

"Načrt usposabljanja za interpretatorja evropske naravne in kulturne dediščine"

Rural Heritage

2020-1-ES01-KA202-082577

RURAL HERITAGE

STRUKTURIRAN TEČAJ USPOSABLJANJA *INTERPRETACIJA EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE*

2020 - 2022

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Podpora Evropske komisije za pripravo te publikacije ne pomeni potrditve vsebine, ki izraža le mnenja avtorjev, in Komisija ne more biti odgovorna za kakršno koli uporabo informacij, ki jih vsebuje.

Projekt RURAL HERITAGE: Načrt usposabljanja za interpretatorje naravne in kulturne evropske dediščine. Projekt ERASMUS+: 2020-1-ES01-KA202-082577.

Podpora Evropske komisije za pripravo te publikacije ne pomeni potrditve vsebine, ki izraža le mnenja avtorjev, in Komisija ne more biti odgovorna za kakršno koli uporabo informacij, ki jih vsebuje.

**RURAL
HERITAGE**

Projekt RURAL HERITAGE: Načrt usposabljanja za interpretatorje naravne in kulturne evropske dediščine.

Projekt ERASMUS+ 2020-1-ES01-KA202-082577

STRUKTURIRAN TEČAJ USPOSABLJANJA

INTELEKTUALNI IZHOD 1 (IO2)

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

STRUKTURIRAN TEČAJ USPOSABLJANJA

INDEX

DEL I. NAŠA SKUPNA DEDIŠČINA

MODUL 1. EVROPSKA KULTURNA DEDIŠČINA: NAŠA SKUPNA DEDIŠČINA.

DEL II. PODEŽELJE IN KULTURNA DEDIŠČINA EVROPE

MODUL 2. SNOVNA DEDIŠČINA PODEŽELJA (I): ARHEOLOŠKA IN SPOMENIŠKA DEDIŠČINA NA PODEŽELJU

MODUL 3. SNOVNA DEDIŠČINA (II): POPULARNA ALI VERNAKULARNA ARHITEKTURA NA PODEŽELJU

MODUL 4. MATERIALNA DEDIŠČINA PODEŽELJA (III): INDUSTRIJSKA DEDIŠČINA

MODUL 5. NESOVNA DEDIŠČINA IN TRADICIONALNO ZNANJE

MODUL 6. NARAVNA DEDIŠČINA IN KULTURNE KRAJINE

DEL III: INTERPRETACIJA DEDIŠČINE

MODUL 7: INTERPRETACIJA DEDIŠČINE. POVEZAVA Z OHRANJANJEM DEDIŠČINE

MODUL 8: KAKO OBLIKOVATI INRAZVIJATIDEJAVNOSTI IN GRADIVA ZA INTERPRETACIJO DEDIŠČINE.

MODUL 9. PRIMERI INTERPRETATIVNIH PROJEKTOV IN TURISTIČNIH IZKUŠENJ Z INTERPRETACIJO DEDIŠČINE PODEŽELJA V DRŽAVAH PARTNERSTVA

PRILOGE

DEL I.
NAŠA SKUPNA
DEDIŠČINA

RURAL
HERITAGE

MODUL 1. EVROPSKA KULTURNA DEDIŠČINA: NAŠA SKUPNA DEDIŠČINA

Indeks:

- Evropska kulturna dediščina: koncept:
 - o Uvod v evropsko kulturno dediščino
 - o Koncept evropske kulturne dediščine
 - o Evropska unija in kulturna dediščina
 - o Sedanja kulturna dediščina in njeni potenciali
 - o Nekateri drugi ključni pojmi in primeri
 - o Bibliografija
- Evropska kulturna dediščina in identiteta:
 - o Uvod
 - o Trije vidiki za razumevanje in interpretacijo evropske kulturne dediščine
 - o Družbeni in gospodarski učinki sodobne evropske kulturne dediščine
 - o Kategorije in razlike znotraj evropske kulturne dediščine
 - o Primeri
 - o Bibliografija
- Evropske kulturne politike:
 - o Uvod v evropske kulturne politike
 - o Evropski okvir za ukrepanje na področju kulturne dediščine
 - o Evropske politike kulturne dediščine na področju materialne in nematerialne dediščine
 - o Naravna dediščina in evropske kulturne politike.
 - o Nekateri drugi ključni pojmi in primeri
 - o Bibliografija

1.1. EVROPSKA KULTURNA DEDIŠČINA: KONCEPT

1.1.1. UVOD V EVROPSKO KULTURNO DEDIŠČINO

Koncept evropske kulturne dediščine

Evropska kulturna dediščina kot (1) "**koncept**" je rezultat nekaj desetletij evropskega povezovanja; kot (2) evropski "**odziv na uničujoče učinke na prihodnosti temelječe modernizacije**" sega na prelom 18th in 19th stoletja, ko so se v Evropi začele politične in industrijske revolucije; in kot (3) ključno sklicevanje na "**skupno evropsko identiteto**" sega v srednji vek in ustreza konceptualni zgodovini *Occidens*. Te tri opredelitve so medsebojno povezane in soobstajajo v sodobnih procesih in praksah oblikovanja evropske identitete. Ustrezna zgodovina evropske kulturne dediščine je pojasnjena z **modelom režimov kulturne dediščine**.

Evropska unija in kulturna dediščina

Kulturna dediščina je postopoma postala pomembna v procesu evropskega povezovanja. Evropska dediščina hkrati predstavlja kulturno enotnost Evrope in njeno bogato raznolikost.

ravni držav članic, regij in krajev. Evropska kulturna dediščina je **sredstvo vključevanja**, pri katerem se raznolikost šteje za prednost. **Regionalna dediščina je ključnega pomena**, saj povezuje nacionalno in lokalno dediščino ter prispeva k skupni evropski dediščini in identiteti z ohranjanjem in spodbujanjem posebnih vrednot, materialnih lastnosti, naravnih rezervatov ter nematerialnih kulturnih in družbenih praks. **Institucionalizacijo sedanje evropske kulturne dediščine** pojasnjujejo trije kazalniki (cikli načrtovanja; notranji upravni pogoji; zunanji dogodki).

Sedanja kulturna dediščina in njeni potenciali

Od leta 2000 dalje je Evropa razvila **svoj koncept kulturne dediščine**, ki temelji na sedanjem celostnem pristopu k dediščini, ki vključuje snovno, naravno in nesnovno dediščino. Ta pristop ponuja **model upravljanja dediščine** na več ravneh; **dediščino** opredeljuje **kot vir gospodarskih, družbenih in kulturnih inovacij** ter izkorišča njen velik potencial za **emancipacijo in vključevanje skupnosti**, ki so bile v prejšnjih procesih oblikovanja identitete pogosto marginalizirane in se lahko (re)interpretirajo s pomočjo konceptov in praks dediščinskih pravic, družbenih ved, trajnostnega turizma, socialnega vključevanja in pametne specializacije.

1.1.2. KONCEPT EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Čeprav kulturna identiteta Evrope sega v srednji vek in se skupna evropska kulturna dediščina omenja že ob ustanovitvi Evropske unije, se njena zgoščena izgradnja začne v **zadnjih nekaj desetletjih evropskega povezovanja**, ko pojem kulturne dediščine doseže sedanjo kompleksnost in preide z ohranitvenega (ali predmetno usmerjenega) pristopa na **vrednostno usmerjenega** (ali predmetno usmerjenega). Trenutno velja, da je zgodovinsko okolje vseobsegajoče in združuje materialne, naravne in nematerialne dobrine. Prizadevajo si za uskladitev nasprotujočih si konceptov in praks statičnega ohranjanja in dinamičnega razvoja v skladu z načeli **trajnosti in odpornosti**. To vodi do izjemnega premika v diskurzu o dediščini v sodobnih politikah, v katerih se vrednost kulturne dediščine utemeljuje kot pomemben družbeni in gospodarski vpliv na družbo. Tako lahko ustrezno upravljanje sprememb v kulturni dediščini prispeva k spodbujanju vključujoče družbe zaradi tesnejšega povezovanja gospodarskih in družbenih vrednot, ki jih predstavlja kulturna dediščina.

Izraz "režim" je primeren za prikaz zgodovine kulturnih in družbenih sprememb skozi paradigme, ki se **ne nadomeščajo, temveč se medsebojno povezujejo**, in v odnosu do ravni političnega establišmenta, od evropske do lokalne. Po tej razlagi se zgodovina evropske kulturne dediščine odvija v treh režimih, ki so naslednji:

1. **Prvi režim** se je začel s francosko revolucijo in britansko industrijsko revolucijo, določajo pa ga nacionalni in lokalni predpisi o ohranjanju dediščine, da bi zmanjšali uničevanje zaradi modernizacije. V svetovnem merilu je predvsem evropski pojav in traja vse do kodifikacije mednarodnega varstva kulturne dediščine. Že v tem režimu je pomemben "transnacionalizem dediščine". V tem režimu se izraz "kulturna dediščina" ali celo dediščina redko uporablja za opis kulturne lastnine, ki jo zahteva narod ali skupnost, v večini evropskih jezikov, razen v francoščini in angleščini (ok. 1800-1960).
2. **Drugi režim** ustreza prvi institucionalizaciji kulturne dediščine kot mednarodne norme (svetovna dediščina). V tem režimu so glavni akterji, ki določajo standarde, UNESCO in z njim

povezane institucije, prevladujoča jezika tega diskurza pa sta še vedno francoščina in angleščina (60.-90. leta 20. stoletja).

3. **Tretji režim** ustreza prenovljeni institucionalizaciji kulturne dediščine, za katero je značilna njena širitev v smislu konceptov, pomena ter števila spomenikov in materialnih elementov dediščine. Z mednarodno standardizacijo ohranjanja kulturne dediščine so skoraj vsi državni jeziki uveljavila pojem "kulturne dediščine" kot ključni pojem za oblikovanje svoje identitete in opredelitev svojega odnosa do preteklosti (90. leta 20. stoletja).

Sedanja kulturna dediščina opisuje in mobilizira družbene, kulturne in celo duhovne navezanosti na določeno skupnost in njen kraj na **funkcionalen, vključujoč in nekonflikten** način, ki omogoča, da se odraža temna dediščina in utrjuje nacionalne in druge konflikte, ki izhajajo iz preteklosti.

1.1.3. EVROPSKA UNIJA IN KULTURNA DEDIŠČINA

Skupna kulturna identiteta Evrope je postala še posebej pomembna po uničujoči drugi svetovni vojni, ko se je jedro Evrope znašlo med obema velesilama hladne vojne - ZDA in Sovjetsko zvezo - in je bilo treba poudariti in oblikovati enotnost Evrope. To iskanje enotnosti oziroma evropsko povezovanje se ni začelo predvsem kot kulturno prizadevanje, Pogodba o skupnosti za premog in jeklo je bila predvsem gospodarska in je leta 1951 "sklenila zgodovinsko rivalstvo nadomestiti z združitvijo njihovih bistvenih interesov".

Postopoma so "zgodovinska rivalstva" zamenjale kulturne podobnosti, ki so v **Pogodbi o Evropski uniji iz leta 1992** izražene kot "**skupna kulturna dediščina**", hkrati pa se spoštuje "*nacionalna in regionalna raznolikost držav članic*". To se odraža tudi v Lizbonski pogodbi iz leta 2007, v kateri je "bogata kulturna in jezikovna raznolikost" Evrope, ki jo predstavljajo države članice, usklajena z "evropsko kulturno dediščino". Koncept kulturne dediščine oziroma natančneje **evropske kulturne dediščine je izbran zato, da predstavlja skupno identiteto, ne da bi ogrožal kulturne razlike, ki so v pristojnosti držav članic.**

Strukturne značilnosti in težave pri oblikovanju skupne kulturne politike v EU:

1. **Načrtovalni in finančni cikli**, ki sledijo svoji logiki priprave, izvajanja in ocenjevanja. Ustrezajo sedemletnim (prej petletnim) obdobjem proračuna EU. Do leta 2013 so se ta obdobja imenovala "OP" (okrajšava za okvirni program) in so bila oštevilčena kronološko (6. OP za obdobje 2002-2006, 7. OP za obdobje 2007-2013 itd.). Osmi okvirni program se je imenoval "Obzorje 2020" (2014-20), sedanji okvirni program pa "**Obzorje Evropa**" (**2021-27**). Z vidika kulturne dediščine je 7. OP pomenil pravi premik, saj so raziskave o identitetah, kulturni dediščini in zgodovini, ki jih financira EU, postale bolj kompleksne in raznolike. Od takrat se je proračun, namenjen dediščini, znatno povečal.

2. Po ponavljajočem se bonmotu, ki ga ponavadi pripisujejo Jeanu Monnetu: "*Če bi moral to storiti še enkrat, bi začel s kulturo*". Upravno priznavanje kulture je odvisno tudi od **mandatnih obdobj vodilnih evropskih politikov**. Kot je razvidno iz navedenega citata, se ob koncu njihovega mandata običajno poudarja pomen evropske kulture, kar upravo spodbudi, da ustrezno opredeli potrebne ukrepe. Ta praksa se spreminja od **evropskega leta kulturne dediščine 2018, ki je simbolična manifestacija uradnega priznanja skupne evropske identitete, ki jo EU pomembno podpira zaradi motečih dogodkov in teženj v prvih desetletjih 21st stoletja.**

3. **Zunanji zgodovinski dogodki** so vedno pomembno vplivali na institucionalizacijo evropske kulturne dediščine. V letu 2000 sta bila negativni izid francoskega referendumu o Pogodbi o Ustavi za Evropo (2005) in svetovna finančna kriza v letih 2007-2008 med najbolj vplivnimi dogodki, ki so spremenili ideje in ukrepe o evropski identiteti in kulturi. Referendum o brexitu leta 2016 ter naraščajoči skrajni nacionalizem in populizem v državah članicah EU spodbujajo nadaljnje poskuse krepitve oblikovanja skupne evropske identitete pod oznako evropske kulturne dediščine.

1.1.4. SEDANJA KULTURNA DEDIŠČINA IN NJENI POTENCIALI

Pomen kulturne dediščine kot okvirnega pojma za evropsko identiteto in kulturo sovpada z njenim konceptualnim razvojem do **tretjega režima kulturne dediščine**. V tem smislu oblikovanje evropske kulturne dediščine sledi podobni logiki kot svetovna dediščina, saj je kulturna dediščina v različnih standardizacijskih dokumentih najprej opredeljena kot materialna kulturna dediščina (arhitekturna /1975, 1985/ in arheološka /1992/) v skladu z evropsko tradicijo spomeniškega varstva; nato pa je ponudil kompleksnejšo opredelitev kot *"skupino virov, podedovanih iz preteklosti, ki jih ljudje ne glede na lastništvo prepoznajo kot odraz in izraz svojih stalno razvijajočih se vrednot, prepričanj, znanja in tradicij. Vključuje vse vidike okolja, ki so posledica interakcije med ljudmi in kraji skozi čas"*, kot je navedeno v Konvenciji iz Fraa. Dve pogodbi Sveta Evrope - Evropska konvencija o krajini (2000) in Konvencija iz Fara (2005) - sta postali pogosto citirani referenci za razvoj **evropskega koncepta kulturne dediščine**. Evropska konvencija o krajini je zgradila nov konceptualni most med družbo in naravo v skladu s štirimi stebri trajnosti (ekologija, gospodarstvo, družba in kultura). Konvencija iz Fraa je prispevala k premiku politike k demokratičnim in človeškim vrednotam, saj je v središče prenovljene razlage kulturne dediščine postavila pravice do dediščine, kulturne pravice in človekove pravice. Posledično se pravice, povezane s kulturno dediščino, dojemajo kot neločljivo povezane s pravico do sodelovanja v kulturnem življenju, kot je opredeljena v Splošni deklaraciji človekovih pravic. Konvencija iz Fraa odraža **ново paradigmo evropske kulturne dediščine, ki je primerna za celostni pristop h kulturni dediščini tretjega režima**. Ključni elementi tega novega koncepta evropske kulturne dediščine so:

1. **dinamičen model upravljanja dediščine**, ki ga določajo skupne vrednote in omogoča tristransko hkrati od zgoraj navzdol, horizontalno in od spodaj navzgor - komunikacijo in sodelovanje med različnimi **ravnmi oblikovanja identitete** (evropsko, nacionalno, regionalno, lokalno). Regionalna in lokalna dediščina sta deležni večjega priznanja, njune **skupnosti** pa ustvarjajo lastne, značilne vrste kulturne identitete kot sestavni del evropske identitete.

2. Dediščina se ne obravnava kot skupek zastarelih predmetov in praks, katerih ohranjanje zahteva finančna in družbena sredstva, temveč kot **vir inovacij in ustvarjanja**, ki je osnova za preživetje skupnosti in naselij. S socialnimi in kulturnimi inovacijami povezuje različne stebre trajnosti.

3. Je tudi **vir izmenjave znanja**, čeprav **omogoča** ustvarjalno zaposlovanje, socialno in soustvarjalno znanost (v povezavi z izobraževanjem in raziskavami), kulturni in trajnostni turizem (v povezavi z ustvarjalno in turistično industrijo), socialno vključevanje (v povezavi z vključevanjem različnih družbenih skupin in skupnosti, ki predstavljajo gospodarsko in kulturno raznolikost), regionalne inovacije za pametno specializacijo (v povezavi z izkoriščanjem lokalne dediščine za regionalni razvoj) in spodbujanje pravic dediščine (kar je razširitev kulturnih pravic za družbene skupine, ki prej niso mogle ali so le delno lahko samostojno izražale svojo kulturno identiteto).

1.1.5. NEKATERI DRUGI KLJUČNI POJMI IN PRIMERI

Evropska kulturna krajina

Kulturna krajina je eden ključnih pojmov kulturne dediščine tretjega režima, saj združuje strokovno opredelitev in ljudsko doživetje ozemlja dediščine; 2/ združuje tudi naravno in kulturno dediščino ter ju obravnava in upravlja kot nedeljivo celoto; 3/ združuje naravno in kulturno dediščino ter družbeno in kulturno rabo ter doživljanje prostora, ki je zasnovan kot čutna "pokrajina" (avdio-, oleo-, sprehajalne pokrajine itd.), v katerih se združujejo najrazličnejše individualne in skupnostne odobritve.

Čeprav je Unesco leta 1992 potrdil pojem (dediščinske) kulturne krajine, je Evropska krajina Konvencija iz leta 2000, ki je ta pojem paradigmatično standardizirala kot "ključni element individualne in družbene blaginje ter da njeno varstvo, upravljanje in načrtovanje vključujejo pravice in odgovornosti za vsakogar". Ta opredelitev je še posebej uporabna za sodobno upravljanje in ohranjanje podeželske dediščine.

Znak evropske dediščine

Z medvladno pobudo je bil znak evropske dediščine (EHL) ustanovljen leta 2006, da bi "okrepili evropskih državljanov občutek pripadnosti Uniji." Izbor in spremljanje izbranih spomenikov sta se začela leta 2013 v skladu s sklepom Evropskega parlamenta št. 1194/2011/EU. Leta 2022 je bilo izbranih šestdeset spomeniških območij ki se nahajajo v dvaindvajsetih državah članicah, vključenih v to akcijo.

Območja evropske kulturne dediščine niso izbrana na podlagi izjemnih vrednosti ali estetike (kot območja svetovne dediščine), temveč predstavljajo projektni in skupnostni pristop k dediščini s prilagodljivimi in odprtimi merili za vpis. Ker je evropska kulturna dediščina v teku in ne zaključena celota, je kulturna dediščina, ki se kaže na teh območjih, dinamična, kar vključuje organizacijo številnih izobraževalnih dejavnosti, zlasti za mlade, ki se lahko izvajajo posamično ali kot del mreže, hitro razvijajoče se omrežje EHL, ki enakovredno povezuje mestna in podeželska območja

1.1.6 BIBLIOGRAFIJA

Most čez nemirne vode? Povezava med evropsko zgodovinsko dediščino in prihodnostjo evropskega

integracije, Evropska komisija, 2015 (https://ec.europa.eu/info/publications/bridge-overtroubled-waters_en)

Sonkoly, Gábor - Vahtikari, Tanja, Innovation in Cultural Heritage - For an integrated European Research (Inovacije na področju kulturne dediščine - za celostno evropsko raziskovanje)

politiko, Evropska komisija, 2018 (<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/1dd62bd1-2216-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en>)

Konvencija Sveta Evrope o krajini, kakor je bila spremenjena s Protokolom iz leta 2016 (<https://rm.coe.int/16807b6bc7>)

Sklep, SKLEP št. 1194/2011/EU EVROPSKEGA PARLAMENTA IN SVETA z dne

16. novembra 2011 o vzpostavitvi ukrepa Evropske unije za znak evropske dediščine (<https://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32011D119>)

1.2. EVROPSKA KULTURNA DEDIŠČINA IN IDENTITETA

1.2.1. UVOD

Razvoj evropske kulturne dediščine in njenih treh režimov je pojasnjen z zgodovino njenih treh vidikov, ki so **ozemlje** (tj. prostorska opredelitev dediščine, v kateri se ozemlje uporablja za izražanje kraja/pokrajine skupnosti); **časovnost** (tj. opredelitev zgodovine in preteklosti za skupnost dediščine) in **skupnost** (tj. skupina ljudi, ki izraža svojo identiteto prek območja ali elementa dediščine in ki velja za legitimne člane te skupine). Bistveno je razumeti novost teh treh vidikov v tretjem režimu kulturne dediščine. Dandanes lahko kar koli postane območje dediščine (ki ni nujno spomenik ali območje, temveč kraj ali pokrajina), kar pomeni, da prostor ni več razdeljen na zavarovan in nezavarovan, temveč obstaja **potencialni dediščinski kontinuum**. Podobno velja za čas kot **neprekinjen tok med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo**, v katerem je dediščina povezovalni most. Pri tem je glavni izziv razumevanje kritične razdalje zgodovine (pisanja). Vloga skupnosti je primarna, kar je pojasnjeno v primeru 1.

Evropska kulturna dediščina ima velik potencial za **družbene, kulturne in gospodarske inovacije**. Lahko mobilizira socialni kapital in ustvarja gospodarsko blaginjo za skupnosti. Inovativni modeli dediščine so še posebej uporabni za podeželska območja, ki so bila zaradi industrializacije gospodarsko neugodna in bi lahko ostala bolj tradicionalna kot središča modernizacije. Tradicionalno delitev na zasebni sektor (ki vlaga predvsem v turistične storitve) in javni sektor (ki se osredotoča na ohranjanje) bi bilo treba nadomestiti z **inovativnimi poslovnimi modeli**, da bi dosegli večji **družbeni in gospodarski učinek** dediščine na podeželju.

Evropska kulturna dediščina je **celota**, ki odraža raznolikost evropske zgodovine in kulture ter zahteva razmislek, razumevanje in spoštovanje v svoji kompleksnosti. Za ustrezno razlago evropske kulturne dediščine bodo v nadaljevanju poudarjeni in na kratko pojasnjeni trije vidiki: 1/ **jezikovne razlike** pri prilagajanju diskurza o dediščini, pri čemer je posebna pozornost namenjena tretjemu režimu; 2/ **regionalne razlike** znotraj Evrope v zvezi z zgodovino demokratizacije in opredelitvijo kulturnih pravic; in 3/ soobstoj **tipologij kulturne dediščine** iz različnih režimov, ki vplivajo na sodobno dediščino podeželja.

1.2.2. TRIJE VIDIKI ZA RAZUMEVANJE IN INTERPRETACIJO EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Razvoj evropske kulturne dediščine skozi tri režime je lažje razumeti, če **tri najpomembnejše vidike kulturne dediščine** - pojmovane kot glavni diskurz sodobnega oblikovanja identitete - obravnavamo ločeno. Ti trije vidiki so ozemlje (tj. prostorska opredelitev dediščine, v kateri se ozemlje uporablja za izražanje kraja/pokrajine skupnosti); časovnost (tj. opredelitev zgodovine in preteklosti za skupnost dediščine); skupnost (tj. skupina ljudi, ki izraža svojo identiteto prek kraja ali elementa dediščine in ki velja za legitimne člane te skupine).

1. Sodobno **območje dediščine ni razdeljeno** na "staro" (prestižno, zgodovinsko, zaščiteno) in "novo" (v stalnem razvoju) - kot je bilo to običajno v prvem in drugem režimu dediščine -, temveč je razmejeno z uporabo in interpretacijo zadevnih skupnosti, ki lahko na **prostoru, zasnovanem kot kontinuiteta**, izberejo pomembne kraje na podlagi svoje trenutne prakse. Prej so območja kulturne dediščine v obliki spomenikov in območij določali strokovnjaki za spomeniško varstvo v okviru paradigme ločene (materialne) kulturne in naravne dediščine. Kasneje je bilo njihovo

grajeno/naravno okolje vključeno v ravni varstva s tem, da so spomenik združili z njegovo okolico. V tretjem režimu so spomeniki in območja pogosto povezani z bolj antropološkimi poimenovanji kot "kraj", ki **nosi identiteto**, in "kulturna krajina", ki jo določata družbeni odnos in raba. Kraji in pokrajine "lokalne Evrope" lahko ponovno teritorializirajo - tj. izražajo identiteto z vzpostavljanjem odnosa do ozemeljskih enot - celino s pragmatičnim **povezovanjem "lokalnih" in "globalnih"** teženj in razlag ter lahko prispevajo k bolj konsenzualni evropski identiteti, da bi dopolnili ali končno nadomestili ozemeljske reference, določene z nacionalnimi zgodovinami ali birokratskimi tehnikami Evropske unije.

2. **Časovna** opredelitev dediščine v prvem in drugem režimu - tako kot časovna opredelitev (predvsem nacionalne) zgodovine, ki smo se jo učili v šoli in študirali na univerzi - je obravnavala sodobni čas kot **prelom** s tradicionalnimi pogoji, kar je povzročilo izgubo tradicionalnega sveta. Kot smo videli, sta bili zgodovina in dediščina rezultat revolucij, ki so namesto zaostale preteklosti obljubljale boljšo in svetlejšo prihodnost. **Postmoderna** in pozneje **prezentistična** razlaga časa pa sta na novo opredelili našo prihodnost. Vedno pogosteje je prihodnost pojmovana kot aprobirano prizorišče ekološke, naravne, demografske, družbene in gospodarske katastrofe, ki jo je treba obvladovati s previdnostjo. V tem smislu je prihodnost grozeča, preteklost pa nedosegljiva (saj so jo stoletja modernizacije izkoreninila). Tako smo obtičali v nenehno raztezajoči se sedanosti, ki povezuje preteklost, sedanost in prihodnost v **kontinuum**. Kulturna dediščina tretjega režima lahko ponovno zgodovinsko preoblikuje Evropo, tako da absorbira raznolikost zgodovinskih interpretacij z različnih ravni in skupin oblikovanja identitete, ki ne dajejo prednosti nacionalnim zgodovinom.

3. Kulturno dediščino razstavlja **skupnost**, ki potrebuje prizorišče za izvajanje z njo povezanih nesnovnih dejavnosti. V politiziranem in ideološkem sporu med "lokalisti" in "globalisti" vsako oblikovanje identitete zahteva kraje kulturne dediščine z označbami, simboli in rituali. Zato se mora Evropa zasidrati tudi s kraji kulturne dediščine, ki so enakomerno razporejeni na njenem ozemlju in si jih prisvajajo skupnosti, ki so pripravljene **samostojneje opredeliti svojo dediščino in svoje ozemlje** ter **se tržiti in znamčiti** ter zadovoljiti dvojna (teoretično protislovna) pričakovanja (lokalnega) prenosa znanja do lastnih prihodnjih generacij in širše javnosti, vključno s turisti (glej primer 1.).

1.2.3. DRUŽBENI IN GOSPODARSKI UČINKI SODOBNE EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Evropska kulturna dediščina ni več le ostanek preteklosti, ki ga je treba drago vzdrževati in varovati, temveč **velik potencial za družbene, kulturne in gospodarske inovacije**. Lahko mobilizira socialni kapital in ustvarja gospodarsko blaginjo za skupnosti, ki lahko uporabljajo **inovativne poslovne modele**, povezane z njihovo dediščino. Inovativni modeli dediščine so še posebej uporabni na podeželskih območjih, ki so bila zaradi industrializacije gospodarsko neugodna in bi lahko ostala bolj tradicionalna kot središča modernizacije. To, da so bila "manj razvita", **se lahko spremeni v prednost** z inovacijskimi praksami na področju dediščine. Če se kulturna dediščina obravnava kot pozitivno gospodarsko gonilo, je vključitev zasebnega sektorja očitna za izkoriščanje njenega potenciala. Tradicionalno delitev na zasebni sektor (ki vlaga predvsem v turistične storitve in proizvode) in javni sektor (ki se osredotoča na ohranjanje) je treba nadomestiti z **alternativnim pristopom, ki vključuje** večjo vključenost zasebnega sektorja v dediščino, da bi pritegnili naložbe v dediščino ter ustvarili rast in delovna mesta.

1. Družbeni učinek inovativne uporabe kulturne dediščine

V prejšnjih režimih so dediščino prepoznavali in vzdrževali strokovnjaki za dediščino in/ali strokovne ustanove za dediščino, zato so lokalne skupnosti pogosto le malo odgovorne za lastno materialno in nematerialno dediščino. Zdaj si skoraj vse evropske države s ciljem deregulacije in decentralizacije prizadevajo za **nove kolektivne ureditve upravljanja dediščine in krajine**. Ta inovativna uporaba kulturne dediščine lahko aktivno vključi ljudi ter zagotovi **vključevanje, vključenost, socialno kohezijo in dobre naložbe**, ki so nujne sestavine pametne, trajnostne in vključujoče rasti. **Prostovoljstvo** je odlična priložnost za celotno skupnost, zlasti za starejše državljane, ki imajo več prostega časa in znanja o lokalni dediščini.

2. Gospodarski učinek inovativne uporabe kulturne dediščine

Celostni pristop k ekonomski vrednosti kulturne dediščine je bistvenega pomena. Vključuje tako uporabne (dejanska "uporaba", poraba določene dobrine) kot neuprabne vrednosti (pripisane dobrinam, ki jih posameznik morda nikoli ne bo "uporabil"). Predvideva se, da lahko en evro, namenjen kulturni dediščini, **spodbudi ukrepe in tokove finančnih sredstev** na drugih področjih ali sektorjih, kar določenemu kraju prinese dodaten dohodek ali razvoj (kot injekcija dodatnega denarja v gospodarski sistem povzroči večjo porabo, ki ustvari večji dohodek, ta pa večjo porabo in tako naprej). Da bi z multiplikativnim učinkom vplivali na lokalno skupnost, je treba upoštevati, da je učinek močnejši, če se blago in storitve za projekt dediščine ali vzdrževanje kraja dediščine **kupujejo lokalno** in če se pri tem uporablja **lokalna delovna sila**.

3. Inovativni poslovni modeli za kulturno dediščino

Številne podeželske krajine vsebujejo zgodovinske dobrine, ki se soočajo z **odvečnimi funkcijami**: cerkve, ki se ne uporabljajo več za bogoslužje, kmetijska poslopja, ki se ne uporabljajo več za kmetijstvo, itd. Stroški preoblikovanja takšnih objektov v druge namene so pogosto tako visoki, da tradicionalni model zasebnega sektorja, ki temelji na donosnosti naložb, ne bo uspešen. Za financiranje takšnih projektov bi lahko uporabili **nove modele**, bodisi z mobilizacijo javnih sredstev za spodbujanje zasebnih naložb bodisi z **izvajanjem modelov, ki se v večji meri opirajo na filantropijo**, nevladne organizacije, socialna podjetja in investicijske sklade. Ti modeli običajno zahtevajo **nove modele upravljanja in pravne okvire**.

1.2.4. KATEGORIJE IN RAZLIKE ZNOTRAJ EVROPSKE KULTURNE DEDIŠČINE

Evropska kulturna dediščina ni monolit, temveč sestavni del raznolikosti evropske zgodovine in kulture, ki v svoji kompleksnosti zahteva razmislek, razumevanje in spoštovanje. Za ustrezno razlago evropske kulturne dediščine bodo v nadaljevanju poudarjeni in na kratko pojasnjeni trije vidiki: 1/ **jezikovne razlike** pri prilagajanju diskurza o dediščini; 2/ **regionalne razlike** znotraj Evrope; in 3/ ustrezna **tipologija kulturne dediščine** z vidika dediščine podeželja.

1. Jezikovne razlike v diskurzu o kulturni dediščini v Evropi

Kot smo že videli, čeprav je pojem "kulturne dediščine" sodoben z začetkom modernizacije, sam izraz izhaja iz **angleščine in francoščine** (*patrimoine culturel*) in je bil v druge evropske jezike preveden šele v drugem režimu zaradi internacionalizacije pojma - predvsem zaradi Unescove svetovne dediščine -, ki je prav tako potekala v angleščini in francoščini, ki sta delovna jezika Unesca in tudi evropskih institucij. Posledično mednarodne razprave običajno zabrišejo **dvojni govor o kulturni dediščini**, ki se lahko pojavi med evropsko/mednarodno in nacionalno ravno. Tudi kulturna dediščina in *patrimoine culturel* ne razkrivata nujno istega pomena, še bolj zapleteno pa je, če ta pojem preučujemo v drugih evropskih jezikih. Difuzija mednarodnega diskurza v nacionalne pravne, uradne, akademske in popularne diskurze je ustvarila različne **nacionalne prilagoditvene tehnike**,

trenutni koncepti, izposojeni iz mednarodnih diskurzov, pa bi lahko privedli do zamenjave stoletnega institucionaliziranega spomeniškega varstva z institucijami kulturne dediščine.

2. Regionalne razlike v diskurzu o kulturni dediščini v Evropi

V EU je mogoče opaziti pomembno regionalno razliko med državami članicami, ki so bile med hladno vojno na **obeh straneh železne zavese**. Medtem ko je vzpon kulturne dediščine od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje delno posledica demokratizacije zahodnih družb, države nekdanjega vzhodnega bloka niso mogle doživeti enakih družbenih in kulturnih gibanj na enaki ravni. Zato prilagoditev koncepta kulturne dediščine v devetdesetih letih prejšnjega stoletja ne odraža nujno enake stvarnosti v teh družbah. Poleg tega lahko kulturna dediščina **kot** popularna interpretacija preteklosti **predstavlja nerefektirano, mitsko in populistično orodje, ki nadomešča kritične pristope**. Druga pomembna razlika se kaže v ratifikaciji Konvencije o varovanju **nesnovne kulturne dediščine** in številu priznanih elementov nesnovne dediščine v državah članicah EU, kar kaže na razkorak med **severno in južno Evropo, ki izvira iz** razprav o pomenu kulture in kulturnih pravic med germanskim in neolatinskim kontekstom v 2000-ih letih, in sicer na podlagi te konvencije.

3. Tipologija kulturne dediščine

Kot smo lahko videli, sta prvi in drugi režim kategorij dediščine (kot so **materialna, naravna, nematerialna** itd.) rezultat zgodovinskega razvoja in se še vedno uporabljata, vendar ju postopoma nadomeščajo **celostni in vrednostni pristopi**. Ti pristopi obravnavajo dediščino kot kariero identitete skupnosti in **manifestacijo njene odpornosti**, ki spada v besednjak trajnosti, v katerem so štirje stebri (kultura, družba, ekologija in gospodarstvo) medsebojno povezani. Po logiki integrativnih režimov dediščine soobstajajo znanstvena tipologija ter holistični in na inovacijah temelječi pristopi, kar od skupnosti in drugih udeležencev dediščinskega diskurza zahteva redno refleksijo.

1.2.5. PRIMERI

Skupnost kulturne dediščine

V tretjem režimu je skupnost kulturne dediščine **glavni nosilec in dejavnik** opredelitve in prakse kulturne dediščine. To je posledica vloge, ki jo je kulturna dediščina imela v **procesih demokratizacije in emancipacije** od sedemdesetih let prejšnjega stoletja dalje. Vendar, kot smo lahko videli, ta vloga ni bila enaka v različnih delih Evrope. V idealnem primeru lahko priznavanje lokalne kulturne dediščine vodi k demokratizaciji ter družbenemu in kulturnemu povezovanju, lahko pa je tudi nosilec **nekritične uporabe preteklosti** v družbi z avtoritarnimi refleksi. Ker se konceptualna širitev in institucionalizacija kulturne dediščine nista vedno držali kritičnih standardov, ki so bistveni za znanstveno raziskovanje, jo lahko sedanje populistične in ksenofobne identitetne formacije uporabljajo, da bi se izognile znanstvenemu nadzoru in refleksivnim interpretacijam preteklosti. V tem zadnjem primeru so skupnosti izkoriščene za politično (z)rabo preteklosti. Zaradi ekonomskih razlogov se lokalnim skupnostim nalaga **dvojno pričakovanje**: od njih se pričakuje, da zagotovijo **notranji prenos** kulturne dediščine in da se pokažejo **zunanjemu pogledu** (kulturnim turistom itd.), kar njihovo kulturno dediščino spremeni v izdelke, njihove prakse pa v performativno dediščino.

Kulturna raznolikost v Evropi

Kulturna raznolikost je standard diskurza o kulturni dediščini tretjega režima. Izhaja iz spoznanja, da **je nemogoče vsiliti edinstven in univerzalen standard** človeštvu ali celo eni celini, in iz antropološkega spoznanja, da so človeške skupnosti nenaklonjene neznanemu in nepoznanemu. **Kulturna raznolikost je torej neločljiva značilnost človeškega obstoja**, ki jo je mogoče gojiti z ohranjanjem dediščine. Ustrezno vključevanje kulturne raznolikosti v ohranjanje dediščine lahko ublaži ne le učinke globalizacije na lokalne kulture, temveč tudi strah skupnosti in posameznikov, da lahko izgubijo svojo identiteto. Zato evropske kulturne dediščine ne bi smeli opredeliti kot od zgoraj navzdol postavljenega standarda, temveč kot **sestavljeno celoto**, ki združuje dediščino različnih regij in iz različnih družbenih razmer (mestnih in podeželskih, nacionalnih in regionalnih, ki predstavljajo različna verska okolja itd.) ter daje možnost, da se najrazličnejši Evropejci **učijo in cenijo kulturo in zgodovino drug drugega**.

1.2.6. BIBLIOGRAFIJA

Kulturni Dediščina Številke za Evropi. Celoten Poročilo, Evropska Komisija, 2015, (<http://blogs.enactc.org/culturalheritagecountsforeurope/outcomes/>)
Kulturna dediščina v korist Evrope. Poročilo strokovne skupine za kulturno dediščino programa Obzorje 2020, Evropska Komisija, 2015,

(<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b01a0d0a-2a4f-4de0-88f7-85bf2dc6e004>)

Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo, Faro, 2005

(<https://www.europeansources.info/record/council-of-eure-framework-convention-on-the-vle-of-cultural-heritage-forsociety-faro-convention/>)

Celostnemu pristopu h kulturni dediščini za Evropo naproti, Resolucija Evropskega parlamenta z dne

8. septembra 2015 o celostnem pristopu h kulturni dediščini za Evropo (2014/2149(INI)) (https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0207_EN.html)

1.3. EVROPSKE KULTURNE POLITIKE

1.3.1. UVOD V EVROPSKE KULTURNE POLITIKE

Evropsko leto kulturne dediščine 2018 je bila obsežna in vključujoča pobuda, ki je spodbudila opredelitev **evropskega okvira za ukrepanje na področju kulturne dediščine** z ustreznimi **štirimi načeli** in **petimi stebri**, ki še vedno določajo evropske politike na področju kulturne dediščine. Ta načela (celostno, integrirano, na dokazih temelječe, večdeležniško in participativno) in stebri (vključujoča, trajnostna, odporna, inovativna in globalna Evropa) so v skladu s konceptom in praksami **kulturne dediščine tretjega režima**. Zainteresiranim stranem evropske podeželske dediščine ponujajo veliko možnosti, da ustrezno (re)definirajo svoje dediščinske dobrine in interpretacije ter tako povečajo družbeni, gospodarski in ekološki vpliv ter odpornost svojih skupnosti.

V nasprotju z institucijami, ki se ukvarjajo s strokovnim znanjem o svetovni dediščini, se evropske institucije ne ukvarjajo z oblikovanjem **togih kategorij** snovne, naravne in nesnovne dediščine, temveč **se osredotočajo na opredelitev vloge dediščine v družbi**, zlasti v zvezi z razlago in pojasnjevanjem dediščine. Kljub temu so običajne kategorije dediščine, podedovane iz drugega režima (kulturna proti naravni dediščini, "mešana" dediščina) in iz njegove kritike tretjega režima (snovna proti nesnovni dediščini, kulturna raznolikost), še vedno referenčne, vendar se približujejo **celostnemu in povezovalnemu konceptu in praksi** dediščine v evropskem diskurzu.

Pomen in koncept naravne dediščine v evropskih kulturnih politikah se kaže v njenih treh sestavinah. Najprej bo kratka zgodovina Konvencije o krajini pokazala, kako sta **varstvo okolja in regionalno načrtovanje že v** devetdesetih letih prejšnjega stoletja pripravila celostni pristop in prakso evropske podeželske dediščine. Zahvaljujoč skladom za regionalni razvoj in okoljskim ukrepom je bilo mogoče precej zgodaj razviti celostni okvir za varstvo, ki je služil kot trdna podlaga za poznejši razvoj. Drugič, dediščinski vidiki **evropskega zelenega dogovora** bodo predstavljeni kot pomembno vodilo za naslednja desetletja. Tretjič, predstavljen bo izjemen projekt 7. okvirnega programa, ki kaže, kako **lahko celostni pristop k naravni dediščini prispeva k oživitvi podeželja**.

1.3.2. EVROPSKI OKVIR ZA UKREPANJE NA PODROČJU KULTURNE DEDIŠČINE

Evropsko leto kulturne dediščine 2018 je bila obsežna in vključujoča pobuda, ki je spodbudila opredelitev **evropskega okvira za ukrepanje na področju kulturne dediščine** z ustreznimi štirimi načeli in petimi stebri, ki še vedno določajo evropske politike na področju kulturne dediščine.

Načela

Celostni pristop. V skladu z opredelitvijo in prakso tretjega režima kulturne dediščine obravnava materialne, nematerialne in digitalne razsežnosti kulturne dediščine kot **neločljive in medsebojno povezane**. Na kulturno dediščino gleda tudi kot na **vir za prihodnost, ki ga** je treba varovati, krepiti in spodbujati, tudi s spodbujanjem sinergij s sodobnim ustvarjanjem. V **središče** postavlja **ljudi**, saj spodbuja dostop in sodelovanje ter spodbuja razvoj občinstva, pri čemer se osredotoča na lokalne skupnosti, otroke in mlade ter spodbuja socialno vključevanje in integracijo. Trajnost in inovativnost sta osrednji načeli akcijskega okvira in njegovega pristopa h kulturni dediščini.

1.1 Vključevanje in celostni pristop. Okvir uresničuje načelo **vključevanja kulturne dediščine v** različne politike EU. Vključuje različna področja politike EU: regionalni razvoj, razvoj mest in podeželja, izobraževanje in socialno kohezijo. Ključno je razumeti pomen celostnega pristopa h gospodarski vrednosti, ki jo vsebuje kulturna dediščina, ki vključuje digitalno preobrazbo, okolje (vključno z varstvom narave), turizem, dostopnost, trajnostno agendo in prilagajanje podnebnim spremembam, raziskave in inovacije ter zunanje odnose.

1.2 Na področju kulturne dediščine je oblikovanje politike, ki temelji na dokazih, enako potrebno kot pri drugih politikah. V skladu s tem okvir vključuje več ukrepov, namenjenih **merjenju vpliva** ukrepov na kulturno dediščino, Evropska komisija pa bo še naprej izboljševala tudi metodologijo in orodja za zbiranje podatkov za kulturno statistiko.

1.3 Sodelovanje več zainteresiranih strani Da bi ohranili duh sodelovanja med evropskim letom kulturne dediščine in nadaljevali politični dialog, Evropska komisija ustanavlja neformalno strokovno skupino Komisije - **Forum za kulturno dediščino**. Namen foruma bo spodbujati javne politike, ki zagotavljajo dolgoročno vrednost in trajnost evropske kulturne dediščine na podlagi celostnega pristopa.

Pet stebrov je naslednjih.

1. Kulturna dediščina za **vkjučujočo Evropo**: sodelovanje in dostop za vse;
2. Kulturna dediščina za **trajnostno Evropo**: pametne rešitve za kohezivno in trajnostno prihodnost;
3. Kulturna dediščina za **odporno Evropo**: varovanje ogrožene dediščine;
4. Kulturna dediščina za **inovativno Evropo**: mobilizacija znanja in raziskav;
5. Kulturna dediščina za **močnejša globalna partnerstva**: krepitev mednarodnega sodelovanja.

Nagrade za evropsko dediščino/Europa Nostra so namenjene izjemnim projektom, pobudam in osebnostim na področju kulturne dediščine. Vir fotografij: <https://culture.ec.europa.eu/culturalheritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-awards>

1.3.3. EVROPSKE POLITIKE KULTURNE DEDIŠČINE NA PODROČJU MATERIALNE IN NEMATERIALNE DEDIŠČINE

Konec devetdesetih let prejšnjega stoletja so se evropske institucije iz definicije in kritik drugega režima svetovne dediščine naučile, da ni praktično oblikovati **togih kategorij** snovne, naravne in nesnovne dediščine. Namesto podvajanja z Unescovimi prizadevanji za nenehno posodabljanje definicij **se je bolje osredotočiti na vlogo dediščine v družbi**, zlasti glede interpretacije in razlage dediščine. Zato so te kategorije dediščine še vedno referenčne, vendar se približujejo celostni praksi dediščine.

Politike in načela za ohranjanje evropske materialne dediščine

Granadska konvencija je od leta 1985 ključni instrument za določanje standardov na področju varstva **arhitekturne dediščine v Evropi**. V skladu s tem instrumentom sta mednarodno, evropsko in čezmejno **sodelovanje ter izmenjava izkušenj** ključna tema v zvezi z varovanjem arhitekturne dediščine. Politike za razvoj **kulturnih poti** so še posebej pomembne v kontekstu dediščine podeželja, da se opredeli prednostna naloga sodelovanja na področju raziskav in razvoja, kulturne

izmenjave za mlade Evropejce, potreba po **trajnostnem kulturnem turizmu** in vzpostavitve mreže kulturnih poti.

Prva *Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine* je bila podpisana v Londonu leta 1969. Leta 1992 je bila revidirana z *Valetske konvencije o varstvu arheološke dediščine Evrope*. V njej se je odražala sprememba narave groženj **arheološki dediščini**, ki so zdaj manj izhajale iz nedovoljenih izkopavanj kot v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in bolj iz velikih gradbenih projektov, ki so se izvajali po vsej Evropi. Vzpostavila je niz novih osnovnih pravnih standardov za Evropo, ki jih morajo izpolnjevati nacionalne politike za varstvo arheoloških dobrin kot virov znanstvenih dokazov v skladu z načeli **celostnega** ohranjanja, kar deležnikom arheološke dediščine na podeželju daje izjemno možnost uporabe prakse **participativne arheologije**, ki je velika pridobitev za kulturne in družbene inovacije.

Spodbujanje kulturnih pravic z varovanjem nesnovne kulturne dediščine

Svet Evrope si od ustanovitve leta 1949 prizadeva za oblikovanje združene Evrope, ki temelji na demokraciji, svobodi ter **spoštovanju človekovih pravic** in pravne države. Spodbujanje kulturnih pravic s kulturnim sodelovanjem in določanjem standardov je ključni dejavnik pri teh prizadevanjih. Od devetdesetih let prejšnjega stoletja je proces oblikovanja novih standardizacijskih besedil o **kulturnih pravicah na področju filozofije kulturne dediščine postal** prednostna naloga, saj je kulturna dediščina postala povezovalna in celostna. Načela tega procesa so: 1/ raznolikost prepoznavne evropske dediščine zahteva medsebojno razumevanje, spoštovanje in **priznavanje kulturnih vrednot drugih**, zlasti v zvezi s kulturno identiteto in dediščino manjšin in ranljivih skupin, ter upoštevanje skupnega interesa za evropsko dediščino; 2/ pri varovanju skupne dediščine sta potrebna **skupna odgovornost** in nadnacionalno sodelovanje ne glede na njen fizični ali politični kontekst; 3/ poudariti je treba pomen **varovanja kulturne raznolikosti z vidika trajnostnega in demokratičnega razvoja, saj je** treba dediščino ohraniti in prenesti na prihodnje rodove. Podeželske skupnosti in njihova dediščina, ki so med modernizacijo običajno odrinjene na rob, bi lahko zahtevale priznanje v imenu kulturnih pravic in v skladu s svojimi načeli, ki vključujejo kulturno raznolikost in koristijo **nesnovno dediščino, ki je za** podeželske skupnosti ključnega pomena.

1.3.4 NARAVNA DEDIŠČINA IN EVROPSKE KULTURNE POLITIKE

Pomen in koncept naravne dediščine v evropskih kulturnih politikah se kaže v treh komponentah. Najprej bo s kratko zgodovino Konvencije o krajini prikazano, kako **varstvo okolja in regionalno načrtovanje** pripravljata celovit pristop in prakso evropske podeželske dediščine. Drugič, predstavljeni bodo dediščinski vidiki **evropskega zelenega dogovora**. Tretjič, izjemen projekt 7. okvirnega programa bo pokazal, kako **lahko celostni pristop k naravni dediščini privede do oživitve podeželja**.

Prva faza: naravna dediščina, regionalno načrtovanje in kulturno okolje

Medtem ko je Unesco v devetdesetih letih prejšnjega stoletja razvijal koncept kulturne krajine, se je v Evropi pozneje razvila povezava med kulturno in naravno dediščino ter regionalnim načrtovanjem, ki je privedla do podpisa **Evropske konvencije o krajini** in sprejetja Vodilnih načel za trajnostni prostorski razvoj evropske celine leta 2000. Konvencija iz Firenc ima potencialno ključno vlogo pri razvoju koncepta "kulturnega okolja". Pokrajina kot element posameznikovega in družbenega **blagostanja ter kakovosti življenja** zdaj velja za pomemben element človekove polnosti in krepitve evropske identitete. Varstvo in upravljanje krajine je pomembno na kulturnem, ekološkem, okoljskem in socialnem področju ter predstavlja vir, ki je ugoden za gospodarske dejavnosti, vključno s turizmom in gostinstvom.

Podeželska dediščina in evropski zeleni dogovor

Več kot dvajset let pozneje so v političnih smernicah Evropske unije za Evropsko komisijo 2019-2024 "Unija, ki si prizadeva za več" **prednostne naloge na področju trajnostnega razvoja** osredotočene na šest političnih ciljev, katerih prvi cilj je *evropski zeleni dogovor*. V skladu s tem bi morala območja dediščine na podeželju razviti strategije za trajnostni turizem, okolju prijazno upravljanje ter okrepiti svoj prispevek k regionalnemu razvoju. V okvirnem programu Obzorje Evropa bodo evropska sredstva pomagala podeželskim območjem izkoristiti priložnosti v krožnem in biogospodarstvu. Posebna pozornost bo namenjena vlogi najbolj oddaljenih regij v evropskem zelenem dogovoru, pri čemer se bo upoštevala **njihova ranljivost za podnebne spremembe in naravne nesreče ter njihove edinstvene prednosti: biotska raznovrstnost in obnovljivi viri energije**.

Dobra praksa, ki združuje elemente evropskih politik na področju naravne dediščine: Projekt MEMOLA (2014- 17) <http://memolaproject.eu/>

Projekt je interdisciplinarni pristop h **kulturnim krajinam** sredozemskih gorskih območij, pri čemer je osrednja os zgodovinska študija dveh naravnih virov, ki sta bistvena za ustvarjanje agrosistemov: **vode in tal**. Analizira agrosisteme (poljedelstvo in živinoreja) z zbiranjem in preučevanjem (**arheološko terensko delo in etnografske raziskave**) zgodovinskih sledi, ki so se ohranile v pokrajini. Ta primerjalna študija preučuje produktivnost in učinkovitost rabe virov na štirih zgodovinskih vzorčnih območjih s pomočjo agronomskih in hidroloških modelov upravljanja virov ob upoštevanju **globalnih podnebnih sprememb ter politik in strategij EU**. Predlogi politike obravnavajo okolje s **celostne perspektive in** poudarjajo pomen nesovne kulturne dediščine, ki jo predstavlja stoletno ustno deljeno znanje **lokalnih skupnosti**. Pri tem se **dediščinska krajina** obravnava "kot živ medij" za prenos "trajne prakse in tradicionalnega ekološkega znanja lokalnih skupnosti" na nove generacije in znanstveno skupnost.

1.3.5 DRUGI KLJUČNI POJMI / PRIMERI

Trajnost in kulturna dediščina

Namurska deklaracija iz leta 2015 opredeljuje kulturno dediščino kot **enega od štirih stebrov trajnosti**. Kulturna dediščina lahko v tej kompleksnosti in v svoji opredelitvi, ki temelji na vrednotah in inovacijah, celo nadomesti kulturo. V skladu s tem pristopom kulturna dediščina kaže potencial, ki lahko javnemu sektorju omogoči učinkovito izboljšanje kakovosti življenja in življenjskega okolja - ko so mu na voljo potrebna sredstva. V tem smislu je glavni cilj za uresničitev kulturne dediščine kot trdnega stebra trajnosti izboljšanje zmogljivosti javnega sektorja za upravljanje kulturne dediščine, da bo lahko upravljal dediščino kot resnični lokalni in regionalni vir. Kulturno dediščino je treba spodbujati kot dejavnik socialne in teritorialne kohezije ter kakovosti krajine. Vloga kulturne dediščine bi bilo treba okrepiti pri razvoju javnih prostorov, njeno ohranjanje pa bi moralo razširiti obseg tehničnega sodelovanja in svetovalnih misij v okviru evropskih projektov in shem za obvladovanje tveganj v kontekstu trajnosti.

Participativno upravljanje kulturne dediščine

Svet EU je leta 2012 poudaril pomen **bolj odprtega, participativnega, učinkovitega in skladnega kulturnega upravljanja** ter pozval države članice, naj spodbujajo participativni pristop k oblikovanju kulturne politike. Kulturna dediščina ima **medsektorski politični pomen** in posebno vlogo pri doseganju ciljev evropske strategije za pametno, trajnostno in vključujočo rast z ustreznimi modeli politike kulturne dediščine, ki **temeljijo na dokazih ter so usmerjeni v družbo in državljane**. Za doseganje teh ciljev je treba razviti sinergije med strategijami trajnostnega turizma ter lokalnimi kulturnimi in ustvarjalnimi sektorji ter spodbujati okvire upravljanja, ki dejavno vključujejo lokalno prebivalstvo. Da bi spodbudili trajnostni kakovostni **kulturni turizem, ki bo ponujal in prispeval k oživiljanju mestnih in podeželskih območij**, hkrati pa varoval celovitost in ohranjal kulturno vrednost dediščine ter uravnotežil gospodarske priložnosti in blaginjo državljanov.

1.3.6. BIBLIOGRAFIJA

Evropski okvir za ukrepanje na področju kulturne dediščine. Delovni dokument služb Komisije, Evropska komisija, 2019 (<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5a9c3144-80f111e9-9f05-01aa75ed71a1#:~:text=The%20European%20Framework%20for%20Action,by%20developing%20fur%20concrete%20actions.>)

Pickard, Robert, Evropska kulturna dediščina (Zvezek II) Pregled politik in prakse, Svet Evrope, 2002, (<https://book.coe.int/en/cultural-heritage/2571-european-cultural-heritage-volume-ii-a-review-of-policies-and-practice-brbrbr.html>)

Namurska deklaracija. Ministri držav pogodbenic Evropske kulturne konvencije, ki so se sestali v Namuru 23. in 24. aprila 2015 (<https://rm.coe.int/16806a89ae>)

Sklepi Sveta o participativnem upravljanju kulturne dediščine (2014/C 463/01), ([https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN))

DEL II. PODEŽELJE IN KULTURNA DEDIŠČINA EVROPE

**RURAL
HERITAGE**

MODUL 2. SNOVNA DEDIŠČINA PODEŽELJA (I): ARHEOLOŠKA IN SPOMENIŠKA DEDIŠČINA NA PODEŽELJU

Indeks

- Uvodna predstavitev
- Pojmi, izvori in zaščita materialne dediščine ter njenih institucij
- Načela varstva in ohranjanja spomenikov in stavbne dediščine
- Primeri za arheološko in spomeniško dediščino na podeželju
- Zaključek
- Bibliografija

2.1. UVOD

Evropska dediščina je naš najdragocenejši vir. Je naša identiteta, naša sedanost, je "**naša dediščina: kjer preteklost sreča prihodnost**" - tako se glasi uradni slogan evropskega leta kulturne dediščine (EYCH) 2018, ki so ga praznovale vse države članice Evropske unije in še mnoge druge države. Ta slogan jasno povzema, da je dediščina naša zapuščina iz preteklosti, določa, kako in s čim živimo danes in kaj posredujemo prihodnjim generacijam. Danes je mednarodno sprejeto, da področje uporabe dediščine vključuje **kulturno in naravno dediščino**. Vendar pa natančnejša terminologija in opredelitev dediščine nista bili standardizirani, v Evropi soobstajajo tipologije dediščine, ki izvirajo iz različnih režimov dediščine, skupaj z jezikovnimi in regionalnimi razlikami (glej Modul 1). Unesco **kulturno dediščino** opredeljuje kot "zapuščino fizičnih artefaktov in nesnovnih lastnosti skupine ali družbe, ki so podedovane od preteklih generacij, ohranjene v sedanosti in podarjene v korist prihodnjih generacij" (<https://whc.unesco.org/en/about/>), zato razlikuje dve glavni kategoriji: **snovno in nesnovno kulturno dediščino**. Nekatero tipologije obravnavajo **umetniško dediščino** kot tretjo, samostojno kategorijo, medtem ko bi jo lahko povezali z obema tvorjenkama. Za razumevanje **lastnega evropskega koncepta kulturne dediščine** in njegovega razvoja je bistveno, da začnemo našo obravnavo in ta tečaj s **prvo kategorijo dediščine in varstva, tj. snovno kulturno dediščino**, kot je bila opredeljena v več standardizacijskih dokumentih mednarodnih in evropskih organizacij (npr. organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo - UNESCO, Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja - ICOMOS, Svet Evrope) od 2nd polovice 20th stoletja. V tem modulu se bomo sklicevali na naslednjo tipologijo (izdelal jo je Tamás Fejérdy, DLA, arhitekt, konservator, častni predsednik ICOMOS Madžarska):

1. Materialna kulturna dediščina:

- Arheološka dediščina
- Stavbna dediščina
- Premične kulturne dobrine/lastnine

2. Stavbna dediščina:

- Stavbe/konstrukcije
- Zaščitena območja
- Kulturna krajina/zgodovinske pokrajine

3. Stavbe:

- Zgodovinski spomeniki • Zgodovinski ansambli
- Zgodovinski vrtovi.

Struktura in pomen teme

V tem modulu je predstavljen koncept materialne kulturne dediščine s poudarkom na dveh najbolj znanih kategorijah: spomeniški in arheološki dediščini. Obe kategoriji sta povezani in obe temeljita na varstvu zgodovinskega spomenika. Zgodovinski spomenik je bil prvi zaščiteni element tega, kar danes štejemo za snovno kulturno dediščino, njegova načela varstva in ohranjanja pa so bila podlaga za naše strategije varstva, ohranjanja in interpretacije dediščine, ki jih lahko uporabimo za trajnostni razvoj podeželja. Zato je poseben poudarek namenjen zgodovinskim spomenikom, stavbni/arhitekturni dediščini in arheološki dediščini, ki je povezana z obema. Na kratko so predstavljeni izvori in glavni koraki institucionalizacije vsakega koncepta ter njihovo večplastno varstvo (tj. mednarodno, evropsko, nacionalno, regionalno in lokalno). Na koncu modul obravnava načela varstva in ohranjanja spomeniške in arhitekturne dediščine, vključno z izzivi interpretacije dediščine, zlasti na podeželju, in sicer na podlagi zahodnoevropskih in vzhodno-srednjeevropskih primerov iz držav partneric projekta. Cilj je ozaveščanje prebivalcev, obiskovalcev in "uporabnikov" evropskega podeželja o vrednosti njegove edinstvene dediščine. Evropsko podeželje je bilo zaradi modernizacije in urbanizacije dolgo časa podcenjeno in pogosto obravnavano le zaradi svoje vloge pri pridelavi hrane in prostočasnih dejavnostih. Na srečo je bilo v zadnjih dveh desetletjih ponovno odkrito, od izbruha pandemije Covid-19 in velikega vala digitalizacije pa se je potreba po naravi in podeželskih krajih neizmerno povečala. Trajnostna raba in turizem sta zato na teh območjih bistvenega pomena, v tem postopku revalorizacije pa smo z varstvom in interpretacijo odgovorni vsi. Interpretatorji podeželske dediščine imajo še posebej pomembno vlogo, da pokažejo, da podeželska dediščina ni le sestavni del naše identitete in kolektivnega spomina, temveč je tudi vir gospodarske rasti, zaposlovanja in socialne kohezije. Gre za nenadomestljivo vrednost, ki jo je treba zaščititi in prenesti na prihodnje generacije.

2.2. KONCEPTI, VIRI, IN ZAŠČITA . SNOVNE DEDIŠČINE IN NJENIH INSTITUCIJ

Evropska materialna dediščina je bogata in obsežna ter vključuje različne zgodovinske spomenike, stavbe, vrtove, kulturne krajine, arheološka najdišča in različne artefakte, ki so zaščiteni in interpretirani na različnih ravneh. Obstaja več dobro znanih spomenikov in elementov, vendar pa obstajajo tudi manj znani primeri naše dediščine z različnimi stopnjami zaščite: od svetovno zaščitenih romanskih cerkva v severni Španiji in prazgodovinskih kolišč okoli Alp v Italiji prek spominke cerkve na Javorci in njene kulturne krajine v Sloveniji, označene kot območje evropske dediščine, do zgodovinskega spomenika cerkve Premontrei Ruin v Zsámbéku na Madžarskem. Obstajajo tudi številne druge vrste naše dediščine, ki so še neodkrite in ne uživajo zaščite (npr. arhitekturna dediščina vasi Villar del Monte v Kastilji in Leonu v Španiji).

Slika 2.
Arhitekturna dediščina in kulturna krajina v Villar del Monte v Kastilji in Leonu v

Nujno je treba preučiti in izvedeti več o teh snovnih objektih podeželske dediščine, virih in njihovem varstvu, natančneje, zakaj in kako so povezani, kako jih je treba uporabljati in interpretirati. Za namen tega tečaja je v naslednjih modulih predstavljena snovna dediščina po naslednjih kategorijah: Modul 2 **arheološka in spomeniška dediščina**, ki vključuje zgodovinske spomenike in ansamble, stavbno dediščino, arheološka najdišča (npr. gradove, razvaline, cerkve, javne in stanovanjske stavbe, mostove, arheološka najdišča itd.) Čeprav bi se lahko kraji in elementi ljudske arhitekture (npr. vasi, ljudske hiše, kmetije itd.), industrijske dediščine (npr. rudniki, tovarne, mlini, kmetijska orodja) in kulturne krajine zaščitili kot zgodovinski spomeniki in bodo omenjeni v tem modulu, bodo obravnavani in poglobljeno predstavljeni v ločenih modulih, tj. v modulu 3 o ljudski dediščini in obrti, modulu 4 o industrijski dediščini in modulu 6 o kulturni krajini.

2.2.1. ZGODOVINSKI SPOMENIK

Da bi razumeli sedanja načela in prakse snovne kulturne dediščine, moramo začeti s predstavitevjo zgodovinskega spomenika, njegovega ohranjanja in zaščite. Zgodovinski spomenik je bil prvi zaščiteni element tega, kar danes štejemo za materialno kulturno dediščino, njegova načela varstva in ohranjanja pa so bila podlaga za naše varstvo in ohranjanje dediščine. Namen tega poglavja je pojasniti **ključne pojme snovne kulturne dediščine** in njenega varstva. Že nekaj časa se izraza **zgodovinski spomenik** in **stavbna/arhitekturna dediščina uporabljata** skoraj sinonimno, podobno kot **varstvo dediščine** in **spomeniško varstvo** ter spomeniško varstvo in **spomeniško varstvo**.

Vendar pa so med temi pojmi in praksami **nekatero pomembne razlike**, ki jih je vredno poudariti. Najprej moramo začeti z izvorom in pomenom zgodovinskega spomenika in stavbne kulturne dediščine. Zamisel o **zgodovinskem spomeniku** (v angleščini), *monument historique* (v francoščini), *monumento histórico* (v španščini in portugalsščini), *kunstdenkmal* (v nemščini) je povezana s političnimi, industrijskimi in filo- zofskimi revolucijami, ki so se v Evropi odvijale na **prelomu 18th in 19th stoletja**. Koncept zgodovinskega spomenika in njegove prve institucije so se sprva uveljavili konec **tridesetih let 19. stoletja** v zahodnoevropskih državah (npr. v Franciji, Prusiji), z nekaj zamude pa tudi v vzhodni in srednji Evropi (npr. v 70. letih 19. stoletja v avstroogrski monarhiji). Povezano je bilo z **nacionalnim prebujanjem, patriotizmom**, pa tudi z **občutkom izgube**, strahom, da bodo pomembni spomini na preteklost, kot so stare stavbe in umetnine, izginili zaradi sprememb in novih gradenj v industrializiranih državah. Pojavila se je **potreba in čustvena navezanost na** stavbe in zapise o preteklosti, saj so bili prepoznani kot **nosilci nacionalne identitete**, zato jih je bilo treba **uvrstiti na seznam in zaščititi**.

Glede na semantični izvor dela *monument* naj bi izhajalo iz grškega *mneimosynon* in latinskega *monumentum* iz *moneo*, *monere*, kar pomeni "opominjati" in "svetovati" ali "opozarjati". Pridevnik *monumentalen* v angleščini pomeni "zelo pomemben in z velikim vplivom, zlasti kot rezultat dolgoletnega dela" (Oxford Learner's Dictionaries), zato se pogosto uporablja v zvezi z nečim izjemnega obsega in moči. Zgodovinski spomenik je po uradnih definicijah "stara stavba ali kraj, ki je pomemben del zgodovine neke države" (Cambridge Dictionary) in "z zakonom uradno zaščiten pred poškodovanjem ali uničenjem" (Oxford Learner's Dictionaries). Iz opredelitev je jasno razvidno, da obstajata **pravna in pojmovna opredelitev tega**, kaj je zgodovinski spomenik.

Na **pravni ravni** se zgodovina, okvir in institucionalno ozadje pravnih opredelitev zgodovinskega spomenika v posameznih državah razlikujejo, vendar so načela enaka: **zgodovinski spomenik ima nacionalni pomen**, predstavlja tiste značilnosti in elemente, ki so pomembni za nacionalno samopredstavitev, in ga **razvrstijo pooblaščen strokovnjaki na podlagi znanstvenih dokazov in vrednot** določene stavbe (in območja).

Na **konceptualni ravni** ima lahko zgodovinski spomenik **tri posebne vrednosti**: **zgodovinsko/dokumentarno**, **estetsko/umetniško** in **etično vrednost**, ki izhaja iz prvih dveh (Román 2004). Pomembno je poudariti, da **se** vrednote in dožemanje **vrednot s časom spreminjajo**, saj so vedno povezane z ljudmi, z določeno družbo v določenem času, zato niso objektivne in nespremenljive kategorije.

2.2.1.1. Zgodovinska/dokumentarna vrednost:

Stavbo, zgrajeno strukturo, bi lahko obravnavali kot **odprto zgodovinsko knjigo**, ki prenaša znanje na bralce. Pripoveduje o:

- kulturne, gospodarske in družbene razmere v času njene gradnje in v času, ki je minil od takrat (njena zgodba se še ni končala);
- tehnični razvoj, vojne in naravne nesreče, zadnji posegi, spremembe okusa in mentalitete različnih družb v različnih obdobjih (npr. spremembe preferenc arhitekturnih slogov);
- njegovi lastniki, naročniki in vsi akterji, ki so sodelovali v njegovi zgodovini (npr. tudi njegovi konservatorji).

Če želimo razumeti zgodovinsko/dokumentarno vrednost zgodovinskih spomenikov, njihov pomen za varstvo in interpretacijo, moramo upoštevati naslednja načela:

- Posamezni dokumentarni **viri** (opisi ali vizualni viri) o stavbi **ne morejo nadomestiti** kompleksne dokumentarne in zgodovinske vrednosti same stavbe. Ohraniti in interpretirati jo je treba v njeni celovitosti, kot celoto.
- Zgodovinska vrednost **ni časovno omejena**, saj so lahko zgodovinsko pomembni tudi relativno "mladi" zgodovinski spomeniki (npr. industrijski objekti, zgrajeni v sedemdesetih letih 20. stoletja). V madžarskem spomeniškem varstvu se za zgodovinske štejejo vse stavbe (in grajene strukture), ki so bile zgrajene pred letom 1711, vendar imajo države, ki so "bogatejše" z ohranjeno srednjeveško dediščino, strožji postopek izbire.
- Zgodovinska vrednost **ni povezana le z materialnimi dobrinami** zgodovinskega spomenika, temveč **tudi z njegovimi "nematerialnimi"** (največkrat skritimi) **razsežnostmi** (npr. kadar je zgodovinski spomenik povezan s spominom na pomemben dogodek ali osebo).

Če se zgodovinska vrednost nanaša na preteklost, se upravičeno vprašamo, zakaj spomeniki/pomenika ne veljajo za zgodovinske spomenike? (Razjasnitev med obema izrazoma je potrebna, ker se lahko pogosto mešata in hkrati uporabljata v več jezikih). Odgovor je, da imata oba pojma različno zgodovinskost. **Zgodovinskega spomenika se ne zgradi**, temveč **stavbe postanejo zgodovinski spomenik**. Pri tem je **zgodovinskost imanentna**. Medtem ko je **spomenik** "objekt ali zgradba, ki je bila zgrajena v čast slavni osebi ali dogodku" (Cambridge Dictionary). Tu je zgodovinskost **namerna**. Memorial (spomenik) je namerna gesta, saj se želimo nečesa ali nekoga spomniti. Stavba pa postane zgodovinski spomenik, ker je nosilec nacionalne vrednosti, medtem ko je bila prvotno ustvarjena za specifično funkcijo in za zadovoljevanje specifičnih potreb. Ta vrednost ima lahko v različnih obdobjih tudi različne pomene, od katerih je odvisna stopnja zaščite in vrednotenja.

2.2.1.2. Estetska (umetniška) vrednost:

Poleg zgodovinske/dokumentarne vrednosti je za zgodovinske spomenike pomembna tudi estetska vrednost. Dolgo časa, v celotnem 19th stoletju, je estetska, umetniška vrednost veljala za izključno merilo vrednotenja zgodovinskih spomenikov (razen ruševin), vendar se je to spremenilo. Danes je

je eden od dejavnikov vrednotenja in zaščite, ki ga je treba upoštevati tudi v strategijah interpretacije z naslednjimi točkami:

- Estetska vrednost je zgodovinska kategorija, ki **se skozi čas spreminja** glede na mnenje večine ljudi.
- Sprejemanje in vrednotenje estetske vrednosti **določata obseg in kategorijo varstva**, na primer vrednotenje posebnih arhitekturnih slogov ali lastnikov in uporabnikov stavbe. Za to obstajata dva primera:

1. Arhitektura 20 stoletja: recepcija secesijskega sloga (*modernizma, secesije, jugendstila* itd.), ki se je rodil na prelomu 19 in 20 stoletja, se je v zadnjem stoletju spreminjala od odobravanja do zavračanja in ponovnega občudovanja. Dolgo časa je slog veljal za glavni primer slabega okusa tako za moderne kot konservativne kritike. Skoraj pol stoletja ni bilo resnih poskusov njegovega ponovnega vrednotenja, zato z redkimi izjemami - do šestdesetih let 20. stoletja - secesijske stavbe niso imele relevantne vrednosti v nasprotju s stavbami prejšnjih zgodovinskih slogov).

Fotografija 2. Nekdanja hiša ljudstva (Maison du people) v Bruslju (Belgija), ki jo je zasnoval Victor Horta (1896-1898) in so jo mestne oblasti kljub protestom številnih arhitektov in mednarodnega odbora Beneške listine leta 1965 porušile zaradi urbanističnega razvoja (na njenem mestu je bil zgrajen nebotičnik).

Fotografija Wikimedia commons.

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:20051004MaisonDuPeuple.jpg>

2. Ljudska in podeželska arhitektura in kultura sta bili priznani in zaščiteni šele po drugi svetovni vojni, prej so njeno umetniško vrednost cenili le etnografi (več o tem v Modulu 3), medtem ko je bila od vsega začetka sestavni del evropske identitete.

Fotografija 3. Arhitekturna dediščina regije Kisalföld v muzeju na prostem Skanzen v Szentendru (Madžarska).

Fotografija: Skanzen.

Obstaja več primerov, ko je stavba ali območje zaščiteno kot zgodovinski spomenik **brez pomembne in izrazite estetske vrednosti** (npr. gradišča, nekateri industrijski spomeniki), zlasti če se je **izgubilo ali skrito** zaradi morebitnega **uničenja sčasoma** (npr. ruševine).

Fotografija 4. Ruševine gradu Szádvár v Sződligetu (Madžarska).
Fotografija Lászla Keserüja (Magyar Várarachívum Alapítvány). <https://www.szadvar.hu/>

Vendar lahko estetiko odkrijemo tudi v ruševinah. V času romantike so gradili celo lažne ruševine, ki so postale neločljivo povezane z romantično krajinsko in vrtno umetnostjo. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo z ohranjanjem spomenikov, rekonstrukcijo in interpretacijo dediščine, lahko pogosto poskušajo rehabilitirati in prikazati izgubljene ali skrite estetske vrednosti in globlje pomene stavbe ali območja.

2.2.1.3. Etična vrednost:

Zgodovinski spomeniki (in območja dediščine) vzbujajo čustva, ki so podlaga in razlog za njihovo vrednotenje in zaščito. Razumemo lahko razmere in težnje preteklih obdobij ter se z njimi poistovetimo. **Sposobnost vzbujanja čustev velja za etično vrednost in izhaja iz zgodovinske in estetske vrednosti zgodovinskega spomenika.**

- Pri izbiri in ocenjevanju stavbe, ki naj bi bila zaščitena kot zgodovinski spomenik, morajo strokovnjaki tako kot interpreti upoštevati njene etične razsežnosti.
- Podobno kot zgodovinske in estetske vrednote se lahko tudi te sčasoma spreminjajo, ko se spreminjajo politični, ideološki in etični konteksti, ki vplivajo in spreminjajo dožemanje določene družbe. Na Madžarskem je bila na primer, podobno kot v drugih vzhodno- in srednjeevropskih državah, ki so bile del sovjetskega bloka, socialistična realistična arhitektura, ki se je centralno uveljavljala in uporabljala med letoma 1949 in 1953, zaradi etičnih razlogov zavržena s strani spomeniškega varstva. Nekatero njeno spomeniko je bilo podobno kot brutalistično in modernistično dediščino mogoče ponovno ovrednotiti in zaščititi šele v zadnjih letih, predvsem zaradi njihovega zgodovinskega pomena in ne estetskih vrednosti. Vendar pa javnost še vedno ne ceni številnih lepih primerov za modernistično arhitekturo, zato so ogroženi in jih pogosto rušijo celo v prestolnicah (npr. rušenje stavbe državne elektrodistribucijske postaje v grajskem okrožju Budimpešte leta 2020).

Fotografija 5. Državna elektrodistribucijska postaja v Budimpešti (Madžarska), ki jo je v letih 1972-1974 zasnoval Csaba Virág in je bila leta 2020 porušena. Fotografija Dorke Bartha (We Love Budapest).

<https://welovebudapest.com/cikk/2020/4/28/vegleg-eltunhet-a-keso-modernepiteszet-varbeli-remeke-egy-bontas-amely-ujra-parazs-vitakat-general>

- Kulturna dediščina Evrope je precej zapletena in jo je mogoče različno obravnavati in dojemati, zato **so lahko** območja dediščine in zgodovinski spomeniki **sporni**. Posebna

kategorija sporne dediščine, ki je v zadnjem času postala predmet raziskav, je "**temna dediščina**". Pri tem mislimo na tiste spomenike, ki so postali zaščiteni zaradi svojih negativnih konotacij v naši zgodovini. To so mesta in kraji, ki spominjajo na smrt, trpljenje in nesrečo (npr. bojišča in koncentracijska taborišča, kot je nemško nacistično koncentracijsko in iztrebitveno taborišče Auschwitz Birkenau). V tej kategoriji imajo etični vidiki pri interpretaciji dediščine poseben pomen!

Fotografija 6. Nemško nacistično koncentracijsko in uničevalno taborišče Auschwitz Birkenau (Poljska). Fotografija Wikimedia Commons.

<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=Auschwitz+concentration+camp&title=Special:Media Search&type=image>

2.2.1.4. + 1 Dodana vrednost ohranjanja

Poleg teh zgoraj navedenih vrednot zgodovinskih spomenikov (in območij dediščine) moramo dodati še eno kategorijo: **vrednost ohranjanja**. V mnogih primerih posegi spomeniškega varstva dodajo določenemu zgodovinskemu spomeniku in spomeniškem območju dodatne vrednosti. V skladu z načeli spomeniškega varstva in ohranjanja spomenikov (in dediščine) **je vse, kar je bilo spomeniku dodano skozi čas, postalo njegov sestavni del**. Tudi takšni poznejši dodatki **pričajo o svoji starosti** in jih je treba upoštevati pri vseh konservatorskih in interpretativnih delih na spomeniku. Zato je nujno in z veliko **odgovornostjo** akterjev spomeniškega varstva, da preučijo in obravnavajo **vsak primer posebej, da vedo, katera vrsta dela je potrebna** (tj. konserviranje, restavriranje ali rekonstrukcija itd.). Obstajajo tudi izzivi:

- Žal še vedno obstajajo primeri neavtentičnih in zastarelih pristopov k rekonstrukciji in ohranjanju, kot je *fasadizem* (ko se stavba "odreže" in se ohrani le fasada stavbe, za njo ali okoli nje pa se postavijo nove stavbe z novo tehnologijo in materiali) ali uporaba starega *purističnega* pristopa iz 19th stoletja (ko se stavba "očisti" svoje zgodovinskosti in se pri ohranjanju malo ali nič ne upošteva celotna preteklost spomenika ter se obnovi prvo ali najbolj prevladujoče stanje, ki je veljalo za "prvotno". V ta namen se izženejo vsa druga obdobja življenja spomenika, odstranijo se njegovi elementi in sledovi. Poleg nekaterih velikih uspehov je bilo na primer nekaj zaskrbljujočih primerov za obnovo spomenikov v nacionalnem programu gradov in nacionalnem programu trdnjav, katerega cilj je bil obnoviti in rekonstruirati 18 gradov in 12 trdnjav v 30 mestih, vključno s podeželskimi mesti, in vaseh, ki sta jih v obdobju 2016-2020 sofinancirala EU in madžarska vlada. Primer trdnjave Diósgyőr je med strokovnjaki, lokalnimi občinami in državljani zelo sporen, saj je program namesto upoštevanja načel spomeniškega varstva raje služil turističnim ciljem in se odločil, da bo obnovil propadajočo spomeniško ruševino, da bi oživil "prvotno vzdušje" (oziroma tisto, kar naj bi bilo prvotno).

Fotografija 8. Rekonstrukcija trdnjave v Diósgyőru (Madžarska), ki jo je ICOMOS Madžarska nagradil z nagrado Lemon.

Fotografija podjetja Épkar Zrt.

<http://www.diosgyorivar.hu/rekonstrukcio-fotok-epkar-zrt>

gentrifikacije in komodifikacije. Vloga strokovnjakov in interpretatorjev dediščine je izjemna, saj lahko ljudi opozorijo na te nevarne dejavnike.

- Sčasoma se lahko ogrozi tudi ohranjanje narave. Dela, ki so se zaradi naravnih nesreč močno poškodovala, je treba obnoviti (npr. osrednjo Italijo je leta 2016 prizadel močan potres, pri čemer je bilo uničenih ali resno poškodovanih več spomeniških območij in zgodovinskih spomenikov v mestih in na podeželju). Pogoji ohranjanja, ki jih zagotavljajo strokovnjaki in muzeji (npr. uporaba materialov in tehnik restavriranja), so nadaljnji možni elementi, ki jih je treba vključiti v interpretacijo te vrste dediščine.

Fotografija 9. Bazilika San Benedetto iz 12th stoletja v mestu Norcia (Italija) se po potresu z magnitudo 6,5 leta 2016 obnavlja. Fotografija: Wikimedia

Commons.

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Norcia,_piazza_san_benedetto,_01.jpg

2.2.1.5. Vrste zgodovinskih spomenikov

Zgodovinske spomenike lahko glede na njihovo trenutno stanje razdelimo v dve osnovni kategoriji: Spomenike, ki še vedno opravljajo **določeno funkcijo**, se redno uporabljajo in so še vedno "živi", in 2. tiste, ki je ne opravljajo in so **izgubili** svojo **funkcijo**. Glede na te specifične funkcije lahko danes naštejemo različne vrste zgodovinskih spomenikov, npr. ruševine, trdnjave, gradove, tudi stanovanjske, javne, verske, industrijske, kmetijske in podeželske/ljudske stavbe, skupaj z vrtovi, (kulturno) krajino itd.

Na začetku je institucionalno spomeniško varstvo obravnavalo le cerkve, gradove in stavbe izjemnega pomena, ki so bile vredne spoštovanja in zaščite. Obseg in kategorije varstva so se počasi razširili na okolje zgodovinskega spomenika, nato na ansamble stavb, danes pa celo na mestna središča in mesta. V skladu z **Mednarodno listino o ohranjanju in obnavljanju spomenikov in spomeniških območij** (Beneška listina 1964): "pojem zgodovinskega spomenika ne zajema le posameznega arhitekturnega dela, temveč tudi mestno ali podeželsko okolje, v katerem se nahajajo dokazi o določeni civilizaciji, pomembnem razvoju ali zgodovinskem

dogodku (...) [zgodovinski spomenik] je neločljivo povezan z zgodovino, o kateri priča, in z okoljem, v katerem se nahaja".

Kljub temu je spomenik, kot smo videli že prej, neločljivo povezan z družbo, v kateri je postavljen, zaščiten in interpretirana njegova vsebina. Različni akterji (npr. lokalni prebivalci, strokovnjaki, zainteresirane strani itd.), ki spomenik uporabljajo, varujejo ali, nasprotno, zanemarjajo, predstavljajo različne pripovedi. Pomembno je njihovo prepoznavanje (tj. ugotavljanje njihove motivacije) in njihove vloge v procesih dediščinjenja in interpretacije. Zgodovinski spomenik (in območje dediščine) je lahko prepoznan in zaščiten tudi na drugih ravneh: regionalni, evropski in mednarodni ravni (npr. območje Unescove svetovne dediščine), ki bodo obravnavane v tretjem delu tega modula.

Stavba lahko postane zgodovinski spomenik na podlagi družbenega povpraševanja in vrednotenja poznejših generacij, vendar je treba to družbeno pričakovanje izpolniti s strokovnoznanstvenim izborom na podlagi zgodovinskih, umetniško-estetskih in etičnih vidikov vrednotenja.

2.2.2. STAVBNA/ARHITEKTURNA DEDIŠČINA

Drugače je s **(kulturno) dediščino** (francosko *patrimoine*, špansko *patrimonio* in nemško kulturerbe). Koncept dediščine se nanaša na to, kaj skupnosti (na vseh ravneh) štejejo za svojo dediščino (materialno in nematerialno), ki izraža njihovo identiteto. Zamisel o kulturni dediščini **se je pojavila sredi 20. stoletja**, kot **mednarodna** norma pa je postala priljubljena **v 70. letih 20. stoletja** zaradi oblikovanja "svetovne dediščine" (Unescova Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine iz leta 1972).

Izraz je prvotno povezan z latinskim izrazom *patrimonium*, ki izhaja iz pater/father, in se nanaša na neodtujljivo zasebno lastnino, ki se v družini (tj. roditeljska pravica) prenaša na prihodnje generacije (Chastel 2004). Pravna razsežnost pojma je bila očitna že od samega začetka, njegova narava pa je bila kot "lastnina" predvsem materialna in je bila globoko povezana z dejanjem "prenosa". Izvor pojma dediščine nas pripelje v čas rojstva zgodovinskega spomenika in potrebe po zaščiti kulturnih dobrin, za katere se je zavzemal narod ali druga skupnost (po francoski revoluciji in britanski industrijski revoluciji). V obdobju, ki ga lahko štejemo za "**prvi režim kulturne dediščine**", od 19. stoletja do 60. let 20. stoletja, se izraz "kulturna dediščina" ali preprosto "dediščina" ne uporablja pogosto, le v francoščini ali angleščini (glej Modul 1). Do prve institucionalizacije kulturne dediščine pride v "**drugem režimu**" od 60. do 90. let 20. stoletja, ko mednarodne organizacije in institucije opredelijo njen pojem in varstvo. Od takrat se širi v vseh pogledih (koncepti, število spomenikov itd.), zlasti od devetdesetih let 20. stoletja, sedanjega obdobja, ki bi ga lahko obravnavali kot "**tretji režim**", vendar je treba ponovno poudariti, da se ti režimi ne nadomeščajo, temveč integrirajo (Sonkoly 2017).

2.2.2.1. Moč oblikovanja identitete: uporaba in zloraba dediščine

Kulturna dediščina je širok, **nenehno razvijajoč se pojem**, ki je povezan s sedanostjo in manj s preteklostjo, saj dediščino kontinuirano povezuje s prihodnostjo. Tudi v tem primeru gre pri konceptu dediščine za to, kar skupnosti obravnavajo kot prikaz svoje identitete in kar je vredno varovanja in prenosa, kar ni izključno materialno!

V skladu s Konvencijo Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo: "Kulturna dediščina **je skupina virov, podedovanih iz preteklosti, ki jih ljudje ne glede na lastništvo prepoznavajo kot odraz in izraz svojih stalno razvijajočih se vrednot, prepričanj, znanja in**

tradicij. Vključuje vse vidike okolja, ki so posledica medsebojnega delovanja ljudi in krajev skozi čas" (Konvencija iz Fraa, 2005). Dandanes se vse bolj zavedamo, da je lahko določena stavba ali celo eden od njenih elementov povezan s **številnimi čustvi**, tudi nasprotujočimi si. Spoštovanje in upoštevanje teh čustev in vidikov sta izrecno navedena tudi v Konvenciji iz Fara; treba je "vzpostaviti postopke za usklajevanje, da se pravično obravnavajo razmere, v katerih različne skupnosti isti kulturni dediščini pripisujejo nasprotujoče si vrednosti". Obstaja več primerov **nasprotujočih si in spremenjenih občutkov glede** zgodovinskih, estetskih in etičnih pomenov stavbne dediščine, zlasti na **večetničnih in večkulturnih območjih Evrope** ali v tistih državah, ki so doživele več političnih in ideoloških sprememb režima ter premestitev državnih meja (zlasti v državah vzhodne in srednje Evrope zaradi razpada Avstro-Ogrske monarhije ali pozneje Jugoslavije). Posledice razpada avstro-ogrske monarhije so na primer prizadele tudi stavbno dediščino. Stavbe z madžarskimi dekorativnimi elementi in nacionalno ikonografijo (na primer madžarske secesijske stavbe) so bile pogosto v celoti ali delno porušene ali spremenjene, saj so v novih mejah vzbujale sovražna čustva.

Fotografija 10-11. Palača kulture (levo) in občinska hiša (desno) v mestu Tirgu Mures (Romunija), od koder je bilo treba odstraniti več umetniških del, kot so vitraži, ki prikazujejo pomembne zgodovinske osebnosti.

Fotografije: Lilla Zámbo

V Bolgariji je zaščita kulturne dediščine iz osmanskega obdobja še vedno težavna (skoraj nemogoča) zaradi uradne nacionalne pripovedi, ki zanika večetnično preteklost države. Po drugi strani pa je bila dvorana stoletnice (nekdanja ljudska dvorana) v Vroclavu na Poljskem zgrajena v nemškem obdobju, zdaj pa jo Poljaki štejejo za svojo (je tudi na seznamu svetovne dediščine). Vendar pa lahko pride tudi do drugih posebnih situacij, ko **izbrana perspektiva** za gradnjo, ohranjanje in interpretacijo območja dediščine **izključuje ljudi iz doživljanja lastne dediščine**. V tem primeru kulturna dediščina postane **disonantna**, prilaščanje kraja pa lahko privede celo do **konfliktov** (Husz 2014).

Za interpretacijo dediščine za skupnosti ni omejitev. Gradnja kulturne dediščine s strani različnih skupnosti pogosto pomeni, da različne skupine tudi različno interpretirajo njeno zgodovino in sporočila. Vendar podobno kot varstvo dediščine tudi **interpretacija dediščine nikoli ne more biti neodvisna od vladajoče (politične) moči in akterjev** (Pomian 2004). **Vlade** imajo ključno vlogo pri oblikovanju "uradne" razlage dediščine. Uradno sprejete razlage so običajno podprte z javnimi sredstvi in drugimi načini, medtem ko marginalizirane pripovedi

niso. Te skupine imajo običajno težave pri uveljavljanju svoje identitete in pripovedi, zato je pomembno, da poiščejo druge ustvarjalne vire, s katerimi lahko pustijo vpliv na določenem kraju (npr. z ustanavljanjem muzejev ali oblikovanjem spominskih obeležij). Pri preučevanju zgodovinskega spomenika ali območja dediščine je priporočljivo **poiskati vse povezane pripovedi in morebitna orodja za interaktivno interpretacijo**. V primeru zasebnih ali nevladnih zbirk in muzejev je lahko uporaba digitalnih orodij in strategij dostopna in plodna (npr. projekt MUSE.ar združenja KÖME - Association of Cultural Heritage Managers, Madžarska, pri katerem sodeluje tudi Muzej železne zavese iz Felsőcsatárja: <https://www.heritagemanager.hu/en/work/muse-ar/>, več v modulu 9). Za konec naj povem, da moramo, ko želimo **interpretirati** snovno (ali katero koli drugo kategorijo) kulturno dediščino, vedno upoštevati, **od kod in komu je dediščina prišla, komu pripada zdaj in komu je namenjena**.

2.2.2.2. Dediščina na različnih ravneh - lokalni, regionalni, nacionalni, mednarodni in evropski. Tako je kulturna dediščina velik sklop materialnih (kot so stavbe, zgodovinski spomeniki, krajine, artefakti itd.) in nematerialnih (folklor, tradicije, jeziki, znanje itd.) **dobrin**, od katerih je **grajena (arhitekturna) dediščina** manjša, zgodovinski spomeniki pa so še manjše kategorije (kulturna dediščina/tehnična dediščina/grajena dediščina/stavbe/zgodovinski spomeniki). Z drugimi besedami, vsi zgodovinski spomeniki so arhitekturna dediščina, vendar ne vsa arhitekturna dediščina je zgodovinski spomenik (glej Román 2004, Fejérdy 2012 in Paksy 2021). V primerjavi z objektivnim izrazom "zgodovinski spomenik", ki izraža nacionalno identiteto, je izraz "**arhitekturna dediščina**" **analogen in subjektiven** ter pomeni, da stavba izraža **identiteto osebe, manjše ali večje človeške skupnosti**. Tako se **izbira in kvalifikacija** objektov dediščine izvajata na **različnih ravneh v primeru:**

- **zgodovinski spomeniki** - na **nacionalni ravni**, rezultat **strokovnega izbora** (po zakonu),
- **arhitekturne dediščine** - **od lokalne prek regionalne do evropske ravni** - in **niso nujno rezultat strokovno-znanstvenega izbora**, temveč **subjektivnih naklonjenosti** ljudi, ki so vključeni v **proces dediščinjenja** (z dediščinjenjem mislimo na postopek, s katerim se ustvarja dediščina).

Pomen kraja in spomenika ter naklonjenost se lahko sčasoma spreminjajo z vsako generacijo, kot smo videli že prej in kot poudarja Evropska listina o arhitekturni dediščini (1975): "vsaka generacija si preteklost razlaga drugače in iz nje črpa nov navdih". Tako lahko trdimo, da staro arhitekturo občudujemo in varujemo le, če v njej današnja družba prepozna svojo referenčno točko (Bercé 2004).

Na **mednarodni ravni** je v primeru **svetovne dediščine** referenčna točka **izjemna nevsakdanja vrednost**, območja pa so izbrana glede na to med tistimi, ki so že **zaščiteni na nacionalni ravni** (glej Unescovo Konvencijo o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine iz leta 1972 in Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine iz leta 2003). V tem primeru ista znamenitost sledi nasprotnim pripovedim (je posebna za nacionalno vrednotenje in univerzalna za merila svetovne dediščine), saj lahko hkrati predstavlja edinstvene in univerzalne vrednote. Zanimivo je tudi, da to poudarja, kako prožno je oblikovanje identitete in lahko dediščinjenje (Sonkoly 2020). **Podeželska območja in elementi** (npr. materialna dediščina, kulturne krajine, običaji itd.) so prisotni v več kot 30 % med Unescovimi spomeniki, uvrščenimi na seznam območij, pomembnih za okolje.

Na evropski ravni velja **Konvencija Sveta Evrope o varstvu arhitekturne dediščine Evrope** (Granadska konvencija iz leta 1985) za prvi dokument, ki določa standarde ne le pri konceptualizaciji in varstvu **evropske arhitekturne dediščine**, temveč tudi pri oblikovanju

evropske identitete. Konvencija je sledila in razvila pobude **evropskega arhitekturnega leta 1975** in **Evropske listine o arhitekturni dediščini Sveta Evrope iz leta 1975.** Namen Evropske listine je bil spodbujati skupno evropsko politiko in usklajeno delovanje za varstvo arhitekturne dediščine na podlagi načel **celostnega ohranjanja** (v duhu Beneške listine iz leta 1964). Listina je bila pomemben korak pri priznavanju **manj znanih, podeželskih območij** in stavb manjšega merila: "Evropske arhitekturne dediščine ne sestavljajo le naši najpomembnejši spomeniki: vključuje tudi skupine manjših stavb v naših starih mestih in značilnih vaseh v njihovem naravnem ali umetnem okolju". Prva točka listine se nanaša tudi na **teritorializacijo in razširitev** varstva zgodovinskih spomenikov in stavbne dediščine (varstvo, ki vključuje tudi okolico). Za zagotovitev celostnega ohranjanja in učinkovitega varstva arhitekturne dediščine Granadska konvencija poziva k sodelovanju, izmenjavi izkušenj in trajnostnemu turizmu (npr. mreža kulturnih poti). Poleg tega določa, da **arhitekturna dediščina obsega naslednje lastnosti:**

- 1. spomeniki:** vse stavbe in strukture, ki imajo viden zgodovinski, arheološki, umetniški, znanstveni, družbeni ali tehnični pomen, vključno s pripadajočimi napravami in opremo;
- 2. skupine stavb:** homogene skupine mestnih ali podeželskih stavb, ki so vidne zaradi svojega zgodovinskega, arheološkega, umetniškega, znanstvenega, socialnega ali tehničnega pomena in so dovolj povezane, da tvorijo topografsko opredeljive enote;
- 3. območja:** združena dela človeka in narave, kot so območja, ki so delno pozidana ter dovolj značilna in homogena, da jih je mogoče topografsko opredeliti, in imajo viden zgodovinski, arheološki, umetniški, znanstveni, družbeni ali tehnični pomen.

Kot smo videli v modulu 1, je oblikovanje lastnega koncepta evropske kulturne dediščine in **skupne evropske identitete** z njim še vedno v teku, pri čemer sta bili pogodbi Sveta Evrope (Evropska konvencija o krajini iz leta 2000 in Konvencija Faro iz leta 2005) referenčni. V primerjavi z območji WH so območja, označena in zaščiteni kot evropska dediščina (znak evropske dediščine), izbrana na podlagi prožnih in odprtih meril za vpis, da se uresniči **pristop k dediščini, ki temelji na projektih in skupnostih.** Zaradi dinamičnega modela upravljanja dediščine tretjega režima kulturne dediščine sta postala mogoča tristranska komunikacija (hkrati od zgoraj navzdol, horizontalno in od spodaj navzgor) in sodelovanje med različnimi ravni oblikovanja identitete (evropska, nacionalna, regionalna, lokalna), glej modul 1.

Fotografija 11. Zbirka fotografij z razstave Znak evropske dediščine
Datum: maj 2021, Institucija:
Evropska komisija, Avtorske pravice: Ustvarjalno

<https://pro.europeana.eu/pos t/the-european-heritage-labeldiscover-the-network-of-sites-thathave-shaped-the-history-of-europe>.

Na **regionalni in lokalni** ravni bi lahko na podlagi zgoraj omenjenega sodelovanja spomeniki in elementi dediščine dobili večjo prepoznavnost, njihove skupnosti pa bi lahko oblikovale lastno identiteto (kot sestavni del evropske identitete). Mrežni pristop evropskih kulturnih poti bi se lahko uporabil kot model za manjša regionalna sodelovanja, da bi se okrepila regionalna kohezija (npr. vzpostavitev "poti Palóc" (*Palóc út*) kot kulturne tematske poti na madžarsko-

slovaškem obmejnem območju za spodbujanje in zaščito podeželske dediščine Palóc, največje katoliške etnične manjšine na Madžarskem: <http://www.palocut.hu/en/>).

2.2.3. ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA

Arheološka dediščina je del materialne kulturne dediščine. Koncept, varstvo in institucionalizacija arheološke dediščine so v Evropi **tesno povezani z zgodovinskimi spomeniki in arhitekturno dediščino ter njenim ohranjanjem**, saj sta ideja zgodovinskih spomenikov in njihovo varstvo nastala na podlagi priznavanja in razlikovanja **estetske/umetniške ter zgodovinske in "spominske" vrednosti zapisov in preteklosti**.

Začetki koncepta segajo v pozni **srednji vek in zgodnjo renesanso**, ko so že posvečali veliko **pozornosti arheološkim** in arhitekturnim spomenikom **antike**, vendar je bila ta pozornost omejena na dokumentiranje **ruševin** zaradi njihove estetske vrednosti. Vendar so renesansa in poznejša obdobja poleg teoretičnega izkopavanja in dokumentiranja v praksi starodavne zgodovinske spomenike in arheološka najdišča raje uporabljala kot "kamnolome" (npr. za gradnjo bazilike svetega Petra v Rimu so uporabili tudi kamene iz antičnih stavb, vključno s Kolosejem). V obdobju klasicizma, od **začetka do sredine 18. stoletja**, je naraščalo zanimanje za spomine in zgodovino antike, ki je šlo z roko v roki z odkrivanjem klasičnih antičnih spomenikov v Italiji (zaradi priljubljenega "grand tour" aristokracije so bili izleti v Italijo še bolj modni). To zanimanje po vsej Evropi je pripeljalo do ustanovitve **znanstvenih društev za preučevanje in ohranjanje arheoloških ostankov** (npr. leta 1751 je bilo ustanovljeno Londonsko društvo starinarjev, ki mu je leto pozneje v Angliji sledilo društvo Dilettanti). Arheologija je postala samostojna disciplina v 19th stoletju in je ključna pomožna veda za umetnostno in arhitekturno zgodovino ter tudi za spomeniško varstvo. Med glavnimi osebnostmi in promotorji antike in njene dediščine je bil **Johann Joachim Winckelmann**, nemški arheolog (1717-1768), ki ni bil le pionir helenistike, temveč tudi utemeljitelj sodobne arheologije, umetnostne zgodovine in s tem soustvarjalec rojstva spomeniškega varstva. Umetnost in spomin na umetnost (spomenik) sta v njegovem znamenitem delu postala samostojna, osrednja kategorija: *Zgodovina antične umetnosti* (1764).

Zgodovina in razvoj zgodovinskih spomenikov in arhitekturne dediščine v **19th in 20th stoletju** sta bila tesno povezana s pojmovanjem arheološke dediščine, saj **so** arheološka najdišča postala **sestavni del zgodovinskih spomenikov in stavbne dediščine**. Sredi 20.th stoletja, v času, ko se je stroka spopadala z idejami o pomembnosti arheologije za sodobno družbo, je v javnosti naraščala zaskrbljenost **zaradi povojnega urbanega razvoja** in gradenj, ki so bistveno **ogrožale arheološka najdišča**. Zato se je od **šestdesetih in sedemdesetih let 20. stoletja** začel krepiti arheološki diskurz o dediščini, zakonodaja v več evropskih državah pa je uradno priznala avtoriteto in pomen arheologov pri varovanju preteklosti. Diskurz je poudarjal vlogo arheologov kot skrbnikov preteklosti, pomen univerzalnega razumevanja preteklosti, skoraj "antikvarno" idejo o inherentni vrednosti arheoloških najdišč in artefaktov ter potrebo po tem, da arheologi niso le znanstveniki, temveč tudi strokovnjaki in interpreti dediščine. Ti diskurzi znotraj arheologije

v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so sovpadale z **mednarodnimi razpravami** in gibanji o ohranjanju **arhitekture in zgodovinskih spomenikov** ter se z njimi povezovali. (Pred tem je Unesco leta **1959** izdal priporočila o **mednarodnih načelih, ki veljajo za arheološka izkopavanja**). Menili so, da je vloga arheologov in arhitektov kot konservatorjev stavbne dediščine človeštva podobna, saj se zavzemajo za specifično konservatorsko etiko.

Pozneje sta se ti dve disciplini ponovno združili pri pripravi osnutka **Unescove Konvencije o svetovni dediščini leta 1972** in pri oblikovanju nacionalnih politik v evropskih državah za ohranjanje in varovanje dediščine.

V Londonu je bila podpisana prva **Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine iz leta 1969**. Pozneje je bila revidirana in **Konvencija o varstvu arheološke dediščine Evrope** (Konvencija iz Valette 1992) je leta **1992** dopolnila svoja načela. V skladu z Valetsko konvencijo "arheološka dediščina vključuje strukture, zgradbe, skupine zgradb, razvita območja, premične predmete, spomenike drugih vrst ter njihov kontekst, ne glede na to, ali se nahajajo na kopnem ali pod vodo". Kot smo videli v modulu 1, je namen dokumenta zaščititi arheološko dediščino kot vir evropskega kolektivnega spomina ter kot instrument za zgodovinske in znanstvene študije. Konvencija odraža spremembo v naravi groženj arheološki dediščini, ki jih zdaj manj predstavljajo nedovoljena izkopavanja kot v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in več veliki gradbeni projekti, ki se izvajajo po vsej Evropi. Poleg tega je določila nove temeljne pravne standarde za Evropo, ki jih morajo izpolnjevati nacionalne politike za varstvo arheoloških vrednot kot virov znanstvenih dokazov v skladu z načeli celostnega ohranjanja. To daje deležnikom arheološke dediščine na podeželju izjemno možnost uporabe prakse participativne arheologije, ki je velika pridobitev za kulturne in družbene inovacije.

V zvezi z varstvom in upravljanjem arheološke dediščine je treba omeniti tudi **Listino ICOMOS za varstvo in upravljanje arheološke dediščine iz leta 1990**, ki jo je pripravil Mednarodni odbor za upravljanje arheološke dediščine (ICAHM) v Lozani. Oblikovanje dokumenta je poudarilo vse večji pomen arheološke dediščine, saj je nastajal vzporedno z revizijo smernic za upravljanje območij svetovne dediščine. V skladu z listino sta **varstvo in ustrezno upravljanje** arheološke dediščine bistvenega pomena, da lahko arheologi in drugi znanstveniki preučujejo in razlagajo dediščino v imenu in v korist sedanjih in prihodnjih generacij. "Glede na to, da so nekateri elementi arheološke dediščine sestavni deli arhitekturnih struktur in jih je v takih primerih treba varovati v skladu z merili za varstvo takšnih struktur, določenimi v **Beneški listini** o ohranjanju in obnavljanju spomenikov in območij. Drugi elementi arheološke dediščine so del žive tradicije avtohtonih ljudstev in za takšna najdišča in spomenike je **sodelovanje lokalne skupnosti** bistveno za njihovo varstvo in ohranitev" (ICOMOS 1990).

Med načeli Listine je treba izpostaviti nekatera, ki se nanašajo na ohranjanje in interpretacijo:

- Varstvo arheološke dediščine je treba vključiti v politike načrtovanja na **na mednarodni, nacionalni, regionalni in lokalni ravni**.
- Splošni cilj upravljanja arheološke dediščine mora biti **ohranjanje** spomenikov in najdišč in **situ**, vključno z ustreznim dolgoročnim **ohranjanjem in skrbništvom** vseh povezanih zapisov in zbirk itd.
- Arheološka dediščina je skupna vsej človeški družbi, zato bi morala biti **dolžnost** vsake države, **da zagotovi ustrezna sredstva** za njegovo zaščito.

Na Madžarskem je na primer vlada v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja začela izvajati obsežen infrastrukturni program gradnje nacionalnega avtocestnega omrežja, ki je zahteval intenzivno in stalno arheološko sodelovanje med različnimi akterji, kot so muzeji (osrednji in oddelčni), arheologi, investitorji in državni upravitelji. Dejanski sistem je pogosto sporen in še vedno obstajajo načrti za njegovo reformo, vendar je zaradi tega finančno ugodnega stanja (zlasti za ustanove, kot so muzeji in raziskovalni centri) raziskovanje in upravljanje arheološke dediščine eno najbolj razvitih področij sektorja dediščine v državi z napovednimi in tehnično naprednimi arheološkimi modeli (Report on Cultural Heritage Management and Protection in V4 Countries 2021). Madžarska sodeluje tudi v več mednarodnih in medregionalnih pobudah

za ohranjanje arheološke dediščine, npr. v Podonavski poti iz železne dobe (uradna kulturna pot Sveta Evrope od leta 2021), ki je nastala v okviru Podonavskega transnacionalnega programa z več partnerskimi institucijami iz Avstrije, Hrvaške, Madžarske, Slovaške in Slovenije. Cilj projekta je bil vzpostaviti skupni pristop k raziskovanju, upravljanju in varovanju kompleksnih prazgodovinskih pokrajin, za katere so značilne ne le monumentalne strukture (npr. gomilna grobišča, ploskovna grobišča, utrjene naselbine na gričih in oppida, pa tudi pokrajine, ki sodijo v obdobje med 9th in koncem 1st stoletja pred našim štetjem), temveč tudi premična in nesnovna dediščina, ki so prikazane v številnih (regionalnih in (nacionalnih) regionalnih in regionalnih (regionalnih) muzejih

Donave regije

(<https://www.ironagedanuberoute.com/copy-of-about>).

Fotografija 12. Muzej na prostem in arheološki park Százhalombatta (Madžarska). Fotografija muzeja Matrica.

<https://matricamuzeum.hu/galeria/>

2.3. NAČELA VARSTVA IN OHRANJANJA SPOMENIKOV IN STAVBNE DEDIŠČINE

Kot smo videli, se zgodovinski spomeniki in arhitekturna/gradbena dediščina pogosto uporabljata kot sinonima, vendar nista enaka. Njuna zasnova in ravni varstva so različne. Medtem ko so zgodovinski spomeniki del naše stavbne dediščine, so nacionalnega pomena in jih na nacionalni ravni varuje zakon, lahko arhitekturno/stavbno dediščino razglasi in varuje vsaka skupnost od lokalne, prek regionalne do mednarodne in evropske ravni. Podobno je tudi z uporabo izrazov zgodovinski spomenik/varstvo in ohranjanje dediščine. Oba pojma se danes pogosto uporabljata hkrati, zato je namen tega poglavja razjasniti nejasnosti ter predstaviti naloge varstva in načela ohranjanja, ki jih je treba upoštevati pri interpretaciji dediščine.

2.3.1. VARSTVO ZGODOVINSKIH SPOMENIKOV V PRIMERJAVI Z OHRANJANJEM

Najprej je treba poudariti, da spomeniško varstvo ni enako ohranjanju, temveč pomeni veliko več. Pomeni stalno skrb, ustrezno vzdrževanje in ohranjanje, da bi zagotovili, da so stavbe in spomeniki dobro ohranjeni, predstavljeni/interpretirani in dostopni tistim, ki prihajajo za nami. Varstvo zgodovinskih spomenikov ne bi smelo biti le naš cilj, temveč orodje (glej intervju s Tamásom Fejérdyjem, Paksy 2021).

2.3.2. CILJ IN NALOGA VARSTVA SPOMENIKOV IN STAVBNE DEDIŠČINE

Cilj spomeniškega varstva je zaščititi spomenik. Toda kako? Ločimo tri glavne naloge (Román, 2004): **1.** Prva in najpomembnejša je **zaščititi, ohraniti in vzdrževati** stavbo ali območje, da se **prepreči** njeno počasno ali hitro **propadanje**; **2.** Za to sta potrebni ustrezna **raba in funkcija**; **3.** **poskrbeti** je treba, da nekompetentni ali škodljivi posegi ne poškodujejo stavbe ali območja.

1. Ohranjanje in vzdrževanje: Ohranjanje in zagotavljanje obstoja spomenikov je težka in **zapletena naloga**, saj številni objektivni in subjektivni dejavniki delujejo proti njihovemu obstoju. Med **objektivnimi dejavniki** so **naravne nesreče** (poplave, potresi, poškodbe zaradi požarov, ki so pogosto povezane s človeško napako), **staranje materialov** in strukturnih elementov, kot je korozija zaradi vremenskih razmer, ki zahtevajo stalno skrb. Obstajajo še posebej pokvarljivi materiali, npr. ilovica, les, trsje, ki se večinoma uporabljajo v ljudski/ruralni arhitekturi, zaradi česar je ta kategorija dediščine še bolj ogrožena. Poleg naravnega propadanja lahko govorimo tudi o "**moralni degradaciji**" stavb in spomenikov (npr. zapuščeni gradovi, podeželske ali industrijske stavbe, ki so iz različnih razlogov zastarele ali ne ustrezajo današnjim potrebam), ki lahko poteka še hitreje. Obstaja tudi več drugih objektivnih družbenih dejavnikov, kot so pretirana **urbanizacija** in **prometni zastoji** v **mestih**, **množični dediščinski turizem**, preobremenjenost spomenikov, **odseljevanje na podeželju** itd. Kar zadeva **subjektivne dejavnike**, je eden najbolj očitnih in žal aktualnih **vojna**. Od uničenj med drugo vojno (npr. bombardiranje Varšave in Dresdna), jugoslovanskih vojn (npr. rušenje starega mostu v Mostarju v Bosni in Hercegovini) do še vedno trajajočega uničevanja v današnji Ukrajini (<https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-over-150-kulturnih-znamenitosti-delno-alipopolno-unicenih>) kažejo, da vojna ne uničuje le ljudi, temveč tudi našo stavbno dediščino, vključno s spomeniki.

Fotografija 13. Stari most v Mostarju v Bosni in Hercegovini. Fotografija Wikimedia Commons

Namerno, sebično poškodovanje in uničevanje sta bila vedno problem spomeniškega varstva od zgodnjih obdobij evropske zgodovine (npr. jemanje in uporaba kamnov rimskega Koloseja za gradnjo drugih stavb) do današnjih dni (npr. uničevanje ali **neustrezno spreminjanje** spomenikov v urbanističnih projektih iz **ekonomskih razlogov**, pogosto **s strani lastnikov samih**). Tudi **zloraba oblasti**, tiranija v **diktatorskih režimih**, je resna grožnja spomenikom. Znanе navade diktatorjev v evropski zgodovini, ki so uničevali spomenike prejšnjih režimov, tako iz nevednosti kot zato, da bi ustvarili svoje spomenike in zgodovinske pripovedi, so v nekaterih evropskih državah še vedno živa tendenca. **Malomarnost** družbe in celo lastnikov, **pomanjkanje**

ustrezne oskrbe, vzdrževanja (npr. uporaba zastarelih načel spomeniškega varstva) in **finančnih sredstev** (npr. državnih skladov) prav tako vodi v propadanje naše stavbne dediščine in spomenikov. Ključna elementa ohranjanja in zagotavljanja obstoja spomenikov in spomeniških območij sta njihova raba in funkcija.

2. Uporaba in funkcija: Stavba (ali kateri koli drug objekt in element dediščine), **ki se ne uporablja za določene namene, bo sčasoma izginila**. To velja tudi v tistih izjemnih primerih, ko se spomenik ohranja določeno obdobje, ko se ne uporablja (tako je npr. lahko več gradov na podeželju Madžarske preživel po spremembi demokratičnega političnega režima v letih 1989/90, dokler niso dobili novih lastnikov in funkcij). Na splošno velja, da je spomenik brez funkcije ogrožen in se bo sčasoma izgubil. Spomeniki **so bili nekoč zgrajeni z določenim namenom**, in tudi **če se je ta sčasoma spremenil in izgubil**, se najbolje **uporabljajo, če dobijo**

podobno funkcijo. Vsekakor je lahko veliko primerov, ko tega ni mogoče zagotoviti, in v tem primeru je priporočljivo dati **podobno funkcijo, ki je vredna in ne zaničuje prvotne funkcije** (npr. sinagoga v Subotici (Srbija), ki je izgubila svojo prvotno funkcijo, je bila konec osemdesetih let prejšnjega stoletja ponovno dodeljena v začasno uporabo Narodnemu gledališču, ki ga je vodil avantgardni režiser, in nova uporaba sinagoge ni samo fizično uničila stavbe in njenega okolja, ampak jo je tudi nespodobna vsebina predstav profanirala in oskrunila. Na srečo je sinagoga v celoti obnovljena in od leta 2018 odprta za javnost).

Fotografija 14. Sinagoga v Subotici (Srbija). Foto: Lilla Zámbo

Spomeniki imajo **uporabno vrednost** in dobra raba lahko ne le zagotovi preživetje spomenikov, temveč tudi **zadovolji potrebe lastnika** (npr. finančne koristi zaradi turizma), ki ni v nasprotju s cilji varstva dediščine (spomenika). Nekateri vrste **spomenikov nimajo več uporabne vrednosti**, na primer ruševine, in njihova vrednost, sentimentalna in turistična uporaba lahko nadomestijo utilitarno funkcijo, saj je njihova funkcija razveseliti ter vzbuditi čustva in intelekt. Interpretacija dediščine ima bistveno vlogo pri ohranjanju teh spomenikov brez jasne uporabne vrednosti.

3. Skrb za spomenike in območja dediščine: skrb za spomenike, priznavanje njihove vrednosti in pomena ali zagotavljanje njihove dobre uporabe in preprečevanje škodljivih posegov ni samo **odgovornost** lastnikov in strokovnjakov, temveč **vseh**. To mora biti skupni cilj družbe (skupnosti na vseh ravneh), kot smo videli že prej v prvem delu (glej načela citiranih evropskih in mednarodnih konvencij in listin). Samo dobro zasnovan zakon (ali konvencija) o dediščini ne zagotavlja ohranjanja in vzdrževanja zgodovinskih spomenikov. Zakon je le okvir, napolniti ga s **potrebno** podporo **države in njenih institucij** pa je **skupna naloga lastnika, družbe** (skupnosti) in **strokovnjakov** spomeniškega varstva.

Za doseganje ciljev lahko varstvo dediščine uporablja **aktivne in pasivne strategije**. **Aktivne strategije so preventivne**. V primeru določenega spomenika to lahko pomeni ustrezno rabo, redno vzdrževanje, na splošno pa je spomeniško varstvo veliko več, saj vključuje zakonodajne postopke, oblikovanje javnih, cerkvenih in občinskih virov, družbeni vpliv in

zahteva znanstvene raziskave. Ne vpliva le na tehnični razvoj, temveč tudi na izobraževanje in usposabljanje. Poveča tudi ozaveščenost in aktivnost družbe. **Pasivne strategije so potrebne, kadar spomenik (območje ali element dediščine) postane ogrožen** in je treba poseči v spomeniško varstvo (če je to pravno mogoče). V tem primeru s spomeniškim varstvom ne moremo imeti v mislih le uradnih, javnih ustanov ali občin, temveč tudi civilno sfero in vse deležnike. Kot smo videli, je to tudi eno od glavnih načel sedanjega **evropskega okvira za ukrepanje na področju kulturne dediščine Štiri načela** (celostno, integrirano, na dokazih temelječe, večdeležniško in participativno) in **pet stebrov** (vključujoča, trajnostna, odporna, inovativna in globalna Evropa) določajo evropske politike do kulturne dediščine ter so v skladu s konceptom in praksami **kulturne dediščine tretjega režima** (glej modul 1).

Kar zadeva razliko med varstvom zgodovinskih spomenikov in materialne dediščine, moramo obe kategoriji ločiti. Če bi glede na obseg in hitrost širjenja kategorij varstva vsak element dediščine obravnavali, kot da je zgodovinski spomenik (npr. načela, pravne zahteve za njegovo varstvo in ohranjanje), bi to pomenilo, da bi se življenje ustavilo (Paksy 2021). Vendar pa velja tudi nasprotno. Vrednost zgodovinskih spomenikov bi zlahka izgubili, če bi jih obravnavali zgolj kot spomenike kulturne dediščine in z njimi ravnali z lahkoto, brez strogih predpisov, kakor se nam zdi primerno.

2.3.3. OHRANJANJE DEDIŠČINE IN SPOMENIKOV

Sčasoma so se spremenile tudi metode ohranjanja spomenikov. Posege je vedno spodbujala **želja po avtentičnosti**. Vprašanje je bilo, kdo, kdaj in kako razume avtentičnost.

thNa začetku spomeniškega varstva, **v 19. stoletju**, je pri ohranjanju spomenikov prevladoval **puristični pristop**. Menili so, da avtentično pomeni odstraniti vse "nedavno" dodane plasti stavbe in obnoviti njeno prvo ali najbolj razširjeno stanje, ki je veljalo (ali je bilo mišljeno) za "prvotno". Posledično je bila stavba "očiščena" svoje zgodovinskosti, pri ohranjanju pa je bila le malo ali nič upoštevana celotna preteklost stavbe.

Fotografija 7. Citadela v Carcassonu (Francija). Fotografija Wikimedia Commons. <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carcassonnevignes.jpg>

Francoski arhitekt Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc je v tem purističnem duhu obnovil številne pomembne srednjeveške znamenitosti v Franciji, na primer citadelo Carcassone v francoski regiji Occitanie, zasnoval pa je tudi gotsko navdahnjen leseni stolp Notre-Dame v Parizu, ki je bil tragično izgubljen v uničujočem požaru leta 2019. Vse od takrat se je veliko razpravljalo in razpravlja o tem, ali naj ga obnovijo v "prvotnem" stanju (njegov stolp je bil nekaj, kar bi po njegovem mnenju prvotni graditelji ustvarili, če bi imeli tehnologijo in domišljijo), navsezadnje

so se dogovorili, da bodo obnovili le-Ducov načrt, pri čemer so se sklicevali na najnovejše listine, ki jih je priznal tudi ICOMOS (Krakovska listina 2000 o načelih za ohranjanje in obnavljanje stavbne dediščine in Riška listina 2000 o pristnosti in zgodovinski rekonstrukciji v odnosu do kulturne dediščine).

thPuristični pristop se je ob koncu 19. stoletja izjalovil, avtentičnost pa naj bi se ugotavljala z metodami **ohranjanja in rekonstrukcije**, ki **temeljijo na znanstvenih raziskavah**. Kasneje sta **prva in druga svetovna vojna prinesli spremembe** in nove pristope. Ob pogledu na opustošenje po prvi svetovni vojni je nastala **Atenska listina (1931)**, ki se je zavzemala za to, da bi morali zgodovinske spomenike poskušati ohraniti v njihovi avtentičnosti, posledično **rekonstrukcija ni dovoljena**, zlasti če ne poznamo imajo podatke. V primeru ruševin je bila podprta ena vrsta rekonstrukcije, imenovana **anastiloza**. To pomeni, da je treba ponovno vzpostaviti vse originalne fragmente, ki jih je mogoče najti, in da se v ta namen lahko uporabijo novi materiali, ki morajo biti v vseh primerih prepoznavni. Poleg tega so priporočili, da se v primerih, ko se izkaže, da ohranitev ruševin, ki so bile odkrite med izkopavanji, ni mogoča, "ruševine zakopljejo, pri čemer se pred zasipavanjem seveda opravi natančna evidenca". Anastilozo je bilo mogoče uporabiti pri antičnih najdiščih, pri "mlajših" spomenikih pa je bila nemogoča. Kljub tem izzivom je večina njegovih točk še vedno veljavna pri ohranjanju spomenikov.

Po opustošenju **druge svetovne vojne** so se izzivi še povečali in že omenjena **Beneška listina iz leta 1964** je poskušala odgovoriti nanje. Pomembno je poudariti, da to ni listina za spomeniško varstvo, temveč listina za **ohranjanje in obnovo spomenikov in spomeniških območij**. V 9. členu je povzeto eno od njenih najpomembnejših načel:

1. "Postopek restavriranja je zelo specializiran. Njegov cilj je **ohraniti in razkriti estetsko in zgodovinsko vrednost spomenika, temelji pa na spoštovanju izvirnega gradiva in avtentičnih dokumentov**.

2. Ustaviti se mora na točki, kjer se začne ugibanje, in v tem primeru mora biti vsako **dodatno delo, ki je nujno potrebno, ločeno od arhitekturne kompozicije in mora imeti sodoben pečat**.

3. V vsakem primeru je treba pred obnovo in po njej opraviti arheološko in zgodovinsko študijo spomenika."

Ta pristop je kljub številnim obhodom že dolgo prevladujoč v spomeniškem varstvu, zlasti na Madžarskem. Žig "sodobnosti" je bil pogosto napačno razumljen, potreba po razlikovanju dodanega pa je ustvarila tudi odtujujoče in didaktične rezultate, ki so **povzročili kritike**, ne le s strani javnosti, temveč tudi s strani strokovnjakov s področja varstva dediščine. Druga pomembna točka je, da je spomenik neločljivo povezan z zgodovino, o kateri priča, in z okoljem, v katerem se nahaja. Premik celotnega spomenika ali njegovega dela ni dovoljen, razen če to zahteva varovanje spomenika ali če to upravičuje nacionalni ali mednarodni interes izjemnega pomena. Ta člen je omogočil, da so se spomini na ljudsko/kmečko arhitekturo iz prvotnega okolja preselili v muzeje na prostem ("*skansen*"), *da bi se* bolje ohranili in predstavili javnosti (npr. madžarski muzej na prostem v Szentendru na Madžarskem).

Fotografija 15. Arhitekturna dediščina severno-madžarske regije, ki je na ogled v madžarskem muzeju na prostem (Skanzen) v Szentendru (Madžarska). Fotografija Skanzen.

Najpomembnejši rezultat Beneške listine je ustanovitev **Mednarodnega sveta za spomenike in spomeniška območja (ICOMOS) leta 1965**, najpomembnejše mednarodne organizacije za zgodovinske spomenike in spomeniška območja, ki je bila svetovalno telo Odbora za svetovno dediščino in Unesca. Danes uporabljamo vse vrste tehnologij, da bi zbrali vsa možna znanja in vire za metode ohranjanja ali rekonstrukcije ter poskušali doseči raven, ki je avtentična in verodostojna. Tudi dožemanje rekonstrukcije se je zelo spremenilo, nihče na primer ne bi mogel zanikati, da je bila obnova Kampanile v Benetkah po njenem zrušenju leta 1902 dobra izbira, saj je bila del mestne krajine in identitete prebivalcev.

S sklicevanjem na ideje Beneške listine je avtentičnost ostala v središču pozornosti spomeniškega varstva, **dokument Unesca in ICOMOS-a iz Nare o avtentičnosti iz leta 2004** pa navaja, da je avtentičnost **relativen pojem in ima v različnih časih in krajih različne pomene**: "Vse sodbe o vrednostih, ki se pripisujejo kulturnim dobrinam, in o verodostojnosti povezanih virov informacij se lahko razlikujejo od kulture do kulture in celo znotraj iste kulture. Zato ocenjevanja vrednot in pristnosti ni mogoče utemeljiti z določenimi merili. Nasprotno, spoštovanje vseh kultur zahteva, da je treba dediščinske objekte obravnavati in presoјati v kulturnem kontekstu, ki mu pripadajo. Nasploh avtentična obnova ne sme zmanjšati zgodovinskega značaja stavbe, temveč mora biti z njim skladna." Da bi našli ustrezne vire o avtentičnosti za obnovo, moramo opraviti ustrezno raziskavo (in po potrebi uporabiti metode in vire pomožnih ved, npr. arheološke raziskave). V primeru pomanjkanja virov moramo poiskati verodostojne analogije.

Kategorije in vidiki ohranjanja:

- **Zgodovinski značaj in zaščita** spomenika ali območja dediščine se ne zmanjšujeta, temveč **povečajo** njegovo **ekonomsko vrednost**, vendar **je nujno potrebno** njegovo pravilno in **stalno vzdrževanje**.
- Vrsta ohranjanja **je odvisna od stanja** zgodovinskega spomenika (funkcija, trenutno stanje: ogrožen ali ne itd.).

- Ohranjanje ima dve glavni kategoriji: **ohranjanje** in **obnavljanje**. Njuna opredelitev se lahko razlikuje.
- **Restavriranje** spremeni pogled na spomenik.
- **Ohranjanje** ga ne spreminja (ali pa ga spreminja zelo malo). Vsak poseg se lahko šteje za ohranitev, ki ne spreminja videza spomenika, temveč ga naredi trajnega bodisi s prenovo bodisi z restavriranjem. (Dober primer za mojstrsko ohranitev ruševinske cerkve Premontrei v kraju Zsámábék na Madžarskem, glej spodnji primer).
- **Obnova**: vsi dodatki morajo biti usklajeni s celotno stavbo, pri čemer je treba razlikovati med različnimi materiali.
- **Rekonstrukcija** (delna in popolna): najbolj sporen del ohranjanja in Beneške listine. Številni strokovnjaki in lastniki spomenikov kritizirajo strog odnos do rekonstrukcij. Kljub temu so bila sprejeta nekatera popuščanja, na primer Krakovska listina navaja, da se je treba "izogibati rekonstrukciji celotnih delov v slogu stavbe, vendar je rekonstrukcija zelo majhnih delov, ki imajo arhitekturni pomen, lahko sprejemljiva kot izjema pod pogojem, da temelji na natančni in nesporni dokumentaciji. Če je za ustrezno uporabo stavbe to potrebno, naj dopolnitev obsežnejših prostorskih in funkcionalnih delov odraža sodobno arhitekturo. Rekonstrukcija celotne stavbe, uničene v oboroženem spopadu ali naravni nesreči, je sprejemljiva le, če obstajajo izjemni socialni ali kulturni motivi, ki so povezani z identiteto celotne skupnosti."

Poleg metod spomeniškega varstva **se lahko spremenijo tudi** njegova **načela**. Pri tem ne gre za ekonomske ali politične razloge, temveč za to, da je spomeniško varstvo arhitekturna naloga. V zadnjih letih je prišlo do nekaterih pomembnih sprememb pri konservatorskih delih. Vse več je rekonstrukcij, akterji ohranjanja pa želijo, da bi zgodovinski spomeniki in območja dediščine postala bolj eksperimentalna, bogatejša in prijetnejša za njihove uporabnike (npr. turiste in prebivalce). Ta potreba je še večja v primeru manj priljubljenih, zapuščenih ali nezavarovanih spomenikov na podeželju. Potrebna bi bila **ustvarjalna orodja za interpretacijo dediščine**, da bi ta postala vidna, dostopna in priljubljena za širše občinstvo. Odkrivanje in ponovno vrednotenje nezavarovanih območij sta bistvenega pomena za **oživitev in sanacijo naše podeželske materialne dediščine v Evropi**.

Celostno varstvo snovne in nesnovne dediščine

V Evropi je ob vse hitrejšem propadanju tradicionalnih ljudskih in podeželskih kultur ter napredku množične proizvodnje nesnovna kulturna dediščina dolgo časa ostajala na obrobju, kar bo predstavljeno v naslednjih modulih tečaja. Hkrati je bil poseben poudarek namenjen varstvu in ohranjanju materialne dediščine, kot so zgodovinski spomeniki, arhitekturna in arheološka dediščina. Menili so, da bi njihovo ohranjanje v materialni obliki zagotovilo, da se dediščina in identiteta določene skupnosti ne bi izgubila. Vendar že vemo, da ta pristop ni bil zadosten. Konec devetdesetih let prejšnjega stoletja so se tudi evropske institucije naučile iz kritike drugega režima kulturne dediščine, in sicer da ni praktično oblikovati in vzdrževati togih kategorij snovne, naravne in nesnovne dediščine. Namesto tega **je potreben integriran in celovit pristop k dediščini**, ki **ne obravnava ločeno materialne in nematerialne kulturne dediščine**. Medtem ko so nekdanje kategorije dediščine drugega režima (kulturna, naravna dediščina, "mešana" dediščina) in tretjega režima (snovna, nesnovna, kulturna raznolikost) še vedno reference, se je Evropa začela osredotočati na vlogo dediščine v naši družbi in zlasti na to, kako **jo varovati, uporabljati in deliti z interpretacijo dediščine**.

2.4. PRIMERI ZA ARHEOLOŠKO IN SPOMENIŠKO DEDIŠČINO NA PODEŽELJU

2.4.1. SVETOVNA DEDIŠČINA UNESCA (OBMOČJA SO ZAŠČITENA TUDI NA NACIONALNI RAVNI)

2.4.1.1. Arheološki park (*Parque Arqueológico do Vale do Côa*) in prazgodovinska najdišča skalnih umetnosti v dolini Côa in Siega Verde, kraj: Vila Nova de Foz Côa Vila Nova de Foz Côa: Coča: Portugalska:

Arheološki park v dolini Côa je bil ustanovljen leta 1996, da bi zaščitil in javnosti pokazal skalne umetnine. Dolina Côa je največja danes znana zbirka skalnih umetnin iz paleolitika na prostem. Unescovo priznanje skalne umetnosti v dolini Côa za svetovno dediščino 2. decembra 1998 je bil vrhunec procesa, ki je neizbrisno zaznamoval portugalsko skalno umetnost, arheologijo in kulturno dediščino. Leta 2010 je Unesco na seznam uvrstil tudi bližnjo paleolitsko skalno umetnost Siega Verde (Ciudad Rodrigo, Španija) kot nadaljevanje doline Côa.

Viri: <https://arte-coa.pt/en/the-region/> Fotografije: Creative Commons

2.4.1.2. Arheološko najdišče *Las Médulas*, kraj (vas ali regija): **Provinca León, država: , država: León, država (v nadaljnjem besedilu: država), država (v nadaljnjem besedilu: država)**

"Las Médulas je Unesco leta 2002 razglasil za svetovno dediščino. Gre za največji rimski rudnik zlata (več kot 2000 ha) iz 1st stoletja pred našim štetjem, ko so rimske cesarske oblasti začele izkoriščati nahajališča zlata v tej regiji z uporabo tehnike, ki temelji na hidravlični moči (Plinij jo je poznal kot "ruina montium").

Arheološko območje obsega rudnike in obsežna območja, ki jih prekriva jalovina, nastala pri proizvodnji, jezove za zbiranje velikih količin potrebne vode, zapleten sistem kanalov, vasi, rimske ceste itd. To je nedvomno najbolje ohranjeno in najbolj reprezentativno rudarsko območje grško-rimskega sveta v klasičnem obdobju.

Gre za izjemen primer inovativne rimske tehnologije, v kateri so se v izjemni meri ohranili vsi elementi antične pokrajine. Na območju se je ohranila dih jemajoča pokrajina, ki je nastala zaradi rudarjenja in se je v več stoletjih zelo malo spremenila; nastalo opustošeno pokrajino je preprosto delno naselila naravna vegetacija. Njena avtentičnost je popolna, saj rimski objekti in nahajališča niso bili spremenjeni od začetka 3. stoletja našega štetja, ko so se prenehali uporabljati.

Viri: <https://whc.unesco.org/en/list/808>

Video povezave:

https://www.youtube.com/watch?v=sgf9Jy5_Oho

<https://www.youtube.com/watch?v=M6NzO7GrcM>

Fotografija: Jesús Núñez

2.4.1.3. Ime skupno imenovanega območja: Prehistorična koliščarska bivališča v okolici Alp
kraj: **Avstrija, Francija, Italija, Nemčija, Slovenija, Švica**

Ime nacionalno in lokalno zaščitene območja: **Ledro (*Palafitte di Ledro*)** Kraj: Ledro
(*Palafitte di Ledro*) Kraj: Ledro (***Palafitte di Ledro***) Kraj: Ledro (***Palafitte di Ledro***) **Ledro,**
Trento, država: **Italija**

To skupno območje svetovne dediščine, ki vključuje 111 manjših posameznih območij, zajema ostanke prazgodovinskih koliščarskih naselbin v Alpah in okolici, ki so bile zgrajene med letoma 5000 in 500 pred našim štetjem na robovih jezer, rek ali mokrišč. Izkopavanja, ki so bila izvedena le na nekaterih najdiščih, so prinesla dokaze, ki omogočajo vpogled v življenje v prazgodovini v neolitiku in bronasti dobi v alpski Evropi ter v način interakcije skupnosti z okoljem. Šestinpetdeset najdišč se nahaja v Švici. Naselbine so edinstvena skupina izjemno dobro ohranjenih in kulturno bogatih arheoloških najdišč, ki predstavljajo enega najpomembnejših virov za preučevanje zgodnjih agrarnih družb v regiji.

Pile-Dwellings of Lake Ledro so od leta 2012 priznane kot svetovna dediščina, in sicer v okviru skupne nominacije več držav, medtem ko je bilo območje že zaščiteno na nacionalni in lokalni ravni. Piloti iz bronaste dobe so bili odkriti leta 1929 po začasnem znižanju vodne gladine zaradi gradnje hidroelektrarne v kraju Riva del Garda. Med letoma 1936 in 1937 je bila velika suša, zato se je vodna gladina ponovno znižala, tako da sta nadzorstvo in Univerza v Padovi lahko nadaljevala z izkopavanji. Kasneje je za delo poskrbel Tridentinski naravoslovni muzej.

Sorodne izkušnje s področja dediščine: Muzej je nastal v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in se nahaja na obali jezera Ledro, v neposredni bližini arheološkega najdišča. V njem so ohranjene izvrstne obrti ene najpomembnejših vasi iz bronaste dobe v Alpah, razstavljene so imenitne arheološke zbirke najdišča, vse leto pa se izvajajo raziskovalni programi na področju "imitativne arheologije".

Viri:

<https://www.palafittedro.it/>

<https://patrimonidellumanita.provincia.tn.it/Siti-del-Patrimonio-mondiale-UNESCO/Siti-preistorici-palafitticoli-dell-arco-alpino>

Foto: <https://www.flickr.com/photos/181878091@N02/>

2.4.2. EVROPSKA RAVEN VARSTVA: ZNAK EVROPSKE DEDIŠČINE

2.4.2.1 Ime: Javorca in njena kulturna krajina, kraj (vas ali regija): in država: Slovenija

Lesena spominska cerkev Svetega Duha v Javorci (Slovenija), zgrajena na območju reke Tolminke, je posvečena padlim avstro-ogrskim branilcem na bojišču Izonske fronte (1915-1917). Cerkev in njena kulturna krajina sta bili leta 2018 priznani kot evropska dediščina, vendar sta bili že leta 2007 uvrščeni na seznam posebej pomembne evropske zgodovinske in kulturne dediščine. Objekt ni le pomemben spominski kraj, temveč tudi odličen primer za skupno ohranjanje in varovanje materialnih in nematerialnih dobrin. Cerkev na goriškem območju je bila zgrajena v edinstvenem secesijskem slogu, ki je znan predvsem kot urbani fenomen na prelomu 19th in 20th stoletja. Cerkev so zgradili avstro-ogrski vojaki sami in mojstri različnih obrti. Kot je poudarjeno v znaku evropske dediščine, bi jo lahko obravnavali kot simbol poziva k spravi in pričo povezovalne moči združevanja umetniškega ustvarjanja z gradbeništvom. Poleg cerkve so tu tudi pomembni artefakti: zvonik s sončno uro, grb dvajsetih dežel, ki so tvorile Avstro-Ogrsko, napis PAX (mir) nad vhodom in tudi okrasni hrastovi panoji, ki simbolizirajo strani spominske knjige z 2.564 imeni padlih avstro-ogrskih vojakov, ki so padli na bližnjih bojiščih. Njihova imena so bila po sistemu vojaške hierarhije vžgana v les. Zgradbo cerkve in spominskega obeležja lahko štejemo tudi za plod mednarodnega sodelovanja v spomin na nekdanjega monarha, saj je načrte izdelal Remigius Geylinga, dunajski slikar, ki je bil takrat višji poročnik, gradnjo pa je vodil Géza Jablonszky, poročnik madžarskega rodu. Cerkev je bila leta 1934 večkrat prenovljena, nato v začetku osemdesetih let 20. stoletja, leta 2005 in nazadnje leta 2016, ko je praznovala 100-letnicoth. Viri: <https://www.javorca.info/>
[https://www.javorca.info/mma/Javorca Memorial Church of the Holy Spirit.pdf/2020030312541921/](https://www.javorca.info/mma/Javorca_Memorial_Church_of_the_Holy_Spirit.pdf/2020030312541921/)
<https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label/european-heritage-label-sites/javorca-memorial-church-and-its-cultural-landscape-slovenia>

Fotografije: <https://www.javorca.info/>

2.4.3. NACIONALNA IN LOKALNA RAVEN ZAŠČITE.

2.4.3.1. Madžarska

Ime: Kraj (vas ali regija): Premontrei Samostanska cerkev Zsámbék Kraj (vas ali regija): Premontrei Samostanska cerkev Zsámbék: Zsámbék, Pest županija in država: Madžarska

Samostanska cerkev Premontrei je romanska cerkev v podeželskem mestu Zsámbék. Zaradi mojstrskega ohranjanja (v uničenem stanju) je postala ikoničen primer ohranjanja zgodovinskih spomenikov na Madžarskem ob koncu 19th stoletja. Lahko bi jo imeli za zgodovinski spomenik ohranjanja zgodovinskih spomenikov! Cerkev je zaščiten kot zgodovinski spomenik in velja za del lokalne in regionalne kulturne dediščine.

Cerkev so začeli graditi leta 1220 kot del premonstratenskega samostana, vendar je bila dokončana šele nekaj desetletij pozneje. Postala je zasebna družinska cerkev viteza Aynarda. Cerkev je stala ob najbolj priljubljeni srednjeveški poti, ki je povezovala mesti Székesfehérvár in Esztergom. Dve stoletji so cerkev uporabljali premonstrati, pozneje pa so jo predali pavlinskim očetom. Cerkev je bila obnovljena v poznogotskem slogu. Samostan je bil med osmansko okupacijo Madžarske močno poškodovan, leta 1736 pa se je zrušil zaradi potresa. Od takrat je bila cerkev zapuščena, njeni kamni pa so bili odneseni v sosednje zgradbe. Lahko bi bila izgubljena, vendar sta Flóris Rómer in Imre Henszlmann, ustanovitelja madžarskega spomeniškega varstva, v sedemdesetih letih 19. stoletja (med uvedbo državnega spomeniškega varstva) opazila njeno zgodovinsko in estetsko vrednost.

thKonec 19. stoletja je István Möller István mojstrsko ohranil ruševino, ki jo je v tridesetih letih 20. stoletja vzdrževal in razširil Kálmán Lux. Cerkev v ruševinah je zaradi vremenskih razmer počasi propadala, okolica pa še vedno čaka na ustrezna arheološka izkopavanja. Izvajajo se nekatera vzdrževalna dela, vendar bi nekateri strokovnjaki radi prekrili vsaj nekatere dele, da bi jo rešili pred nadaljnjo škodo. V zvezi z njeno ohranitvijo se večina ljudi strinja, da je treba opraviti le nujna vzdrževalna dela, vendar namerava madžarska vlada v njeno obnovo vložiti veliko vsoto denarja.

Cerkev v ruševinah velja za enega odličnih primerov prvega konservatorskega pristopa k spomeniškem varstvu na Madžarskem in eno od priljubljenih prizorišč kulturnih in verskih prireditev v mestu. V zadnjem času je postala tudi priljubljeno poročno prizorišče.

Viri:

https://www.muemlekem.hu/magazin/zsambeki_romtemplom_helyreallitas_kormanydonte

S

Valter Ilona (1991). "Újabb régészeti kutatások a zsámbéki premontrei prépostsági romban 1986-1991" In: Műemléki Szemle 1991/2.

Foto 20: Indafoto (Pukkanacs 2011). URL: Foto 21: Sztehló Otto (1922):
Rekonstrukcijske risbe: <https://varlexikon.hu/zsambek-premontrei-templomrom>

2.4. 3.2. Španija

Ime: (vas ali regija): romanske cerkve na severu Španije, kraj (vas ali regija): Kastilja in León, Asturija, Galicija, Katalonija, Aragonija in Navara, in država: Španija

Romarska umetnost, ki se je razvila na Iberskem polotoku v 11th in 12th stoletju, ima skupne slogovne značilnosti z evropsko romaniko, vendar ima v različnih regijah tudi posebne značilnosti. Romarska umetnost je bila na Iberski polotok vpeljana od vzhoda proti zahodu, zato so učenjaki običajno ustrezno opredelili regionalne značilnosti. Na nekaterih podeželskih območjih severne Španije je ena največjih koncentracij romanskih spomenikov v Evropi. Dve večji skupini romanskih cerkva sta bili razglašeni za svetovno dediščino: "Francoska pot svetega Jakoba in severnošpanske poti" ter "katalonske romanske cerkve v Vall de Boi".

Prva romanika ali lombardska romanika je še posebej prisotna v Kataloniji, medtem ko se je polna romanika razširila od temeljev reda Cluny vzdolž osi poti Camino de Santiago. Poznoromanski slog iz 13.th stoletja je mogoče najti predvsem v podeželskih stavbah.

Vsaka cerkev, od majhnih puščavnic do samostanov, ima zaradi svojih umetniških vidikov (arhitekturnih ali dekorativnih motivov) svojo posebnost. Številne dodatne zanimivosti, kot so raznolika pokrajina, panoramski razgledi s številnih cerkva ali možnost uživanja v gastronomiji, značilnih praznikov in obrti, ki jih je v vaseh veliko, so še posebej zanimive.

Skoraj vse romanske stavbe so zaščitene na nacionalni in regionalni ravni ter razglašene za spomenike kulturnega pomena.

<https://whc.unesco.org/en/list/988>

Fotografije: SERVIMA SL

2.5. ZAKLJUČEK

V tem modulu so bili predstavljeni koncept ter načela varstva in ohranjanja materialne kulturne dediščine s poudarkom na dveh najbolj znanih kategorijah: spomeniški in arheološki dediščini. Obe kategoriji sta povezani in obe imata korenine v varstvu zgodovinskega spomenika. Zgodovinski spomenik je bil prvi zaščiteni element tega, kar danes štejemo za snovno kulturno dediščino, njegova načela varstva in ohranjanja pa so dala osnovo našim strategijam varstva, ohranjanja in interpretacije dediščine, ki se lahko uporabljajo za trajnostni razvoj podeželja in interpretacijo dediščine na podeželju. Interpretatorji dediščine podeželja imajo še posebej pomembno vlogo pri prikazovanju, da dediščina podeželja ni le sestavni del naše identitete in kolektivnega spomina, temveč tudi vir za gospodarsko rast, zaposlovanje in socialno kohezijo. Za zaključek naj povem, da je treba pri uspešnem **ohranjanju** in **interpretaciji materialne** (ali katere koli druge kategorije) kulturne dediščine upoštevati **tudi** njene različne vrednosti in **nesnovne razsežnosti**. Objekt je treba obravnavati kot celoto in pri vseh povezanih delih spoštovati njegovo avtentičnost. Pri interpretaciji in varovanju območja je treba upoštevati, **od kod in od koga je dediščina prišla, komu zdaj pripada in komu je namenjena**.

2.6. BIBLIOGRAFIJA

Ashworth, G. J. - Graham, B. - Tunbridge, J. E. (2007). *Pluralising Pasts. Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*. London: Pluto Press.

Bercé, F. (2004). "Műemlékek és kortársi létük". In: *A kulturális örökség*, edited by Erdősi, P. and Sonkoly, G., Budapest: L'Harmattan. 347-369.

Choay, F. 1992. *L'Allégorie du patrimoine*. Pariz: Seuil.

Fejérdy, T. (2012). "The Genie of Cultural Heritage - In Whose Service?". In: "Kulturna dediščina: 1. forum dediščine srednje Evrope, uredil Jacek Purchla, Krakov: Mednarodni kulturni center. 41 - 55. URL: <https://polona.pl/item/the-1st-heritage-forum-of-central-europe,Mzk2MzkzODU/5/#info:metadata>

Graham, B. - Ashworth, G. J. - Tunbridge, J. E. (2000). Geografija dediščine. Power, Culture and Economy. London: Hodder Arnold Publication.

Harlov-Csörtán, M. (2018). "Heritagizing the Countryside in Hungary", In: Acta Univ.Sapientiae, Evropske in regionalne študije, 13, 19-35. file:///Users/admin/Downloads/10.2478_auseur-2018-0003.pdf

Husz M. (2014). Az örökségkonstrukciók geopolitikai kerete. Földrajzi Közlemények. Vol. 138. No.1. 64- 73.

Kelly, C. (2009). "Dediščina". In: Kitchin, R.- Thrift, N. (ur.): International Encyclopedia of Human Geography (Mednarodna enciklopedija humane geografije). Oxford. Elsevier. 91-97.

Mezos, T. (2001). Múemlékvédelem. Budapest, Építészmérnöki Kar Építéstörténeti és Múemléki Tanszék, <https://adoc.pub/50-valtozat-jegyzet-es-abraanyag-szeallitotta-mezs-tamas-az.html>

Pasikowska-Schnass, M. (2018). Kulturna dediščina v politikah EU. Evropska parlamentarna raziskovalna služba. PE 621.876 - junij 2018.

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621876/EPRS_BRI\(2018\)621876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621876/EPRS_BRI(2018)621876_EN.pdf)

Pomian, K. (2004). "Nemzet és örökség". In: ERDŐSI P. - SONKOLY G. (szerk.): A kulturális örökség. Budapest. L'Harmattan - Atelier. 85-95.

Pratt, J. (2003). Jugoslavija: Jugoslavija: ustvarjanje vojne. V: Jugoslavija: Jugoslavija v Evropi: PRATT, J.: Class, nation and identity: The Anthropology of political movements. London, Pluto Press. 131-160 Román, A. (2004). 487 bekezdés és 617 kép a műemlékvédelemről. Budapest, Terc.

Smith, L. (2012). Discourses of heritage : implications for archaeological community practice (Diskurzi dediščine : posledice za prakso arheološke skupnosti). <https://doi.org/10.4000/nuevomundo.64148>

Sonkoly, G. (2019). "Od materialne do nematerialne dediščine. Hollókő, "svetovno zaščiten vas". In: "Holkök, Holkök. Ethnologies, vol. 41, no. 2. 3-20.

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/51333/Sonkoly_From%20tangible%20to.pdf

Tunbridge, J. E. (1994): T. Tunbridge: Čigava dediščina? Globalni problem, evropska nočna mora In: Ashworth, G. J. Larkham, P. J. (ur.): (Larkham, L. Lham, L. Lham, L. Lham, G.: Gradnja nove dediščine. Tourism, Culture and Identity in the New Europe, London, Routledge, 123-134.

Tiskani viri:

Poročilo o upravljanju in varstvu kulturne dediščine v državah V4 (2021), urednika Michał Wiśniewski, Marek Świdrak. Mednarodni kulturni center, Krakov, Poljska. URL:

https://mck.krakow.pl/images/upload/ICC_REPORT_CULTURAL_HERITAGE_MANAGEMENT_AND_PROTECTION_IN_V4_COUNTRIES_1.pdf

Krakovska listina (2000) <https://www.triestecontemporanea.it/pag5-e.htm>

Riška listina. ICCROM. (2000) https://www.iccrom.org/sites/default/files/publications/2020-05/convern8_07_rigacharter_ing.pdf

Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine (1969) <https://rm.coe.int/168007231>

Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine (1992) <https://rm.coe.int/168007bd25>

Konvencija Faro (2005)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=199>

Listina ICOMOS za varstvo in upravljanje arheološke dediščine (1990)

https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/arch_e.pdf

Evropska listina o arhitekturni dediščini (1975)

<https://www.icomos.org/en/resources/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/170-european-charter-of-the-architectural-heritage>

Granda konvencija za varstvo arhitekturne dediščine Evrope (1985) <https://rm.coe.int/168007a087>

Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine (1992) <https://rm.coe.int/168007bd25>

Unescova Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (1974)

<http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>

Konvencija iz Valette o varstvu arheološke dediščine Evrope v (1992)

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=143>

Mednarodna listina o ohranjanju in obnavljanju spomenikov in znamenitosti (Beneška listina 1964):

https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.

Intervju:

Paksy, E. (2021). Építsük-e vissza a "romokat"? - Identitás, műemlékek és a változó szemlélet. In: Újváros. 16. april 2021. <https://ujvarosonline.hu/tarsadalom/epitsuk-e-vissza-a-romokat-beszelgetes-szemleletekrol-es-muemlekekrol>

MODUL 3: SNOVNA DEDIŠČINA (II): POPULARNA ALI VERNAKULARNA ARHITEKTURA NA PODEŽELJU

Indeks:

- Uvod
- Zaščitni ukrepi za ljudsko ali vernakularno arhitekturo
- Fizični obseg podeželske arhitekture v Evropi
- Zgodovinski pristop k podeželski arhitekturi v Evropi
- Interpretacija splošnih značilnosti vernakularne arhitekture v Evropi.
- Primeri evropske ljudske/vernakularne arhitekture na podeželju. - Bibliografija

3.1. UVOD

V zadnjih desetletjih se je zanimanje za tradicionalno, ljudsko in vernakularno arhitekturo močno povečalo. Čeprav obstaja semantična razlika med "**tradicionalno**", "**ljudsko**" in "**vernakularno**" arhitekturo, bomo izraze uporabljali kot sinonime.

Vernakularna arhitektura je arhitekturni slog, oblikovan v skladu z lokalnimi potrebami, razpoložljivostjo gradbenega materiala in lokalno tradicijo. Vernakularna arhitektura vsaj na začetku ni uporabljala uradno usposobljenih arhitektov, temveč se je zanašala na oblikovalske spretnosti in tradicijo lokalnih gradbenikov.

Če bomo v tem kontekstu uporabili ljudski izraz, se bomo oprli na zapise filozofa in zgodovinarja Ivana Illica, ki je to besedo obdelal in opredelil.

pojav v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Po Illichovem mnenju ljudski izraz "izhaja iz indogermanskega korena, ki pomeni 'ukoreninjenost' in 'bivanje'. V latinščini se je vernakularno uporabljalo za vse, kar je bilo domače, doma pečeno, domač kruh, v nasprotju s tem, kar je bilo pridobljeno v uradni menjavi."

Izrazi "ljudska", "popularna" in "tradicionalna" arhitektura se včasih uporabljajo kot sinonimi. Vendar je Allen Noble napisal daljšo razpravo o teh pojmi: kjer je vernakularna arhitektura še

vedno arhitektura preprostih ljudi, vendar jo lahko gradijo usposobljeni strokovnjaki, na primer z vajeništvom, vendar še vedno z uporabo lokalnih in tradicionalnih modelov in materialov.

Tradicionalna arhitektura je arhitektura, ki se prenaša iz roda v rod, **zlasti ustno, vendar na vseh ravneh družbe, ne le med običajnimi ljudmi**. Noble odsvetuje uporabo izraza primitivna arhitektura, saj ima negativno konotacijo.

Izraz **ljudska arhitektura se uporablja bolj v vzhodni Evropi in je sinonim za ljudsko arhitekturo**.

Enciklopedija vernakularne arhitekture sveta opredeljuje vernakularno arhitekturo kot: "...obsega bivališča in vse druge stavbe ljudi. Povezane so z okoljskim kontekstom in razpoložljivimi viri, po navadi jih gradijo lastniki ali skupnosti, pri čemer uporabljajo tradicionalne tehnologije. Vse oblike ljudske arhitekture so zgrajene za zadovoljevanje posebnih potreb, pri čemer se prilagajajo vrednotam, gospodarstvu in načinu življenja kultur, ki jih ustvarjajo".

Vernakularna arhitektura je gradnja, ki se izvaja zunaj akademske tradicije in brez strokovne usmeritve, torej arhitektura, ki temelji na neprofesionalizirani gradnji in katere znanje je podedovano od prednikov.

Skratka, ljudska arhitektura je širok, ljudski koncept, ki zajema področja arhitekturnega študija, vključno z domorodno, avtohtono, rodovno, podeželsko in etnično arhitekturo, in je v nasprotju z bolj intelektualno arhitekturo, imenovano vljudna, formalna ali akademska arhitektura, tako kot je ljudska umetnost v nasprotju z likovno umetnostjo.

Ta kategorija zajema **široko paleto in raznolikost vrst stavb z različnimi načini gradnje, ki predstavljajo večino stavb in naselij, nastalih v predindustrijskih družbah**.

Po ocenah naj bi ljudska arhitektura predstavljala 95 % vse arhitekture na svetu, v primerjavi z majhnim odstotkom novih stavb, ki jih vsako leto projektirajo arhitekti in zgradijo inženirji.

Zanimanje za tako imenovano tradicionalno/vernakularno gradnjo, bivališča in naselja se je začelo že v 19. stoletju in ga je v veliki meri spodbudil razvoj antropologije kot nove znanstvene discipline.

Ljudska arhitektura je, tako kot ljudska umetnost, arhitektura ljudskih slojev, ki jo izdelujejo uporabniki sami ali obrtniki, ki gradijo različne vrste stavb, kot so stanovanja na podeželju, in različne vrste pomožnih stavb za lastne ali sekundarne namene, povezane z življenjem in delom, kot so stavbe za kmetijsko rabo, zato bomo nerazločno uporabljali izraza "ljudska arhitektura" in "ljudska arhitektura".

S podeželskimi obrtmi označujemo tradicionalno rokodelsko proizvodnjo, ki se izdeluje na podeželju ali na kmetijskih površinah za vsakdanjo praktično uporabo. Včasih se podeželske obrti ne štejejo za del umetnosti in obrti, saj se izdelujejo za praktične namene in ne za prosti čas. Ker so del splošnega in preprostega nabora spretnosti, ki se jih zlahka naučimo, jih razred obrtnikov ni izdeloval za prodajo.

Obrt je izraz kulturnih vrednot, izvirnosti, posebnosti in etnične identitete vsakega kraja, regije ali države. Razdelimo jih lahko na tradicionalne obrti ki temeljijo na starih tehnologijah, in sodobnejši primeri, ki uporabljajo stare tehnologije, prilagojene željam sodobnih strank.

Po Unescovem mnenju je **tradicionalna obrt** morda **najbolj oprijemljiva manifestacija nesnovne kulturne dediščine**. Vendar pa Konvencija iz leta 2003 obravnava predvsem spretnosti in znanja, ki so povezana z obrtjo, in ne samih obrtnih izdelkov. Zato bomo obrtništvo obravnavali kot nesnovno dediščino.

3.2. ZAŠČITNI UKREPI ZA VERNAKULARNO ALI POPULARNO ARHITEKTURO.

Glavna značilnost ljudske arhitekture po vsem svetu je **spoštovanje in občutljivost za lokalne pogoje geografskega okolja, v katerem se nahaja**, kot sta podnebje in vegetacija.

Zaradi globalizacije, urbanih pritiskov in zdaj tudi podnebnih sprememb so **ljudska dediščina, lesena in zemeljska arhitektura v resnični nevarnosti in nevarnosti, da izginejo, in to zelo hitro**. Potrebni so nujni ukrepi za zaščito te krhke in podcenjene dediščine, zlasti na podeželju, kjer so viri in občutljivost običajno šibki.

To bo mogoče le z razvojem močnih partnerstev in sodelovanjem med občutljivimi institucijami s skupnimi vrednotami, z usklajenimi ukrepi ter strateškim in kritičnim razmišljanjem, da bi cenili in zaščitili vernakularno dediščino po vsej Evropi in svetu.

Akademiki in strokovnjaki na splošno menijo, da je ljudska arhitektura v mnogih pogledih krhka. Najpogostejše nevarnosti so minevanje časa, zapuščanje stavb, naravne nesreče, rušenje vernakularnih hiš s strani zasebnih lastnikov ali nezaščitene stavbe zaradi pomanjkanja zavedanja o vrednotah in pomenu vernakularne arhitekture. **Tradicionalne spretnosti in obrtniška znanja, ki se uporabljajo za vernakularne stavbe, bi se lažje izgubile kot tiste, ki se**

uporabljajo za spomenike, saj se trg dela za **tesarje ali tiste, ki delajo z zemljo ali kamnom, s tradicionalnimi spretnostmi in znanjem na področju gradbenih tehnik**, krči. Zato se je težko izogniti sodobnim vplivom, ne le v njihovem načinu življenja, pa tudi v njihovih tradicionalnih hišah. Morda je treba nujno ukrepati in pomagati tistim strokovnjakom, ki dobro poznajo gradbene tehnike ljudske arhitekture.

V večjem delu sveta je glinena **(ali ilovnata) arhitektura** osnova za ljudsko arhitekturo. Zemeljska arhitektura je eden najbolj izvirnih in močnih izrazov naše sposobnosti ustvarjanja grajenega okolja s preprosto dostopnimi viri (World Heritage Earthen Architecture Programme).

Program svetovne dediščine za zemeljsko arhitekturo (WHEAP) je namenjen izboljšanju stanja ohranjanja in upravljanja spomenikov zemeljske arhitekture po vsem svetu. Pilotni projekti na območjih zemeljske arhitekture, ki so vpisana na Seznam svetovne dediščine ali so vključena na začasne sezname držav pogodbenic, bodo pomagali opredeliti najboljše prakse in postavili primere za razvoj in razširjanje ustreznih metod in tehnik ohranjanja, upravljanja in krepitev zmogljivosti. Znanstvene raziskave bodo še dodatno prispevale k izboljšanju znanja in izkušenj na tem področju. Pričakovani rezultati vključujejo boljše razumevanje težav, s katerimi se sooča zemeljska arhitektura, razvoj politik, ki podpirajo njeno ohranjanje, opredelitev praktičnih smernic ter organizacijo dejavnosti usposabljanja in ozaveščanja, zlasti v lokalnih skupnostih z delavnicami, razstavami, konferencami in tehničnimi publikacijami, da bi povečali prepoznavnost zemeljske arhitekture, pa tudi vzpostavitev aktivne globalne mreže za izmenjavo informacij in izkušenj¹.

Odbor za svetovno dediščino je na svojem 31. zasedanju (Nova Zelandija, 2007) odobril začetek izvajanja celostnega programa svetovne dediščine za zemeljsko arhitekturo (2007-2017) (sklep 31 COM 21C, delovni dokument 31 COM 21C).

WHEAP vključuje tehnično podporo glavnih mednarodnih organizacij za ohranjanje narave institucij:

Mednarodni center za preučevanje ohranjanja in restavriranja kulturnih dobrin (ICCROM), Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja (ICOMOS) in Inštitut za ohranjanje zemlje CRATERreENSAG ter regionalne institucije Šola za afriško dediščino (EPA, Benin),

Center za razvoj dediščine v Afriki (CHDA, Kenija)

in Center za ohranjanje in

Restoration of Atlas and Subatlas Architectural Heritage (CERKAS, Maroko). Leta 2009 je partner programa postala tudi Univerza Udine (Italija). V okviru dejavnosti si program prizadeva za nadaljnje sodelovanje in partnerstva z drugimi specializiranimi institucijami ter nacionalnimi in lokalnimi vladnimi organi.

"Univerzalna vrednost" vernakularne arhitekturne dediščine na Unescovem prestižnem seznamu svetovne dediščine je morda še vedno zelo omejena, kar dokazuje več kot 11.000 nepremičnin, ki so bile do zdaj vpisane na ta seznam. **Materialne in nematerialne vrednote** vernakularne dediščine ter njihov **zgodovinski značaj, na primer** glede **ekološke odgovornosti** graditeljev, predstavljajo

dragoceno dediščino, ki je ne smemo zanemariti, zlasti glede na zdaj že neizpodbitne dokaze o njihovi povezanosti z viri, ki so na voljo v raznolikosti njihovih okolij. Gre za človeške vire: gradbene kulture, ki jih izobražuje kolektivni spomin na znanje in spretnosti, gradbene in arhitekturne umetnosti in obrti, pa tudi za fizične vire, organske in geološke materiale, les, slamo, rastlinska vlakna, zemljo, kamen itd.

Ranljivost dediščine vernakularnega habitata je bila od industrijske revolucije do konca 19. stoletja izpostavljena obsežnemu uničevanju; poleg tega je obdobje gospodarske rasti v "slavnih desetletjih" (od konca štiridesetih do začetka sedemdesetih let 20. stoletja) povzročilo obsežno uničevanje te arhitekture.

To ranljivost povzročajo komercialni, gospodarski in finančni interesi, ki prepuščajo ves prostor širjenju sodobnega mesta, pri čemer se uničujejo zgodovinski primeri, kot so podeželska stanovanja v Romuniji, zemljene hiše v Tierra de Campos v Španiji ali "pallozas" v Leónu, če omenimo le bližnje primere.

V teh razmerah je kljub mednarodnim konvencijam Unesca (1954, 1970, 1972, 2003), ki so zaščitna orodja, in priporočilom mednarodnih znanstvenih odborov (ICOMOS) še vedno pogosto težko ukrepati za zaščito vernakularne dediščine. V številnih primerih je prebivalstvo prisiljeno opustiti svojo ljudsko dediščino, zapustiti svoja podeželska bivališča zaradi ekonomskega in socialnega dušenja, tako da so ta podvržena počasnemu uničevanju, pomanjkljivemu vzdrževanju in plenjenju.

To se še poveča, če dediščina ni dovolj prepoznana ali se napačno obravnava kot sekundarna dediščina, saj **je ljudska podeželska arhitektura tradicionalno veljala za manjvredno ali brez kulturnega pomena.**

Posledično lahko rečemo, da je zelo malo kultur ljudske arhitekture, ki so vpisane na seznam svetovne dediščine, če pa niso, se lahko za to potegujejo. Možnost večkratnega uničenja te dediščine je zato nepopravljivo programirana in bi za človeštvo pomenila neizmerno in nenadomestljivo izgubo kulture in zgodovine.

Sedanji čas je podvržen številnim negotovostim in grožnjam, o katerih se pogosto razpravlja na številnih forumih. Prelomljen pakt z naravo, ki so ga iz generacije v generacijo vzpostavljali ljudski graditelji, je treba nujno in nujno obnoviti. Če bi branili to perspektivo, bi zaščitili dediščino "smisla" življenja, njegove bistvene notranje vrednote, ki same po sebi naseljujejo ljudsko dediščino. To pomeni ustaviti uničevalno norost narave, tradicije, zgodovine, vrednot in zgodovinskega znanja ter pomagati ustanoviti to nepogrešljivo kulturo in etiko ekološke odgovornosti. Da bi to bistvo ohranili, ga je nujno treba prenesti na prihodnje generacije. Družbo, ki bo človeštvo vodila k nujnemu ponovnemu ukoreninjenju na življenjskih območjih.

Približati se moramo drugim možnostim, v katerih se upoštevajo vrednote vernakularne arhitekturne dediščine, čutenja dolžnosti, da jih zaščitimo in razvrstimo zaradi njihovega globokega poznavanja, zgodovinskega pomena, ki so ga imele v lokalnih kulturah, njihove družbene in gospodarske funkcije, ki temelji na spoštovanju in trajnosti ozemlja.

Čeprav je opredelitev pojma svetovne dediščine sprejeta in se uporablja že skoraj pol stoletja, obstajajo kategorije kulturne dediščine, ki povzročajo spore pri njenem vrednotenju in varstvu. Med njimi so vernakularne konstrukcije, ki so vse bolj poškodovane in prizadete, in hkrati izključene iz uradnih opredelitev, zaradi česar se premalo zavedajo pomena njihovega ohranjanja.

Pojem svetovne dediščine je leta 1972 nastal kot ukrep za spodbujanje mednarodnega sodelovanja pri zaščiti najpomembnejših znamenitosti človeštva. Poleg tega naj bi spodbujal razvoj ukrepov za ohranjanje, ki bi jih bilo mogoče prilagoditi kulturno pomembnim strukturam na nacionalni, regionalni ali lokalni ravni. Na ta način bi izbor edinstvenih spomenikov z univerzalno prepoznavnostjo služil kot zgled za skrb za vso dediščino.

Čeprav so bili ti cilji v številnih kontekstih doseženi in je bilo doseženo vse bolj celovito ohranjanje spomeniških lastnosti, je opredelitev dediščine na podlagi opredelitve "izjemne univerzalne vrednosti" povzročila neželene rezultate.

Brez poseganja v druge vrste vplivov, na primer tiste, ki jih povzročijo prvotni prebivalci, ki so zapustili ozemlja, obstaja stranska škoda konceptualne narave, katere vpliv ni bil dovolj obravnavan. Nacionalne institucije in družba na splošno ne dvomijo o prednostni nalogi varovanja arheoloških najdišč, katedral, svetišč, utrdb ali mestnih središč. Njihova izjemna edinstvenost zaradi starosti, velikosti, sloga ali kulturnega pomena poudarja potrebo po mednarodni pozornosti, žal pa ta oblika kategorizacije diskriminira milijone podeželskih in mestnih struktur, katerih izjemna univerzalna vrednost ni očitna. Vse te anonimne vzorce kulture, ročno izdelane iz naravnih materialov, "skromnih" dimenzij in spremenjene v različnih zgodovinskih obdobjih, težko štejemo za spomenike", čeprav je njihova enakovrednost razglašena v Beneški listini.

V 1. členu **Beneške listine** je zapisano, da "pojem zgodovinskega spomenika ne zajema le posameznega arhitekturnega dela, temveč tudi mestno ali podeželsko okolje, v katerem se nahajajo dokazi o določeni civilizaciji, pomembnem razvoju ali zgodovinskem dogodku. To ne velja le za velika umetniška dela, temveč tudi za skromnejša dela preteklosti, ki so s časom pridobila kulturni pomen", vendar ta opredelitev pogojuje vrednost dediščine s potekom nedoločenega časovnega obdobja.

Vernakularno konstrukcijsko znanje in vernakularna arhitektura sta povezana izraza kulture, ki ju je treba nujno in nujno zaščititi (na seznamu nesnovne in materialne kulturne dediščine sta slabo zastopana) s preoblikovanjem njune prepoznavnosti, za kar si mora prizadevati "razlagalec".

V podeželski ljudski arhitekturi je vpliv narave in kulture več kot očitno. Materiali, prilagajanje podnebnju, oblikovanje konstrukcijskih struktur, prilagojenih in funkcionalnih za gospodarsko

dejavnost, so predstavljali neločljive povezave, morda je prav ta povezava z okoljem omogočila, da so se ohranili do danes; predstavljajo najboljši dokaz trajnosti. Razlagalec mora poznati to naravno okolje, to kulturo, tradicijo in predvsem okolje, da bi lahko cenil ljudsko arhitekturo ter jo znal braniti in vrednotiti v različnih kontekstih.

3.3. FIZIČNO RAZMERJE PODEŽELSKE ARHITEKTURE V EVROPI.

Če arhitekturo obravnavamo kot najtrajnejši element človeškega vedenja, lahko zlahka domnevamo, da je vernakularna dediščina, podeželska ljudska arhitektura, objektivna posledica bistvenih značilnosti določenih lokalnih skupnosti. Ne moremo še naprej pripisovati posebnega pomena mestnim arhitekturnim elementom in ga odrekati podeželskim.

Poleg tega, da je ljudska dediščina kulturni izraz, je njena prednost tudi v tem, da je pragmatično pričevanje o glavnih obstoječih dejavnostih in njihovi geografski povezanosti; **evropska podeželska arhitektura krepi lokalno identiteto, v kateri se združujejo vedenje, ki je prilagojeno okolju, trajnostno upravljanje lokalnih virov, prilagajanje podnebnju in tehnološko znanje, ki se prenaša iz generacije v generacijo.**

Ker je priznana kot dediščina, postane njena morfologija temeljna materialna manifestacija vrednot skupnosti, predstavlja njene glavne tradicije in potrjuje njen kolektivni spomin.

Na fizično razsežnost vernakularne arhitekture neposredno vpliva fizično okolje, v katerem je postavljena, tj. krajinska percepcija kraja, vendar je ta povezana in vpliva tudi na obrtniška orodja za dejavnosti skupnosti in na razvito obrt.

Pri interpretaciji arhitekturne dediščine se ne smemo ločiti od analize pokrajinske ravni, okolja, načina poselitve ozemlja, torej se moramo zavedati, kako si je človek prisvojil naravne elemente okolja in kako z njimi upravlja.

To bi moralo biti tako, ker je neposreden odraz lokacije glavnih struktur in infrastrukture, razporeditve naselij glede na izkoriščanje naravnih virov, pa tudi njihovih neposrednih odnosov z drugimi skupnostmi.

Analiza na tej ravni omogoča razumevanje glavnih preživetvenih dejavnosti družbenih skupin, ki živijo skupaj v določeni regiji. Vključuje strategije, izbrane za izkoriščanje posebnih pogojev fizične geografije in doseganje najboljših možnih rezultatov.

Upošteva tudi komunikacijske poti, neposreden dostop do lokalnih virov in ustrezno strukturo zavetišča glede na podnebje, izpostavljenost soncu in geološke značilnosti regije, reliefne razlike in vodne linije.

Gozdovi, pašniki in s kmetijstvom povezane dejavnosti, zlasti ekstenzivno kmetijstvo, so glavni dejavniki razporeditve zemljišč, ki oblikujejo krajino v širšem merilu.

Kar zadeva tehnologijo gradnje, se evropska podeželska arhitektura vedno odziva na prvo predpostavko in uporablja materialne vire, ki so na voljo na območju, ter empirično znanje.

Gradbeni material je običajno omejen na običajne tradicionalne alternative, tj. če se na nekem območju kot gradbeni element tradicionalno uporablja blato, se zaradi pomanjkljivega razvoja orodij in energetskih omejitev vedno konča z uporabo blata z najmanjšo možno preobrazbo. Pomanjkanje tehnoloških virov se običajno nadomesti z izjemno pragmatičnimi in iznajdljivimi gradbenimi rešitvami, ki omogočajo razvoj zelo posebnih slogov in tehnik. Tak primer so konzolne terase "visečih hiš" v zgodovinskem središču mesta Cuenca, ki je na seznamu svetovne dediščine v Španiji, ki so dober podroben primer takšnih rešitev in kažejo zanimivo členitev lesene talne konstrukcije in kamnitih zidov.

Kot je bilo mogoče pričakovati, v opazovanih gradbenih sistemih prevladuje kamen v južnem delu Evrope, v regijah z zgodovinskim rimskim vplivom pa je več malte. V nekaterih bolj sušnih podnebnih območjih se uporabljajo tudi sistemi ozemljitve, na primer na jugu province León v Španiji, na nekaterih bolj poseljenih območjih pa je značilna tudi uporaba načinov gradnje iz ognjevarnih opek. Uporaba lesa je v vseh primerih prečna, zlasti v nosilni konstrukciji zgornjega nadstropja in strehe. Vendar se njegova prevlada v drugih arhitekturnih elementih znatno poveča, ko se premaknemo naprej v severno Evropo.

3.4. ZGODOVINSKI PRISTOP K PODEŽELSKI ARHITEKTURI V EVROPI

Pri razlagi arhitekture podeželskega okolja moramo upoštevati lokacijo podeželskih naselij kot celote.

Lokacija podeželskih naselij je posledica različnih dejavnikov: **obrambnih**, ki iščejo višje lege, **topografskih**, kot so krivine v terenu, **komercialnih**, zaradi obstoja komunikacij med cestami, rekami ali kanali, ali **pragmatičnih**, kot je individualni dostop vsake parcele do posameznih zemljišč ali pridelkov. Nekateri dejavniki so življenjskega pomena, na primer oskrba z vodo, obstoj lovišč ali rodovitnih površin, podnebni dejavniki iščejo optimalno prezračevanje, sončno svetlobo ali senco, socialni dejavniki pa so namenjeni razlikovanju med javnimi in zasebnimi prostori ter njihovo uporabo. Ti kraji niso nikoli naključni, temveč so rezultat stoletnih poskusov in napak, ki so določili najboljšo lokacijo in zasnovo za okoliške pogojujoče dejavnike. Zato **nam poznavanje zgodovine podeželskih jeder, izvajanje prospekcije njihovega zgodovinskega izvora pomaga razumeti, zakaj se podeželsko jedro nahaja tam in ne drugje.**

Na tej točki lahko še bolje spoznamo značilnosti podeželske arhitekture določenega naselja.

Če vzamemo za primer **gorske podeželske vasi**, so te običajno na južnem pobočju (v Evropi zaradi njene lege na severni polobli), da bi izkoristile sončno svetlobo in toploto ter da ne bi zasedale kmetijskih zemljišč v dolini, kar bi zagotovilo čim več sonca in preprečilo morebitne poplave. Zaradi te lege lahko najdejo koticke, ki so najbolj zaščiteni pred prevladujočimi vetrovi in tako varni pred plazovi, usadi ali snegom.

Lokacija naselij je modrost, ki ni nenačrtovana, vendar je pogosto pozabljena, dokler naravne nesreče ne opomnijo, zakaj so bila naselja prvotno zgrajena na teh in ne na drugih mestih.

Arhitektura je tudi rezultat kombinacije **razpoložljivih materialov, podnebnih razmer ter lokalnih posebnosti in kulture**. Zato je na posamezni fasadi ali zlasti v notranjosti enostavno najti strukture, stene, elemente, ki pripadajo preteklim obdobjem, preteklim fazam stavbe. Zato ni smiselno varovati samo fasad, kot da so stavbe vsebinsko prazne, saj stavbe verjetno vsebujejo elemente, ki so starejši in morda celo dragocenejši od samih fasad.

Skozi stoletja so **se** stavbe **postopoma spreminjale** zaradi tehnološkega razvoja, ki je izboljšal kakovost življenja njihovih prebivalcev, ki so se v vsak kraj priselili ob določenem času in v določenih okoliščinah. Vse te evolucije niso bile ali ne bodo izvedene v prihodnosti, saj so vse odvisne od lokalnih razmer, čeprav mnoge odražajo skupni trend. V velikem številu primerov so bile prvotne fasade bistveno spremenjene tako, da so jih zakrili s sodobnimi, na vremenske vplive odpornejšimi materiali, ki zagotavljajo boljšo izolacijo pred vremenskimi vplivi, hitrejšo in cenejše vzdrževanje ali preprosto zaradi estetskih razlogov in modnih trendov. Primer tega je na španskem podeželju razširjena težnja, da se fasade podeželskih hiš iz gline prekrijejo s cementom, ki je bolj nežen in ga je mogoče barvati v različnih barvah. Ta trend, ki se je začel v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, pomeni izgubo izvirnosti ter kulturnega in estetskega bogastva te vrste gradnje. Na srečo se je trend upočasnil in zdi se, da urbanistični predpisi pomagajo odpraviti to nadlogo preteklih desetletij.

Podobno se dogaja tudi pri **razvoju streh in tal**. Tu lahko opazimo postopno pomanjkanje lesa na nekaterih mestih in iskanje rešitev, ki so manj odvisne od lesa, vključno s posebnimi talnimi oblogami in postopno izolacijo iz spodnjih nadstropij. Od izključno lesenih tal in streh do tal in streh, kombiniranih z drugimi materiali, lesom in glinenimi rešetkami ali ploščicami iz terakote. Raznolikost je tako velika, da jo je treba analizirati za vsak primer posebej.

Pri razporeditvi podeželskih hiš smo bili priča temu, da so se gospodarska poslopja, ki so bila nekoč hlevi z vonjem po senu in gnoju, spremenila v garaže za vozila z vonjem po gorivu; podstrešja, ki so se nekoč uporabljala za shranjevanje najdragocenejših živil in za vsakdanjo gospodinjsko uporabo, so postala del stanovanj, delavnice in delovni prostori v pritličju pa so se spremenili v poslovne prostore. Manjša stanovanja so se združevala z manjšimi, velika posestva pa so bila razdeljena za bivanje različnih družin.

Lokalne lesene ograje so zamenjali z železnimi ali lesenimi iz drugih delov sveta. Majhna okna, ki so imela funkcijo zunanje izolacije (mraz, vročina, dež) in prezračevanja, so bila spremenjena v velika okna s sodobnimi estetskimi in ne funkcionalnimi funkcijami.

Obstajajo **številni primeri zgodovinskega razvoja fiziognomije podeželske arhitekture**; le v primerih, ko je bila velika občutljivost za spoštovanje gradbene tradicije, so se ohranili tradicionalni standardi podeželske gradnje, kot je to v Združenem kraljestvu.

Za tradicionalno podeželsko arhitekturo je bila značilna splošna varčnost pri uporabi virov in obstoječih struktur, ne da bi pri rušenju nastajale ruševine, saj so bile te ponovno uporabljene

v drugih delih hiše in celo v drugih stanovanjih. Ta trajnost, ki je vse bolj očitna, skupaj z ohranjanjem izražene kulturne identitete, bi morala biti zadosten razlog za posredovanje z ohranjanjem in obnovo, pri čemer je pravilna razlaga zgodovinske, kulturne in človeške vrednosti podeželske arhitekture velik izziv za evropskega razlagalca podeželske dediščine.

Gradbeni materiali v podeželski arhitekturi so rezultat večstoletne lokalne tradicije in zgodovinskega razvoja. Razpoložljivost različnih materialov, običajno iz okolja, ustvarja logične kombinacije teh materialov, ki oblikujejo lokalno arhitekturo. Ob upoštevanju obstoječih omejitev so to na primer najboljše rešitve za podnebne razmere, potrebe po izolaciji in prezračevanju.

V podeželski arhitekturi so prisotne različne vrste gradbenih materialov, ki so odvisne od njihove razpoložljivosti v okolju, podnebja itd.

Pri interpretaciji dediščine podeželja moramo upoštevati, da vključevanje industrijsko izdelanih materialov, zlasti montažnih, vdira v dobro ohranjeno obrtniško okolje, homogenizira gradbene rešitve ter briše bogastvo in kulturno raznolikost vernakularne arhitekture.

Razlagalec mora posebno pozornost nameniti tistim arhitekturnim primerom, ki ohranjajo in spoštujejo lokalno tradicijo kot znak kulturne identitete.

Posledice tega niso le estetske, temveč tudi gospodarske, saj se stavbe, ki so jih izdelali ali obnovili

lokalni obrtniki z uporabo lokalnih materialov in v skladu s tradicionalnimi trendi, neposredno vračajo v lokalno gospodarstvo. gospodarstvo, ki spodbuja trajnostno lokalno gospodarstvo in razvoj.

Vse te dejavnike mora evropski razlagalec evropske ljudske arhitekture upoštevati, da bi lahko razumel in pojasnil zgodovinski razvoj evropske podeželske dediščine.

Glavna težava, s katero se soočajo naša podeželska območja in njihova arhitektura, je sedanja globalizacija, v kateri so materiali z drugih območij na voljo po nizki ceni, oblike in elementi z drugih območij pa so dostopni zaradi modnih smernic in trendov, zaradi česar smo priča velikemu tveganju popolne izgube te prenesene dediščine, ki predstavlja tudi naše znake identitete.

3.5. INTERPRETIRANJE SPLOŠNE ZNAČILNOSTI VERNAKULARNE ARHITEKTURE V EVROPI.

Na splošno je ljudska arhitektura "prikaz" tega, kaj je mogoče v smislu zavetja narediti z naravnimi viri, ki so na voljo v regiji: kamen, glina, les, led in drugo.

Materiale jemljejo neposredno iz okolja, le da so manj škodljivi za naravo. Arhitekturne rešitve, uporabljene v ljudski arhitekturi, v kombinaciji z organskimi materiali omogočajo boljšo toplotno in zvočno izolacijo stavb.

Čeprav ima dobre lastnosti, ljudje brez ustreznega tehničnega znanja včasih menijo, da se ljudska arhitektura ponavlja in je zastarela. Ta kritika vernakularne arhitekture je popolnoma napačna. Dobri strokovnjaki že vedo, da je inovativnost v tem, da znamo uporabiti preproste in naravne elemente za udobje in socialno interakcijo.

Običajna značilnost ljudske arhitekture je preprostost gradbenih tehnik. Običajno jo izdelujejo ljudje, ki so tehnološko manj napredni, ljudska arhitektura pa je arhitekturni jezik ljudi z njihovimi etničnimi, regionalnimi in lokalnimi "narečji".

Splošne značilnosti ljudske arhitekture v Evropi

1) V vročih in suhih regijah:

- Bližina med stavbami;
- Ravne strehe;
- strukture neposredno na tleh;
- Uporaba težkih materialov;
- Debele stene;
- Fasade v svetlih barvah in z majhnimi odprtinami;
- Notranja dvorišča z vodnjaki ali vodnimi elementi.

2) V hladnih podnebnih območjih:

- Bližina med stavbami;
- Strehe s srednjim naklonom;
- Konstrukcije z dvignjenim podom;
- Uporaba materialov z nizko toplotno emisivnostjo;
- Debele stene;
- Fasade s širokimi odprtinami samo na najbolj osvetljenih straneh.

3) Na vlažnih ali mokrih območjih:

- Stavbe so med seboj ločene;
- Čopaste strehe;
- Okapi in balkoni;
- Konstrukcije z dvignjenim podom;
- Uporaba lahkih materialov;
- Tanke stene;
- Fasade z odprtinami, ki omogočajo navzkrižno prezračevanje.

Splošni seznam možnih tipologij stavb na evropskem podeželju:

- Hiše: Prostor za bivanje ljudi ○ Kompaktne hiše: V nekaterih regijah so si ljudje delili bivalne prostore z živino (primer Pallozas).
- Skladišča in hlevi: v Evropi so zelo raznoliki, z velikimi razlikami med regijami in območji.
- Žitnice in mlatilnice.
- Vrtovi in gojitvena območja ter njihovi ograjeni sistemi.
- Javni prostori ali javne zgradbe:
 - Skupnostne peči ○ Mlini na veter ○ Vodnjaki ○ Tradicionalna korita za zalivanje
- Kapele in cerkve različnih obdobj in slogov
- Podzemna naselja
- Strukture za vodo in namakanje - Vmesni prostori in mejni kraji.

Fotografija:
SERVIMA SL

Foto: Gino Stenning

Fotografija:
SERVIMA SL

Fotografija: Jesús
Núñez

Fotografija:
SERVIMA SL

Fotografija:
SERVIMA SL

Fotografija:
SERVIMA SL

Nekaj primerov tipov stavb na podeželju v Evropi: ograjni zidovi travnikov, sušilnica sena, hiše, vodnjak in napajališče, mlin na veter, golobjak, hiša.

Deli ljudske arhitekture, ki jih je treba preučiti v procesu interpretacije

- Splošna umestitev in lokacija
- Podnebno in orografsko okolje
- Nekaj zgodovine
- Materiali: zemlja, les in les, kamen in njihove kombinacije.
- Stene: tehnike gradnje
- Strehe: različni materiali in tehnike gradnje - Tla: materiali in tipologije dekoracije.
- Drugo: izolacijski sistemi, prezračevalne in hladilne tehnike.

Če povzamemo, razviti didaktični modul, ki bi zajel vso ali večino široke tipologije evropske ljudske ali vernakularne arhitekture, je nemogoča naloga. Samo ena evropska makroregija (Sredozemski bazen, jugozahodna Evropa, Srednja Evropa, baltsko območje, atlantsko območje itd.) vsebuje tako široko paleto primerov, ki jih je mogoče navajati in analizirati, da je nemogoče priti do tako podrobne analize.

Cilj tega didaktičnega modula je, da bodoči tolmač evropske kulturne dediščine na podežlju pridobi potrebna znanja in spretnosti za prepoznavanje tistih elementov podeželske arhitekture na določenem ozemlju, ki so dovolj pomembni, da lahko pridobijo kategorijo ohranjenosti ter postanejo element turistične privlačnosti in valorizacije. Upamo, da bo sposoben pridobiti potrebno zavest, da se bo lahko poistovetil z bogastvom evropske podeželske dediščine.

3.6. PRIMERI EVROPSKE POPULARNE/ VERNAKULARNE ARHITEKTURE NA PODEŽELJU.

3.6.1. Unescova svetovno dediščinska območja (območja so zaščiteni tudi na nacionalni ali lokalni ravni)

3.6.1.1. Niz mlinov na veter na polju Carthagen in Consuegra. Campo de Cartagena (Región de Murcia) & Consuegra (Castilla-La Mancha), država: , država: Španija

Mlini so bili sprva zgrajeni za mletje žita in so bili zgrajeni po vzoru nizozemskih mlinov na veter iz 16. in 17. stoletja z valjastim stolpom in stožčastim krovom, v katerem so nameščeni gred in štiri pravokotne lopatice. Notranjost je razdeljena na tri nadstropja, ki jih ob steni povezuje stopnišče. V spodnjem nadstropju je silos, v katerem je bilo shranjeno zmleto žito. V drugem nadstropju je sito za ločevanje moke od otrobov. V tretjem nadstropju, ki je največje, so nameščeni stroji, med katerimi najbolj izstopa kolo "Catalina". V zgornjem delu stene je bilo odprtih osem oken, ki so mlinarju pomagala določiti smer vetra in s tem usmeritev lopatic.

Stolpni mlini so se prenašali iz roda v rod, dokler jih v 80. letih prejšnjega stoletja niso upokojili. Dvanajst od prvotnih 13 mlinov je bilo obnovljenih in odprtih kot turistična atrakcija. Leta 2006 so bili mlini na veter in sosednji grad La Muela iz 12. stoletja razglašeni za kulturnozgodovinsko območje.

Fotografija: Jesús Núñez

3.6.1.2. Stara vas Hollókő in njena okolica, kraj: Hollókő z okolico, država: .

Stara vas Hollókő na severu Madžarske je od leta 1987 vpisana na Unescov seznam svetovne dediščine, s čimer je postala prva vas svetovne dediščine in eno od prvih dveh madžarskih

območij svetovne dediščine. Hollókő, naselje Palócz, predstavlja preišljeno ohranjeno ljudsko arhitekturo in tradicijo. Vendar ni le živ primer za življenje na podeželju Palóczja in Srednje Evrope, ki ga je kmetijska revolucija v prejšnjem stoletju na splošno ukinila (merilo v), temveč je tudi pionirski primer za povezovanje različnih ravni varstva dediščine. Hollókő je pomenil novo kategorijo v spomeniškem varstvu, saj je že od samega začetka ohranjanja vključeval elemente nesnovne dediščine (tradicionalno lokalno znanje in obrt), kljub temu da je bil najprej zaščiten kot ansambel ljudskih stavb (vključno z elementi bivalnega okolja in naravne okolice).

Varstvo vasi je potekalo na različnih ravneh: na nacionalni ravni se je začelo v šestdesetih letih prejšnjega stoletja (v času, ko je ljudska arhitektura postala del nacionalnega seznama na Madžarskem), na univerzalni ravni pa v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, kar je očitno rezultat dolgotrajnega sodelovanja med prebivalci in strokovnjaki za varstvo dediščine (kot sta Ferenc Mendele in András Román, ICOMOS). V zadnjih letih sta regionalna raven varstva in interpretacija dediščine postajali vse pomembnejši (npr. vzpostavitev "Palóc út" kot kulturne tematske poti na madžarsko-slovaškem obmejnem območju in prireditve muzeja Palóc v Ballassagyarmatu). Vendar je Hollókő tudi nazoren primer nevarnosti dediščinjenja in izzivov, ki so posledica komodifikacije in turistifikacije, ki sta resno spremenili družbeno-kulturni značaj vasi, ki zdaj velja za "živi muzej" in ne za "živo vas".

Več informacij o primerih interpretacije dediščine (v modulu 6) in o kritični analizi najdišča je na voljo v publikaciji Sonkoly 2019.

Viri: <https://whc.unesco.org/en/list/401/>

G. Sonkoly, "Od materialne do nematerialne dediščine. Hollókő, 'svetovno zaščiten vas'", Ethnologies, letnik 41, št. 2. 2019, str. 3-20.

https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/51333/Sonkoly_From%20tangible%20to.pdf

Foto: Hungarorum, CC BY-SA 4.0

<<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>>, prek Wikimedia Commons

3.6.2. NACIONALNA IN LOKALNA RAVEN ZAŠČITE.

3.6.2.1. *Hórreos v Asturiji, Galiciji in nekaterih vaseh province León, država: Španija*

So značilne pomožne konstrukcije za shranjevanje in sušenje kmetijskih proizvodov, zgrajene iz lesa ali kamna, dvignjene od tal in podprte s štirimi stebri.

Hórreo je tipična graščina s severozahoda Iberskega polotoka (Asturija, Galicija, León in tudi severna Portugalska). Gre za majhno leseno ali kamnito zgradbo, ki je s stebri dvignjena od tal (da se prepreči dostop glodavcev), da se prepreči dostop glodavcem. Prezračevanje omogočajo reže v stenah.

Glede na regijo ali pokrajino so hórreosi zgrajeni estetsko različno, včasih so zgrajeni iz kamna in lesa, drugič samo iz kamna (bolj pogosto v Galiciji in na severu Portugalske).

Fotografija: SERVIMA SL

3.6.2.2. *Ime: Schumacher House, kraj: Schumacherjeva hiša: Nagyvázsony, država: .*

Preporod Schumacherjeve hiše je zgleden, saj se je na Madžarskem prvič zgodilo, da je bila metoda ohranjanja zgodovinskih spomenikov ("rand art") uporabljena na podeželju. Tako je bilo mogoče Schumacherjevo hišo ohraniti na prvotni lokaciji (v nasprotju s skanzeni) in jo odpreti za javnost, saj je postala muzej ljudske umetnosti (etnografska zbirka), ki ne prikazuje le ljudske arhitekture, temveč tudi lokalne in regionalne obrti, značilne za Blatno gorovje.

3.6. BIBLIOGRAFIJA

Roderick J. Lawrence (1983) The Interpretation of Vernacular Architecture, Vernacular Architecture, 14:1, 19-28, DOI: 10.1179/vea.1983.14.1.19

Brown, R., in Maudlin, D. Koncepti vernakularne arhitekture. The SAGE Handbook of Architectural Theory, 340-368. <https://doi.org/10.4135/9781446201756.N21>

Slavova, Gergana. (2013). Obrt, priložnost in perspektiva za razvoj nekmetijskih dejavnosti na podeželju v Bolgariji. 11. 207-214.

ICOMOS 2004, Seznam svetovne dediščine: Akcijski načrt za prihodnost: zapolnitev vrzeli. Analiza ICOMOS-a, <https://whc.unesco.org/document/102409>.

ICOMOS 1964, Beneška listina, <https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf>.

Dipasquale, Letizia & Correia, Mariana & Mecca, Saverio & Mileto, Camilla & Morot-Sir, Patrice & Vegas, Fernando & Akermann, Kristina & Andersson, Jenny & Bavay, Gérard & Bei, Georgia &

Benža, Mojmir & Berescu, Catalin & Bertašiu-té, Rasa & Blūms, Peteris & Braxén-Frommer, Ann-Marie & Bronchart, Sophie & Buch, Pierre & Buzás, Miklós & Castro, Alexis & Guérin, René. (2011). TERRA EUROPAE Zemeljska arhitektura v Evropski uniji.

Szabóová, Tímea. (2019). Rural buildings in European regions RUBER 2019: Architectural - construction - technology - safety / Vidiecke stavby v evropskih regijah RUBER 2019: Arhitektúra, konstrukcie, architektúra - konstrukcie - technology - safety. 10.15414/2019.9788055220680.

Spletna stran Programa svetovne dediščine za zemeljsko arhitekturo <https://whc.unesco.org/en/earthen-architecture>

Unescova spletna stran <https://whc.unesco.org>.

MODUL 4. MATERIALNA DEDIŠČINA PODEŽELJA (III): INDUSTRIJSKA DEDIŠČINA

Indeks:

- Uvod.
- Industrijska dediščina - koncept.
- Izzivi varstva in interpretacije industrijske dediščine v današnjem času.
- Sporna dediščina.
- Mednarodni odbor za ohranjanje industrijske dediščine.
- Dublinska načela.
- Vrednote industrijske dediščine.
- Industrijska pokrajina.
- Primeri industrijske dediščine v državah partnerstva.
- Bibliografija.

4.1. UVOD

Lahko rečemo, da je industrijska dediščina kulturno bogastvo, saj se v vsakem elementu, ki ga združuje, skriva zgodba. Vsak element vsebuje bogato zgodovinsko/kulturno/socialno/osebno vrednost in skupaj z drugimi elementi pripoveduje zgodbo nekega naroda. Vsak stroj, vsako orodje, vsako vozilo, vsak majhen element je del kolektivnega spomina vsakega kraja. (Cardoso, V. 2012)

Po podatkih **Evropske poti industrijske dediščine (ERIH)** se je priljubljenost industrijske dediščine povečala, ko se je relativni položaj Evrope v svetovnem vzorcu rudarstva in proizvodnje zmanjšal. Industrija ima starodavne korenine, vendar je od 18. stoletja naprej prevladovala v gospodarstvih večine evropskih držav. Danes smo žal priča počasnemu izginjanju tega pomembnega dela naše materialne in nematerialne kulturne dediščine, npr. zaprtju zadnjih globokih premogovnikov v zahodni Evropi in odvečnim strojem. Vsi imamo pomembno vlogo pri odkrivanju, varovanju in ohranjanju naše industrijske dediščine. Kot smo videli v prejšnjih modulih, je industrijska dediščina pogosto povezana s prej predstavljenimi drugimi kategorijami dediščine, tako s snovno kot nesnovno dediščino (npr. zgodovinskimi spomeniki, ljudsko/ljudsko stavbno dediščino in tudi z nesnovno dediščino prek tradicionalnega znanja in rokodelstva).

Industrializacija je že od samega začetka presegala meje - nikoli ni bila zgolj nacionalni pojav. Od sredine 18. stoletja so se nove tehnologije in proizvodne metode hitro širile po Evropi. Proizvajalci so gradili svoje tovarne v različnih državah in ustvarjali velike dobičke, na tisoče delavcev pa se je preselilo na nastajajoča industrijska območja.

Vsako mesto, vsak industrijski spomenik in vsako delavsko naselje je bilo in je še vedno del tega procesa, ki se je začel v Evropi in se nato razširil po vsem svetu. Vendar se večina obiskovalcev tega še vedno ne zaveda. Tesno povezano omrežje evropskih industrijskih regij, ki se še vedno navdihujejo in krepijo drug drugega, je nekaj, kar je danes redko predstavljeno na večini industrijskih spomenikov in znamenitosti.

Po drugi strani pa so se v zadnjega pol stoletja pojavile nove destinacije za družinske izlete in izobraževalne obiske, na primer prenovljene parne železnice, izletniške ladje na kanalih, še delujoči vodni mlini in mlini na veter itd. Industrijska dediščina ni več manjšinski interes, temveč nekaj, kar si želi doživeti veliko ljudi.

Različne agencije, od nacionalnih vladnih organov do nevladnih organizacij, ki so se odločile, da zgodovina njihovih skupnosti ne sme biti izgubljena, so ohranile industrijske stavbe in ustanovile muzeje industrije.

Prav tako je industrijska dediščina v zadnjih desetletjih igrala zelo pomembno vlogo pri obnovi in razvoju muzeologije v številnih državah, zlasti na Portugalskem. Industrijska dediščina je tako z vidika vsebine (dediščina, ki jo je mogoče "muzealizirati") kot infrastrukture (strukture, ki se ponovno uporabljajo kot muzeji) prisotna v številnih primerih, od katerih so bili nekateri izjemno uspešni in bodo opisani v nadaljevanju (Mendes, 2012).

4.2. INDUSTRIJSKA DEDIŠČINA - KONCEPT

Skrb za industrijsko preteklost, njene zgradbe, stroje, izdelke, spomine delavcev in podjetnikov ni povsem nov pojav. Izraz "industrijska arheologija" pomeni sistematično preučevanje materialnih dokazov, povezanih z industrijsko preteklostjo, ali z drugimi besedami, preučevanje fizičnih ostankov preteklih sistemov rudarjenja, proizvodnje in prevoza. Področje industrijske arheologije vključuje vrsto disciplin, vključno z arheologijo, arhitekturo, gradbeništvom, inženiringom, spomeniškim varstvom, muzeologijo, urbanizmom in drugimi specialnostmi, da bi sestavili zgodovino preteklih industrijskih dejavnosti. Ta pojem se je začel uporabljati v Veliki Britaniji sredi petdesetih let 20. stoletja in so ga prevzele tudi druge države.

To je bilo v obdobju po drugi svetovni vojni, ko so izginili številni sledovi industrializacije, ki se je nadaljevala tudi v obdobju pospešene obnove, ki je sledila. Prišlo je tudi do tako imenovanega "ustvarjalnega uničenja" (Joseph Scumpeter), ki je bilo posledica dinamike, značilne za 2. industrijsko revolucijo, ki je bila takrat v teku (Mendes, 2012).

Nadaljnja skrb za hitro izginjajočo industrijsko dediščino se je pozneje izrazila tudi v Veliki Britaniji v šestdesetih letih 20. stoletja z ustanovitvijo petih muzejev na prostem, ki so se ukvarjali z industrijsko preteklostjo (stare železnice s parnimi lokomotivami, ohranjanje mlinov

in različnih artefaktov. Od sedemdesetih let prejšnjega stoletja je ta skrb za industrijsko preteklost odmevala po vsej Evropi (ERIH).

V Evropi so bili na ogled številni muzeji tehnologije v številnih prestolnicah (Pariz, London, Dunaj, Stockholm ...). Muzej na prostem se je prvič pojavil konec 19. stoletja v Skandinaviji, nato pa tudi v drugih državah, zlasti po letu 1945. Kasneje se je pojavila skrb za ohranjanje stavb in predmetov, značilnih za podeželsko življenje v posameznih regijah.

Industrijska dediščina, "novo ozemlje", kot so jo že poimenovali, opozarja na vrednote, povezane z njo, in njen potencial, tudi v smislu ponovne uporabe za nove funkcije - s čimer ji daje "drugo življenje", tudi muzejskega tipa (MENDES, 2012).

4.3. IZZIVI VARSTVA IN INTERPRETACIJE INDUSTRIJSKE DEDIŠČINE V DANAŠNJEM ČASU

Srečanja z industrijsko dediščino nas spomnijo na naše mesto v zgodovini. Občudujemo lahko pretekle generacije industrijskih stavb ali tovarn ali stare modele lokomotiv. Ljudje, ki obišejo nekatera območja industrijske dediščine, lahko vidijo, kako se nekatera znanja in spretnosti spodbujajo in prenašajo na prihodnje generacije.

Po vsej Evropi so stavbe ohranili zaradi njihovega pomena za skupnost, včasih so postale dom muzejskih zbirk, prizorišča srečanj, koncertov in razstav.

Nekatere industrijske strukture so na primer zaradi svojega obsega in dimenzij primerne za razstavljanje velikih del, kot je bilo na primer videti v londonski Tate Modern, ki je nameščena v stari termoelektrarni, katere turbinska soba je omogočila razstavljanje tovrstnih predmetov. V tem primeru so objekti del konteksta novega odnosa, vzpostavljenega med dediščino, kulturo in gospodarstvom, poleg tega pa se nahajajo ob reki Temzi, kar je tudi del gibanja za vrednotenje "vodnih front", ki je v modi v zadnjih desetletjih.

Ne glede na sprejeto rešitev so novi muzeji ali druge ustanove, ki so nastale zaradi uporabe starih struktur, povezanih z gospodarsko dejavnostjo, pomemben dokaz odločilne vloge, ki jo imajo določene dejavnosti na zadevnih območjih ali krajih. Poleg tega, da lahko prispevajo k pospeševanju gospodarskega, socialnega in kulturnega razvoja teh regij - s poudarkom na prispevku, ki ga lahko in morajo prispevati h kulturnemu turizmu -, so tudi dejavniki identitete samih skupnosti, ki se na ta način počutijo prepoznane in zapomnjene, hkrati pa preverjajo, da spomin in zapaščina, ki so ju posredovali njihovi predniki, nista bila pozabljena.

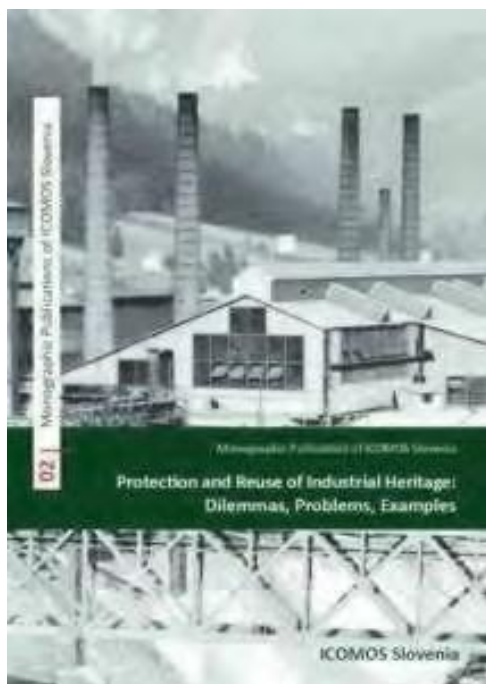
Na Portugalskem je nekaj primerov, kot so tekstilna industrija (Vale do Ave in Covilhã), klobučarska industrija (S. João da Madeira) in steklarska industrija v Marinha Grande, konzervna industrija v Espinhu in Setúbalu ter industrija plute v Algarveju. (Mendes, 2012). Cenimo lahko nekatere prednosti industrializacije (npr. koristi cenejših goriv za ogrevanje gospodinjstev za zdravje) in se spominjamo pomena skupin migrantov v državah, ki so jim dale zatočišče.

4.4. SPORNA DEDIŠČINA

V različnih primerih se industrijska dediščina obravnava in predstavlja kot sporna dediščina (več v modulu 2). Ohranjanje in interpretacija industrijske dediščine je eden najbolj zapletenih delov varstva materialne dediščine. Lahko prinese soočenje z vidiki naše preteklosti, saj je pogosto povezana z našo temno dediščino (npr. trgovina s sužnji ali prisilne selitve etničnih skupin po drugi svetovni vojni).

Na Madžarskem, podobno kot v drugih srednje- in vzhodnoevropskih državah (ki so bile del sovjetskega bloka), pomembnost in zastopanost industrijske dediščine nista bili ustrezno obravnavani, njeno varstvo pa se je iz zgodovinskih in estetskih razlogov pojavilo šele konec osemdesetih in v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Dolgo časa je veljala za sporno dediščino in še vedno je veliko nezaščitenih objektov v slabšem stanju, kljub nenehnim prizadevanjem in dejavnostim strokovnjakov, civilistov in mednarodnih organizacij (npr. mednarodni odbor za ohranjanje industrijske dediščine (TICCIH) od leta 1978 ali Evropska pot industrijske dediščine (ERIH) od leta 2004). Izginjanje industrijske proizvodnje in dejavnosti, zapiranje tovarn

in izginjanje te bogate dediščine sta povečala ozaveščenost ljudi ter spodbudila zaščito in ohranjanje teh znamenitosti in relikvij.

Industrijske stavbe, stroji, ki so v njih delovali, izdelki, ki so jih tam izdelovali, in spomini tistih, ki so tam delali, so bistveni za razumevanje številnih vidikov naše preteklosti.

Industrializacija Evrope je spremenila podobo Zemlje. Stroji so skozi stoletja nadomeščali ročno izdelane izdelke, v zadnjem času pa so moške in ženske pri številnih opravilih zamenjali roboti. Številne proizvodne dejavnosti so se preselile na vzhod. Evropa ponovno doživlja korenite spremembe, saj se stare in ne tako stare industrije končujejo. Pojavljajo se nove oblike gospodarskih in tehnoloških dejavnosti.

Vir fotografij: <https://openarchive.icomos.org/id/eprint/2130/>

Ostala je bogata industrijska in kulturna dediščina, mreža objektov po vsej Evropi, ki ohranjajo in razlagajo industrijsko preteklost celine.

4.5. MEDNARODNA ODBOR ZA OHRANJANJE INDUSTRIJSKE DEDIŠČINE

Mednarodni odbor za ohranjanje industrijske dediščine je mednarodna organizacija, ki je bila ustanovljena leta 1973 in je usmerjena v ohranjanje kulturne dediščine industrije in industrijske družbe, vključno z industrijsko arheologijo.

TICCIH je svetovna organizacija za industrijsko dediščino. Njeni cilji so spodbujanje mednarodnega sodelovanja pri ohranjanju, konserviranju, raziskovanju, dokumentiranju, raziskovanju, interpretaciji in pospeševanju izobraževanja na področju industrijske dediščine.

To široko področje vključuje materialne ostanke industrije - industrijske objekte, stavbe in arhitekturo, obrate, stroje in opremo - ter stanovanja, industrijska naselja, industrijske pokrajine, izdelke in procese ter dokumentacijo industrijske družbe. Člani TICCIH prihajajo z vsega sveta in vključujejo zgodovinarje, konservatorje, muzejske kustose, arhitekta, arheologe, študente, učitelje, strokovnjake za dediščino in vse, ki jih zanima razvoj industrije in industrijske družbe. Čeprav so člani TICCIH tako posamezniki kot ustanove, je združenje organizirano prek nacionalnih združenj v tistih državah, kjer obstaja priznana nacionalna ustanova za industrijsko dediščino.

4.6. DUBLINSKA NAČELA

Dublinska načela so skupna načela **ICOMOS-a** in **TICCIH-a** za ohranjanje spomenikov, struktur, območij in krajin industrijske dediščine. **ICOMOS** je globalna nevladna organizacija, ki si prizadeva za ohranjanje svetovnih zgodovinskih spomenikov in območij. Mreža strokovnjakov ICOMOS-a Unescu svetuje zlasti glede nepremičnin, ki jih je treba uvrstiti na seznam svetovne dediščine. Zato TICCIH svetuje glede zgodovinsko pomembnih industrijskih območij za seznam svetovne dediščine.

Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja (ICOMOS) priznava **TICCIH** kot pooblaščenega svetovalca v vseh zadevah, povezanih s preučevanjem in ohranjanjem industrijske dediščine.

V skladu z **dublinskimi načeli** "industrijsko dediščino sestavljajo kraji, strukture, kompleksi, območja in pokrajine ter z njimi povezani stroji, predmeti ali dokumenti, ki pričajo o preteklih ali tekočih industrijskih proizvodnih procesih, pridobivanju surovin, njihovi predelavi v blago ter s tem povezani energetske in prometne infrastrukture. Industrijska dediščina odraža globoko povezavo med kulturnim in naravnim okoljem, saj so industrijski procesi - stari ali sodobni - odvisni od naravnih virov surovin, energije in prometnih omrežij za proizvodnjo in distribucijo izdelkov na širše trge. Vključuje tako materialne dobrine - nepremične in premične - kot tudi neoprijemljive razsežnosti, kot so tehnično znanje in izkušnje, organizacija dela in delavcev ter kompleksna družbena in kulturna dediščina, ki je oblikovala življenje skupnosti ter prinesla velike organizacijske spremembe celotnim družbam in svetu na splošno. Območja industrijske dediščine so zelo raznolika glede na svoj namen, zasnovo in razvoj skozi čas.

Mnogi so reprezentativni za procese, tehnologije ter regionalne ali zgodovinske razmere, drugi pa so izjemni dosežki z globalnim vplivom. Drugi so kompleksi in operacije ali sistemi na več lokacijah, katerih številni sestavni deli so medsebojno odvisni, pogosto pa so prisotne različne tehnologije in zgodovinska obdobja.

Pomen in vrednost industrijske dediščine sta neločljivo povezana s samimi strukturami ali lokacijami, njihovim materialnim ustrojem, sestavnimi deli, stroji in okoljem, izražena v industrijski krajini, pisni dokumentaciji in tudi v nesnovnih zapisih, ki jih vsebujejo spomini, umetnost in običaji."

4.7. VREDNOTE INDUSTRIJSKE DEDIŠČINE

Industrijska dediščina je **vir** učenja in zgodovinski podporni sistem, ki ga je treba predstaviti v vseh njegovih razsežnostih. Ponazarja pomembne vidike lokalne, nacionalne in mednarodne zgodovine ter interakcije med časom in kulturami. Prikazuje iznajditeljske sposobnosti, povezane z znanstvenim in tehnološkim razvojem ter družbenimi in umetniškimi gibanji. Ozaveščenost javnosti in podjetij o industrijski dediščini je pomembna za njeno uspešno ohranjanje

Ohranjanje industrijske dediščine je ključnega pomena za dolgoročno ohranjanje in razumevanje naše preteklosti. Prepričani smo, da je najboljši način za ohranjanje te dediščine izobraževanje in spodbujanje mladih k spoštovanju zgodovine. Če izgubimo te spomenike, uničimo del tega, kar smo in zaradi česar smo kot vrsta edinstveni.

4.8. INDUSTRIJSKA POKRAJINA

Ena od velikih **nevarnosti**, s katerimi se sooča industrijska dediščina, je proces urbanizacije, čeprav je res, da je na podeželju ta proces manj intenziven kot v mestnih okoljih, vendar kot varuhi naše kulturne dediščine tega pojava ne smemo zanemariti.

Obstaja veliko število prostorov, ki so jih nekoč zasedali industrijski objekti in so po opustitvi ostali brez posebne uporabe. Ti zapuščeni objekti ne izkoriščajo virov, ki jih zagotavljajo (poleg gospodarske donosnosti nekdanjih lastnikov), in uničujejo ekološko krajino podeželskega okolja.

Splošni trend v Evropi je, da so ta zapuščena območja, kot so rudniki (pogost primer), pa tudi sosednji industrijski objekti in drugi objekti, usmerjeni v pridobivanje in uporabo naravnih virov, pogosto **ekološko usmerjena** ter iskana in zahtevana kot primer oblikovanja.

Ta strategija, ki se uporablja na ustrezen in optimiziran način, je lahko velik vir za ozemlje, na katerem se ta objekt ali industrijski vir nahaja. Uvedba idej ekoindustrijskega krajinskega oblikovanja povzroči pomembno spremembo in spremeni podobo podeželskega okolja, saj mu daje kulturno, avantgardno avreolo, včasih pa tudi kot primer racionalne arhitekture, prilagojene okoljskim značilnostim ozemlja. Kot primer tega lahko najdemo blatne ali kamnite mline v rečnih strugah, ki uporabljajo lokalne materiale, stare železarne, ki so na tem ozemlju jemale železovo rudo, da bi jo spremenile v kovino, itd.

Ta velika delovna skupina ne dvomi, da mora biti vzdrževanje industrijske krajine našega podeželskega okolja usmerjeno v **ekologijo**. Obnovitev rudnika, na primer, presega zmogljivosti in vse gospodarske vire, ki so na voljo v podeželskem okolju, vendar bi zapuščeni objekti, povezani s tem rudnikom, lahko poudarili potrebo po obnovi krajine, povečujejo občutljivost prebivalcev in obiskovalcev ozemlja ter pritisk na tiste, ki nenadzorovano izkoriščajo naravne vire, s čimer razčlovečujejo podeželsko okolje in kulturo njegovih prebivalcev.

Povezovanje industrijske krajine s podeželskim okoljem je lahko zapleteno, saj družba na splošno vzpostavlja neposredno povezavo med industrijo in mestnim ali primestnim okoljem; zato si moramo stalno prizadevati, da bi prikazali industrijske primere podeželskega okolja, jih povezali z zgodovino in nedavno preteklostjo tega podeželskega okolja, za kar lahko uporabimo različne strategije. V mnogih primerih je industrijska dediščina na podeželju povezana z rudarsko dejavnostjo (ostanki starih rudnikov, hiše za bivanje rudarjev itd.), starimi rečnimi mlini in tovarnami moke, vodnimi kanali, mlini na veter itd.

Postindustrijska pokrajina se nenehno raziskuje in prakticira, razvijajo se teoretične ideje in nove tehnologije. Z razvojem urbanizacije na splošno in zlasti podeželskega prostora ima ekološka zelena krajina vse pomembnejšo vlogo pri razvoju človekove krajinske zgradbe.

Podeželska industrijska močvirna krajina je izziv za oblikovalce, saj morajo upravljati zapleten sistem, ki vključuje ekologijo, kulturo, estetiko, gospodarstvo in družbo; poleg tega je ekološko oblikovanje postindustrijske krajine samo po sebi obsežno akademsko področje ter težka in zapletena naloga.

Razlagalec evropske dediščine podeželja mora imeti bistveno vlogo pri razvijanju občutljivosti za zaščito industrijskih virov, predvsem zapuščenih, pri čemer morajo sodelovati akterji na območju, predvsem nosilci odločanja, tako da se vsi ukrepi ohranjanja izvajajo v skladu s standardi ekologije ter varstva in skrbi za okolje, hkrati pa se ohranjata industrijska kultura in identiteta, ki sta se razvili v ustreznem podeželskem okolju.

4.9 PRIMERI INDUSTRIJSKE DEDIŠČINE V DRŽAVAH PARTNERSTVA

4.9.1. Madžarska

4.9.1.1. Industrijska dediščina mesta Ózd, Madžarska

Eden najuspešnejših projektov revitalizacije na Madžarskem je potekal v mestu Ózd, kjer je bilo mogoče uresničiti načela ohranjanja in interpretacije industrijske dediščine. Zahvaljujoč uporabi celostnega pristopa prilagodljive ponovne uporabe in zaščiti ne le objekta, temveč tudi celotne industrijske krajine, vključno z njenimi materialnimi in nematerialnimi elementi (spomini na nekdanje dejavnosti in z njimi povezanimi relikvijami).

Industrijsko mesto Ózd leži na severu Madžarske, blizu slovaške meje. Ózd in njegova okolica sta bila znana po domačih železarskih in kovinskih tovarnah. Industrija v regiji sega v 14.-15. stoletje, vendar so bile železarne in jeklarne ustanovljene (zaradi zalog premoga) sredi 19. stoletja. Z regijo je mogoče povezati več industrijskih izumov, kjer so delo lokalnih inženirjev in delavcev ter uspešna proizvodnja spremenili majhno vas v veliko industrijsko mesto, saj so v regiji skupaj z drugimi mesti in tovarnami oblikovali močan industrijski konglomerat. Vendar so se po prvi svetovni vojni zaradi sprememb meja Madžarske, ki je izgubila 70 % svojega ozemlja v korist sosednjih držav (vključno z rudniki), razdrli. Po drugi svetovni vojni so v skladu s politiko pospešene industrializacije socialističnih držav tovarne v Ózdu začele delovati kot nacionalna podjetja. Tovarna kovin v Ózdu je postala pomembna tovarna v regiji in državi, ki je v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja obvladovala celotno paleto metalurgije (za domačo in mednarodno uporabo) in v kateri je bilo zaposlenih več kot 14 000 delavcev. Toda po spremembi socialističnega režima in družbenega sistema v letih 1989-90 so tovarne v državni lasti izgubile svoje trge in prenehale delovati podobno kot druge v celotni regiji vzhodne in srednje Evrope. Čeprav so bili nekateri deli obratov privatizirani, je večina stavb pomembnega kompleksa postala zapuščena in začela izginjati. Ta proces ni povzročil le brezposelnosti in migracij, ampak je pomenil tudi opustošenje mesta in njegove identitete.

Vendar je bilo zaradi dolgoletnih prizadevanj in raziskav arhitekta Györgyija Csontos (od leta 2001) ter sodelovanja med lokalnimi oblastmi, skupnostjo in spomeniškim varstvom mogoče rešiti in obnoviti preostali del industrijske dediščine mesta Ózd. Tri pomembne stavbe, vključno s stavbo pihalnega stroja, so leta 2005 postale industrijski spomenik, zaščiten na nacionalni ravni, čemur sta sledila revitalizacija območja in prenova nekaterih stavb, ki so do leta 2016 dobile nove funkcije (več o novih funkcijah in povezanih dejavnostih glej v modulu 7).

Foto: <https://www.industrialheritagehungary.com/012-News-archive.html>

4.9.1.2. Mlini na veter Tés, Madžarska

Tés je majhna vas na največji planoti Vzhodnobaškega gorovja na Madžarskem, kjer geografski pogoji niso dopuščali delovanja vodnih mlinov. Namesto tega so se morali lokalni mlinarji zanašati na vetrno energijo, ki je bila na planoti, kjer so postavili 4 mline na veter (od 40. do 20. let 19. stoletja), ki so bili netipični za regijo Transdanubije. Poimenovali so jih po družinah, ki so jih upravljale več generacij: mlin Rotter, mlin Vaszlav, mlin Helt in mlin Ozi - slednja dva obstajata še danes.

Oba sta edinstvena primera "nizozemskega modela mlinov na veter", saj imata 3-nadstropno okroglo obliko s stožčasto, vrtljivo skodlasto streho in 6 polnih jader (ki jih je v primeru šibkega vetra mogoče podaljšati z dodatnimi deskami) v primerjavi s 4 jadrnicami, značilnimi za Madžarsko. Heltov mlin (večji), ki

ki je deloval do leta 1950, ima dva para mlinskih kamnov in lahko zmelje 400 kg na dan. Zaradi ustreznega ohranjanja in vzdrževanja s strani družine, ki jih ima v lasti, lahko delujejo še danes in omogočajo dostop turistom. Oba mlina sta zaščiteni na nacionalni ravni kot spomenika industrijske zgodovine, vendar bi mnogi znanstveniki in strokovnjaki za dediščino šteli mline za del podeželske/ljudske dediščine (podobno kot druge male obrtne delavnice).

Fotografije: Károly Teleki Industrijska dediščina Madžarska

Viri:

- <http://www.tes.hu/turizmus/10-turizmus-programok/19-tesi-szelmalmok>
- <https://www.industrialheritagehungary.com/02-Industrial-Heritages/01-Food/tes-mlini-na-veter.html>
- <https://www.youtube.com/watch?v=zFhnx-ZNVGs>

4.9.2. Italija

4.9.2.1. Centrale Idroelettrica di Fies, Italija

Hidroelektrarna v kraju Fies v Dro izvira iz 19. stoletja in je eden najpomembnejših primerov industrijske arheologije v italijanski regiji Trentino. Danes deloma še vedno deluje kot "tovarna umetnin". Projekt obnove in ponovne uporabe industrijskih arheoloških prostorov ter njegov kulturni program sta se začela leta 1999, danes pa je Centrale Fies kulturno podjetje s hibridnim modelom trajnosti, ki združuje javno in zasebno financiranje. Preobrazba stare elektrarne v neodvisno umetniško središče, vključno z gledališčem, ima poseben pomen, saj se je zgodila na podeželju, kjer zaradi prevelike oddaljenosti od velikih mest primanjkuje takšnih struktur. Zato je bilo to območje, podobno kot druge podeželske regije, običajno izolirano od kulturnih in družbenih trendov, ki oživljajo mesta, saj prinašajo dinamiko in ideje o nenehni prenovi.

Tovarna Fies je središče "prostorov za ustvarjanje uprizoritvenih umetnosti", ki si prizadeva postati referenčna točka sodobne kulture za pokrajino Trentino in Italijo, ki na območje prinaša inovativne dogodke in poskuša vključiti vse več javnosti in novih generacij s ciljno usmerjenimi dejavnostmi in politiko poštenih cen. Festival Drolesera Fies je ena od teh uspešnih dejavnosti (več v modulu 7).

Fotografija z uradne spletne strani Garda Dolomiti

Viri:

- <https://www.cultura.trentino.it/eng/Cultural-venues/All-cultural-mesta/Documentation-centres2/The-hydroelectric-power-plant-Fies-Dro>
- https://www.gardatrentino.it/it/info/centrale-fies_4301
- <https://www.centralefies.it>
- https://vimeo.com/226633941?embedded=true&source=vimeo_logo&owner=12350321

4.9.3. Španija

4.9.3.1. *Muzej železarske in jeklarske industrije ter rudarstva v Kastilji in Leónu. Sabero, León, Španija*

Muzej je neogotska stavba, imenovana "Ferrería de San Blas", v kateri sta bili v začetku 19. stoletja valjarna in kovačnica, v kateri so predelovali jeklo iz prvih visokih peči na koks v Španiji. Ostanke slednjih so še vedno vidni na zunanem območju, pa tudi dokazi o rudarskem naselju in premogovniku. Sam objekt "Ferrería" je postal muzej, ki pripoveduje zgodbo o pionirjih španske jeklarske industrije. Izvirni stroji in njihove replike obiskovalcem prikazujejo, kako se je surovec, pridobljen v plavžih, nadalje predeloval. Zgodovinski kontekst ponazarja velik model, ki spremlja razvoj regionalne rudarske industrije od njenih začetkov leta 1830 do zaprtja zadnje jame leta 1991.

Muzej ni vključen le v Evropsko pot industrijske dediščine, temveč tudi v novo zgodovinskoindustrijsko pot skozi dediščino pokrajine León, imenovano "Od sive do črne", ki povezuje mesta León, Cistierna, Sabero, La Pola de Gordón, Brañuelas, Villablino, Fabero,

Villafranca del Bierzo, Corullón, Toral de los Vados in Ponferrada. To regionalno sodelovanje kaže na pomen rudarstva, železarstva in jeklarstva ter tudi železnice. Cilj projekta je povečati ozaveščenost o industrijski dediščini regije od manjših do večjih razsežnosti (npr. muzej, vodnjaki, rudarska mesta, kmetije, železniške postaje itd.).

<https://www.erih.net/i-want-to-go-there/site/museum-of-the-iron-and-steel-industry-and-rudarjenje-na-kastili-in-leonu>

<https://www.youtube.com/watch?v=GOrZaDvPJIE>

Fotografija: SERVIMA SL

4.9.3.2. "Pozo Ibarra", Ciñera, provinca Leon, Kastilja in León, Španija

Pozo Ibarra je monumentalna zgradba, ki se nahaja v središču najbolj maščevalnega mesta León, Ciñera (v regiji Gordón). Gre za kompleks industrijske arheologije (disciplina, katere preučevanje je v porastu v Evropi in Združenih državah Amerike), ki ga sestavljajo jašek z 31,5-metrskim stolpom in pripadajočimi prostori za pisarne, garderobe in bolnišnico. To ni le stroj za pridobivanje premoga. To je rentgenski posnetek načina življenja.

Stolp (imenovan castillete) Pozo Ibarra je najbolj prepoznaven element kompleksa. Ima značilno silhueto, ki jo je mogoče najti v rudarskih vaseh El Bierzo, Montaña Central, Montaña Oriental ali Alto Esla. Vsi smo jih videli v Pozo Julia v Faberu, v Igüeñi ali v silhuetah v dolini Sabero.

Stolp je bil odprt leta 1930 in je deloval do leta 1997. Celoten kompleks je bil 15. septembra 2011 uvrščen na seznam kulturnih dobrin (B.I.C). Vrednoten je bil kot etnološko območje, kar pomeni, da pojasnjuje rudarski svet 19. in 20. stoletja v Leónu.

Fotografija: Jesús Núñez

4.9.3.3. *Kastiljski kanal. Kastilja. Kastilja in León. Španija.*

Kastiljski prekop je eno glavnih gradbenih del v Evropi v 18. in 19. stoletju. Njegov glavni namen je bil vzpostaviti komunikacijsko povezavo med središčem in severom Iberskega polotoka, ki bi olajšala prevoz pšenice in drugih proizvodov s kastiljskih polj v pristanišča ob Kantabrijskem morju v nasprotni smeri od dveh pritokov reke Duero, iz katerih teče: rek Carrión in Pisuerga.

Ta trend oblikovanja celinskih navigacijskih sistemov se je v Evropi razvil med 16. in 17. stoletjem, v Španijo pa je prišel v 18. stoletju po zaslugi markiza iz Ensenade, ministra v službi kralja Fernanda VI.

Inženir Carlos Lemaur je leta 1753 pod imenom "Splošni projekt navigacijskih in namakalnih kanalov za kraljestvi Kastilja in Leon" pripravil načrte in alternativne rešitve, v katerih je predlagal vzpostavitev več kanalov, dela pa so se podaljšala do leta 1849, ko je bil končno zgrajen kanal v obliki obrnjenega črke Y v skupni dolžini 207,5 kilometra. Severna veja se začne v vasi Alar del Rey (Palencia) in prečka različna podeželska območja v provincah Burgos in Palencia. V Palenciji se razdeli na dve veji: ena poteka proti Medini de Rioseco (veja Campos) in druga proti Valladolidu (južna veja) ter skupaj prečka 20 občin.

Poleg kanala je bilo treba izvesti tudi druga gradbena dela, kot so zapornice, mostovi, akvadukti, jezovi, doki, nasipi itd. Ob poti so bile zgrajene tudi stavbe za skladiščenje izdelkov, ki pričajo o bogati industrijski arhitekturi tistega časa in danes predstavljajo obsežno kulturno dediščino, ki jo je mogoče obiskati na številnih točkah ob poti, kot so muzej - tovarna moke v Medini de Rioseco, stara ladjedelnica za barke v Villaumbralesu (Palencia), več kot 49 zapornic ter nasipi, mostovi itd., številne turistične ladje, ki vozijo po kanalu, in druge interpretacijske turistične dejavnosti ob kanalu.

Viri:

<https://www.canalpatrimonio.com/patrimonio-duero-el-canal-de-castilla/>

<http://www.canaldecastilla.org/>

Vídeo: <https://www.rtve.es/play/videos/80-cm/la-esclusa-cuadruple-del-canal-de-castilla/5902133/>

Vir fotografij: Radio-Televisión Española (www.rtve.es)

4.9.4. Portugalska

4.9.4.3. Opuščeni rudniki Portelo, Parque Natural de Montesinho, Bragança. Portugalska in opuščeni rudniki Pozo Ibarra v Ciñera de Gordón, León Španija.

Nedaleč od vasi Montesinho se nahaja stari rudarski kompleks Portelo. Ta rudarski kompleks, ki trenutno ne deluje, je bil konec 60. let prejšnjega stoletja najproduktivnejši rudnik kositra na Portugalskem. Leta 2007 so na območju izvedli posege in nekatere od približno 30 hiš na starem rudarskem območju Portelo obnovili v turistične namene, saj potencial tega območja zaradi bližine španskega mesta Sanábria in naravnega parka Montesinho predstavlja dodano vrednost za regijo.

4.9.5. Slovenija

4.9.5.1. Muzej železarstva, kovačnica, Slovenska pot železarske kulture, Koroška, Caríntia. Slovenija

Železarstvo ima v Sloveniji 3000-letno tradicijo in ostaja pomembna industrijska panoga, ki sooblikuje življenja delavcev in uporabnikov njenih izdelkov. Koroška (Koroška), regija v severni Sloveniji, se ponaša z zanimivo zgodovino industrijskega razvoja in dediščino tovarn (imenovanih "fabrike"), ki so delovale v preteklih stoletjih.

Koroški pokrajinski muzej in Koroški muzej Ravne na Koroškem že več kot 60 let ohranjata in interpretirata industrijsko dediščino.

Najstarejše ohranjene stavbe Železarne Ravne - štauharija, stanovanjska stavba in laboratorij - so bile leta 1994 razglašene za kulturne (zgodovinske) spomenike, leta 2002 pa podarjene Občini Ravne na Koroškem. Muzejska interpretacija kompleksa nekdanje železarne Ravne predstavlja veliko priložnost za strokovno promocijo industrijske dediščine na Koroškem in v Sloveniji ter priložnost za raziskovanje in predstavitev delavske kulture.

Muzejska razstava vključuje opremo in stroje, ki so bili del muzeja na prostem v parku gradu Ravne (kladivo na vodni pogon, žerjav, lokomotiva), ter stroje in opremo, ki jih je železarna Ravne ohranila z namenom predstavitve (različne vrste kladiv, elektroobložne peči itd.). V razstavo sta vključena tudi parni kotel iz opekarne pri Ljubljani in stiskalnica, ki so jo uporabljali v mariborski tovarni iz leta 1890.

Leta 2003 sta ustanovila tudi projekt "Slovenska pot kulture železa", v katerem sodelujejo slovenski muzeji, podjetja in ustanove z namenom promocije industrijske dediščine. Kot piše na spletni strani Pokrajinskega muzeja, je k temu delno pripomogla pobuda madžarskih kolegov in odbora, ki je združil vse slovenske pokrajinske muzeje, ki hranijo železarsko dediščino, in tudi podjetja (npr. Store Steel Ltd. in Kovintrade). To kaže, kako pomembno je regionalno in mednarodno sodelovanje, ki sta pomembna pri ohranjanju industrijske dediščine. Zaradi te pobude je bilo mogoče izvesti več uspešnih raziskovalnih in drugih strokovnih dejavnosti ter ustvariti prvi celovit pregled, ki predstavlja zgodovino železarstva na slovenskem ozemlju in opozarja na vlogo Mežiške doline v razvoju evropske železarske in jeklarske industrije. Posledično so se pot in njene ustanove lahko priključile "Evropski poti kulture železa" in tako uspešno širile znanje o kulturni dediščini tudi zunaj slovenskih državnih meja.

Viri: <https://www.kpm.si/en/exhibitions/ironmaking-museum-swaging-forge-slovenian-trail-of-iron-culture/>

4.10 BIBLIOGRAFIJA

CLARK, C. (1995). Izpolnjujemo okenca ali pripovedujemo zgodbe? Arheologija industrijske pokrajine. In: PALMER, M.- NEAVERSON, P. (ur.): (Managing the Industrial Heritage): Managing the Industrial Heritage. University of Leicester, Leicester, 1995. 45-48.

COSSONS, N, (2012). Zakaj ohranjati industrijsko dediščino? In: James Douet (ur.): (ponovno): Industrijska dediščina. Vodnik TICCIH po ohranjanju industrijske dediščine. TICCIH, Carnegie, 2012. 6-16.

DOUET, J. (2012): (Preoblikovana industrijska dediščina). Vodnik TICCIH za ohranjanje industrijske dediščine. TICCIH, Carnegie.

Douet, James. "Industrijska dediščina po novem: Vodnik TICCIH po ohranjanju industrijske dediščine." (2016).

fault/files/konyvmellekletek/varia005
4.pdf

EBERT, W. (2012). Turizem industrijske dediščine. In: James Douet (ur.): Industrijska dediščina na novo. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation (Vodnik TICCIH za ohranjanje industrijske dediščine). TICCIH, Carnegie, 2012. 201-206.

LANDORF, Ch (2009). Okvir za trajnostno upravljanje dediščine: A Study of UK Industrial Heritage Sites (Študija območij industrijske dediščine v Združenem kraljestvu). In: International Journal of Heritage Studies Vol. 15. No. 6. 2009. 494-510.
<http://dx.doi.org/10.1080/13527250903210795>

MENDES, J.A. (2012), v Património Industrial na Museologia contemporânea: O caso português. Manjkajoči podatki

MÉRAI, D., SIDÓ, Zs., SZEMZŐ, H. in drugi (2021). Od bremena do vira: Archeolingua, Budimpešta 2021.

<http://www.archaeolingua.hu/sites/de>

MÜLLER, R. (2013). Oblikovanje muzejev za prihodnost: nekatere perspektive, s katerimi se soočajo nemški tehniški in industrijski muzeji v enaindvajsetem stoletju. In: Muzejski muzeji in muzeji v Sloveniji: Muzejski muzeji in muzeji v Sloveniji. International Journal of Heritage Studies Vol. 19. No. 5. 2013. 511-528.

<http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2011.65173>

[6/](#)

NÉMETH, Gy. (2007): NEMETH: Rast, upad in okrevanje. Regije težke industrije v prehodu. HAS-Univ. Miskolc, Budapest-Miskolc, 2007.

OEVERMANN, H. - DEGENKOLB, J. - DIEßLER, A. - KARGE, S. - PELTZ, U. (2016). Sodelovanje v ponovna uporaba območij industrijske dediščine: primer Oberschöneweide v Berlinu. In: *International Journal of Heritage Studies* Vol. 22. No. 1. 2016. 43–58. <http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2015.1083460>

RAUTENBERG, M. (2012). Industrijska dediščina, regeneracija mest in javne politike v devetdesetih letih prejšnjega stoletja: elementi 7 francosko-britanske primerjave. In: *Znanstvena raziskava o industrijski dediščini v Sloveniji. International Journal of Heritage Studies* Vol.

18. št. 5. 2012. 513–525. <http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2011.637945>

STEARNS, P.N. (2017). *Industrijski preobrat v svetovni zgodovini*. Routledge, New York - London.

STORM, A. - OLSSON, K. (2013). The pit: landscape scars as potential cultural tools (Jama: krajinske brazgotine kot potencialna kulturna orodja). *International Journal of Heritage Studies* Vol. 19. No. 7. 2013. 692–708. <http://dx.doi.org/10.1080/13527258.2012.705060>

STOTT, P. (2012). Industrijska dediščina in Konvencija o svetovni dediščini. In: James Douet (ur.): *Industrijska dediščina na novo. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation* (Vodnik TICCIH za ohranjanje industrijske dediščine). TICCIH, Carnegie, 2012. 161-166.

STUART, I. (2012). Prepoznavanje industrijskih krajin. In: James Douet (ur.): (ponovno): *Industrial Heritage Re- tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. TICCIH, Carnegie, 2012. 48-54.

Swensen, G., & Skrede, J. (2018). Industrijska dediščina kot kulturno trajnostna možnost pri preoblikovanju mest. *FormAkademisk - forskningstidsskrift for design og designdidaktikk*.

TEMPEL, Norbert: Postindustrijska pokrajina. In: *Industrijska industrija*. DOUET, J. (ur.). *Industrial Heritage Re-tooled. The TICCIH guide to Industrial Heritage Conservation*. TICCIH, Carnegie, 2012. 142-148.

Zhang, J., Cenci, J. in Becue, V. (2021). A Preliminary Study on Industrial Landscape Planning and Spatial Layout in Belgium (Predhodna študija o načrtovanju industrijske krajine in prostorski ureditvi v Belgiji). *Heritage (Dediščina)*.

MODUL 5. NESOVNA DEDIŠČINA IN TRADICIONALNO ZNANJE

Indeks

- Uvod
- Ustno izročilo,
- Uprizoritvene umetnosti,
- Družbene prakse, obredi in praznični dogodki
- Znanje in prakse v zvezi z naravo in vesoljem
- Tradicionalne obrti.
- Primeri
- Bibliografija

5.1. UVOD

Po podatkih Unesca se je "pomen izraza 'kulturna dediščina' v zadnjih desetletjih precej spremenil, deloma zaradi instrumentov, ki jih je razvil Unesco. Kulturna dediščina se ne konča pri spomenikih in zbirkah predmetov. Vključuje tudi tradicije ali žive izraze, ki smo jih podedovali od naših prednikov in jih prenesli na naše potomce, kot so ustna izročila, uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, obredi, praznični dogodki, znanja in prakse o naravi in vesolju ali znanja in veščine za izdelavo tradicionalnih obrti".

Pri razvoju tega didaktičnega modula smo sledili strukturi Unescovih izjav, ki prav tako upoštevajo, da pomen nesovne kulturne dediščine ni v sami kulturni manifestaciji, temveč v bogastvu znanja in spretnosti, ki se z njo prenašajo iz generacije v generacijo.

Fotografija:
SERVIMA SL

Družbena in gospodarska vrednost tega prenosa znanja je pomembna tako za manjšinske skupine kot za glavne družbene skupine v državi in je enako pomembna tako za države v razvoju kot za razvite države.

Unescova nesnovna kulturna dediščina je:

Tradicionalna, sodobna in živa hkrati: nesnovna kulturna dediščina ne predstavlja le podedovanih tradicij iz preteklosti, temveč tudi sodobne podeželske in mestne prakse, v katerih sodelujejo različne kulturne skupine;

Vključujoče: lahko delimo izraze nesnovne kulturne dediščine, ki so podobni tistim, ki jih prakticirajo drugi. Ne glede na to, ali so iz sosednje vasi, iz mesta na drugem koncu sveta ali pa so jih prilagodili ljudje, ki so se preselili in naselili v drugi regiji, so vsi nesnovna kulturna dediščina: prenašajo se iz roda v rod, razvijajo se kot odziv na okolje in nam dajejo občutek identitete in kontinuitete ter zagotavljajo povezavo iz naše preteklosti skozi sedanost in v prihodnost. Pri nesnovni kulturni dediščini se ne pojavljajo vprašanja, ali so določene prakse značilne za določeno kulturo ali ne. Prispeva k družbeni koheziji, saj spodbuja občutek identitete in odgovornosti, ki posameznikom pomaga, da se počutijo del ene ali različnih skupnosti in da se počutijo del družbe nasploh;

Reprezentativnost: nesnovna kulturna dediščina ni vrednotena le kot kulturna dobrina na primerjalni osnovi, zaradi svoje ekskluzivnosti ali izjemne vrednosti. Razvija se na podlagi skupnosti in je odvisna od tistih, katerih znanje o tradicijah, veščinah in običajih se prenaša na preostale člane skupnosti iz generacije v generacijo ali na druge skupnosti;

Skupnostna: nesnovna kulturna dediščina je lahko dediščina le, če jo kot tako priznavajo skupnosti, skupine ali posamezniki, ki jo ustvarjajo, ohranjajo in prenašajo - brez njihovega priznanja nihče drug ne more namesto njih odločiti, da je določen izraz ali praksa njihova dediščina.

Različne **konvencije** med zgodovino za ohranjanje nesnovne dediščine:

- **Konvencija iz leta 1972** obravnava materialno dediščino: spomenike ter kulturna in naravna območja. Med drugim mora imeti dediščina izjemno univerzalno vrednost in avtentičen značaj. Strokovnjaki in upravljalci spomenikov so ključni akterji pri prepoznavanju in varstvu.
- Namen **Konvencije iz leta 2005** je umetnikom, kulturnim delavcem, izvajalcem in državljanom sveta omogočiti ustvarjanje, produkcijo, promocijo in uživanje širokega spektra kulturnih dobrin, storitev in dejavnosti.
- **Konvencija iz leta 2003 je** stičišče teh konvencij. Njen cilj je varovati posebno obliko (nesnovne) dediščine: prakse, predstavitve, izraze, znanja in spretnosti, ki jih skupnosti priznavajo kot svojo kulturno dediščino. Je tudi orodje za podporo skupnostim in izvajalcem pri njihovih sodobnih kulturnih praksah, medtem ko so strokovnjaki povezani le kot posredniki ali spodbujevalci. Ker je nesnovna kulturna dediščina živa oblika

dediščine, je cilj varstvenih ukrepov za nesnovno kulturno dediščino med drugim zagotoviti njeno stalno obnavljanje in prenos na prihodnje generacije.

Ustrezne opredelitve iz člena 2 **Konvencije iz leta 2003**:

- "Nesnovna kulturna dediščina" pomeni prakse, predstavitve, izraze, znanja, spretnosti ter z njimi povezane instrumente, predmete, artefakte in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in v nekaterih primerih tudi posamezniki priznavajo kot del svoje kulturne dediščine. To nesnovno kulturno dediščino, ki se prenaša iz generacije v generacijo, skupnosti in skupine nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, interakcijo z naravo in zgodovino ter jim zagotavlja občutek identitete in kontinuitete, s čimer spodbuja spoštovanje kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti. Za namene te konvencije se bo upoštevala izključno takšna nesnovna kulturna dediščina, ki je združljiva z obstoječimi mednarodnimi instrumenti o človekovih pravicah ter z zahtevami po vzajemnem spoštovanju med skupnostmi, skupinami in posamezniki ter trajnostnem razvoju.
- "Nesnovna kulturna dediščina", kot je opredeljena v odstavku 1 zgoraj, se med drugim kaže na naslednjih področjih:
 - ustne tradicije in izraze, vključno z jezikom kot nosilcem nesnovne kulturne dediščine;
 - uprizoritvene umetnosti;
 - družbene prakse, obrede in praznične dogodke;
 - znanje in prakse o naravi in vesolju;
 - tradicionalna obrt.
- "varovanje" pomeni ukrepe, katerih cilj je zagotoviti obstojnost nesnovne kulturne dediščine, vključno z identifikacijo, dokumentiranjem, raziskovanjem, ohranjanjem, varovanjem, spodbujanjem, krepitvijo, prenosom, zlasti s formalnim in neformalnim izobraževanjem, ter revitalizacijo različnih vidikov te dediščine

5.2. USTNA IZROČILA

Področje ustnega izročila in izražanja obsega veliko različnih govornih oblik; prevlada nekaterih nad drugimi je odvisna od regije in podedovanega kulturnega izročila. Z ustnim izražanjem mislimo na **zgodbe, pesmi in otroške rime (ki so posebna zvrst), napeve (za razliko od pesmi), molitve, mite in legende, pesmi, gledališke predstave** itd.

Glavni izziv ustnega izročila je **ustno prenašanje znanja z ene osebe na drugo, s čimer se ohranjajo kulture**, saj hkrati **prenašajo kulturne in družbene vrednote** ter prispevajo k aktivnejšemu medsebojnemu sodelovanju med generacijami.

Ustna izročila imajo značilnost, zaradi katere so posebna; nekatera se prenašajo le z moških na moške, druga z žensk na ženske in celo med starejšimi, vendar so to posebnosti, saj se znanje običajno prenaša med generacijami in med družbenimi razredi.

Ustna izročila se prenašajo z ustaljenimi kodeksi, ki pa se lahko razlikujejo od osebe do osebe, lahko pa obstajajo celo odtenki med sosednjimi skupinami ali ozemlji, kar daje ustnim izročilom lastno osebnost glede na njihove sosede. V mnogih družbah je razlaga ustnega izročila zelo specializiran poklic, skupnost pa ima te strokovnjake, ki so visoko cenjeni kot **varuhi kolektivnega spomina**. To je lahko

opazimo v številnih afriških kulturah, kjer je **pripovedovalec** bistvenega pomena za prenos kulturnih vsebin, predvsem zato, ker ni druge možnosti za to. Po drugi strani pa v Evropi (na primer "filandones" v Leónu) ali Združenih državah Amerike obstaja na stotine poklicnih pripovedovalcev zgodb, ki še naprej opravljajo funkcijo prenosa kulture, vendar njihova vloga ni več "bistvena" ali "ključna", kot v zgoraj navedenem primeru, v primerjavi s tem, kar se dogaja v nekaterih afriških kulturah.

Kot smo že omenili, se ustna izročila prenašajo ustno, zato se lahko pripovedovanje zelo razlikuje, odvisno od tega, kdo jih pripoveduje, kdo poudarja en ali drug del zgodbe, kdo se bolj ali manj posveča enemu ali drugemu odlomku. Zato se razlikuje od osebe do osebe, razlikuje se glede na spol, družbeni razred in celo starost pripovedovalca. Zaradi te spremenljivosti pripovedi, ki je v veliki meri odvisna od pripovedovalca, je ustno **izročilo bogato in raznoliko**, polno odtenkov, hkrati pa je **zelo krhko kulturno izražanje**.

Ustno izročilo ogrožajo globalizacija (kot večino oblik nesnovne kulturne dediščine), širjenje mestnega življenja, selitve s podeželja v mesta, modernizacija podeželskega okolja, njegova mehanizacija in industrializacija. Obstajajo številni primeri ustnih zgodb, ki so se prenašale med opravljanjem kmetijskih del ali med opravljanjem nalog, značilnih za pretekle čase, na primer "filandones" v Leónu, ki so jih pozimi opravljali ob ognju ali svečah. Druga nevarnost za ustno izročilo so različni mediji, ki so se pojavili v sodobnih družbah, kot so knjige, časopisi in revije, radio, televizija in internet, ki lahko še posebej škodljivo vplivajo na ustno izročilo in izraze.

Če lahko kaj storimo za ohranjanje ustnega izročila in izrazov, je to **ohranjanje njihove vsakdanje vloge v družbi**. Bistveno je tudi, da se ohranijo priložnosti za prenašanje znanja z osebe na osebo; na primer **priložnosti za interakcijo starejših z mladimi** in prenašanje zgodb v domovih in šolah.

Ustno izročilo bi moralo biti pomemben del prazničnih in kulturnih praznovanj, zato bo morda treba spodbujati te dogodke in nove kontekste, kot so festivali pripovedovanja zgodb, "filandones" in podobni izrazi, na način, ki bo ustvarjalnosti omogočil, da bo našla nove možnosti za udejanjanje.

Skupnosti, raziskovalci, institucije in strokovnjaki, ki se ukvarjajo s pripovedovanjem zgodb, lahko z **novimi tehnologijami pripomorejo k ohranjanju celotnega obsega in bogastva ustnega izročila**, vključno z različicami besedil in različnimi slogi interpretacije.

Ne moremo si kaj, da ne bi pomislili, da je izrazne značilnosti, ki veljajo za edinstvene za vsakega posameznika, kot je intonacija, danes mogoče posneti na avdio- in videoposnetke, tako da jih je mogoče uporabiti za ohranjanje in krepitev ustnih tradicij in izrazov s prenosom posnetih izvedb tako v skupnosti, iz katerih izhajajo, kot tudi v širši javnosti.

5.3. UPRIZORITVENE UMETNOSTI

Uprizoritvene umetnosti obsegajo veliko število področij. Unesco v to kategorijo uvršča **vokalno in instrumentalno glasbo, gledališče, pantomimo, petje, ples in številne druge zvrsti**.

kulturne discipline, ki odražajo človekovo ustvarjalnost in jih do neke mere najdemo tudi na številnih drugih področjih nesnovne kulturne dediščine.

Glasba je skupaj z gledališčem in plesom najbolj univerzalna od uprizoritvenih umetnosti in jo najdemo v vseh družbah, najpogosteje kot sestavni del drugih oblik uprizoritvenih umetnosti in drugih področij nesnovne kulturne dediščine, vključno z obredi, prazničnimi dogodki ali ustnim izročilom.

Glasbo lahko najdemo v najrazličnejših kontekstih, od sakralnih do profanih, v okoljih, povezanih z delom, pa tudi s prostim časom in zabavo.

Čeprav je ples zelo zapleten, ga lahko na preprost način opišemo kot urejeno gibanje telesa, ki se običajno izvaja ob glasbi. Skoraj vedno je ples popolnoma povezan z glasbo, vendar pa slednja obstaja neodvisno od katere koli druge uprizoritvene umetnosti.

Tradicionalne gledališke predstave združujejo različne discipline, kot so igranje, petje, ples in glasba, združujejo pa tudi druge, kot sta dialog in pripoved, in tako ponujajo vrsto uprizoritvene umetnosti s široko paleto disciplin.

Glasba, petje in pripovedovanje so področja uprizoritvenih umetnosti, ki imajo funkcije, ki včasih presegajo ljudsko, tako da najdemo pesmi, ki imajo svoj pristni smisel obstoja v določenih trenutkih, ko se opravlja delo, na primer pesmi, ki se izvajajo v trenutkih kmetijskega dela, pesmi, ki so imele svoj trenutek ob tkanju tkanin ali izdelavi niti iz volne ali lanu; omenimo lahko tudi pesmi ali pripovedi, ki se izvajajo ob negi dojenčkov, da jim pomagajo zaspati ali se sprostiti v trenutkih joka.

Za UNESCO so instrumenti, predmeti, artefakti in prostori, povezani s kulturnimi izrazi in praksami, dejansko vključeni v opredelitev nesnovne kulturne dediščine. Zato mednje uvrščamo glasbila uprizoritvenih umetnosti, pa tudi maske in kostume oziroma splošno rečeno **kostume.**

Številne oblike uprizoritvenih umetnosti so danes ogrožene iz istih razlogov kot ustno izročilo; v tem pogledu lahko omenimo glasbo, ki ima sicer vlogo kulturne izmenjave in spodbuja ustvarjalnost, ki bogati mednarodno umetniško prizorišče, vendar lahko ta pojav povzroča tudi težave. Tako se lahko glasba poenoti, da ne omenjamo tehnološkega napredka, ki se uporablja pri njenem ustvarjanju in reprodukciji, s čimer se v njenih koreninah odpravita osebnost in posebnost ozemlja ali naroda. Poleg te homogenizacije glasbe spremembe tradicionalnih instrumentov, da bi jih naredili bolj poznane ali lažje za igranje, temeljito spremenijo same instrumente, zaradi česar izgubijo svoje značilnosti in instrumentom, ki so značilni za določen kraj, odvzamejo njihovo osebnost.

Fotografija:
SERVIMASI

Ukrepi za zaščito tradicionalnih uprizoritvenih umetnosti, zlasti na podeželju, bi se morali **osredotočiti predvsem na prenos znanja in spretnosti, igranje in izdelovanje instrumentov na tradicionalen način ter krepitev vezi med mojstrom in vajencem.**

Ne smemo pozabiti, da globalizacija in pretirana tehnologija ogrožata številne uprizoritvene umetnosti, vendar **lahko tehnologija sama močno pripomore k njihovi zaščiti.**

Številni podeželski plesi, pesmi, recitirane pesmi itd. so se skozi stoletja izgubili zaradi številnih razlogov, vendar imamo danes tehnologijo, ki nam pomaga zbirati zvočne in video posnetke tradicionalnih plesov, ki jih izvajajo starejši ljudje, saj na **podeželju ni mladih, ki bi**

nadaljevali tradicijo. Izkoristiti moramo priložnosti, ki nam jih ponuja tehnologija, da jih zaščitimo in zanje poskrbimo ter da ne pozabimo na jih.

UNESCO spodbuja kulturne ustanove in industrije, naj imajo vlogo pri zagotavljanju preživetja tradicionalnih oblik uprizoritvenih umetnosti z razvijanjem občinstva in ozaveščanjem javnosti. širši javnosti. Varovanje lahko vključuje tudi izboljšave na področju usposabljanja in infrastrukture, da se osebje in institucije ustrezno pripravijo na ohranjanje celotnega spektra uprizoritvenih umetnosti.

5.4. DRUŽBENE PRAKSE, OBREDI IN PRAZNIČNI DOGODKI

Družbene prakse, obredi in praznični dogodki so pomembni, ker **potrjujejo identiteto tistih, ki jih izvajajo, kot skupine ali družbe,** ne glede na to, ali se izvajajo javno ali zasebno. Poleg tega gre za dejavnosti, ki strukturirajo vsakdanje življenje skupnosti, zlasti podeželskih skupnosti in skupin, ki si jih delijo.

Ta vrsta kategorije nesnovne dediščine je **še posebej pomembna in značilna za podeželsko okolje, saj pomagajo zaznamovati minevanje letnih časov, dogodke kmetijskega koledarja ali življenjska obdobja posameznika.**

Tolmač evropske kulturne dediščine na podeželju mora tej kategoriji nameniti posebno pozornost, saj je tesno povezana s pogledom skupnosti na svet in dojemanjem lastne zgodovine in spomina ter vpeta v vsakdanje kmetijske prakse, zato je element z močnim razlikovalnim učinkom.

Fotografija: © EPN/MA

Ne smemo spregledati dejstva, da so mnoge od teh praks danes nesmiselne, v nekaterih primerih pa lahko celo obsojanja vredne; zato ne smemo pozabiti na pomen, ki so ga imele skozi stoletja, in jih moramo spremljati pri potrebnem prehodu, da jih prilagodimo sedanjim regulativnim in celo kulturnim zahtevam. V drugih primerih pa se lahko zgodi, da bo ta (včasih nujna) sprememba izkrivila bistvo teh tradicij.

V nekaterih primerih je dostop do določenih obredov lahko omejen na določene člane skupnosti; tak primer so obredi iniciacije. Drugi so lahko omejeni na člane skupnosti glede na starost, družbeno skupino ali glede na to, ali so moški ali ženske. Vendar so nekateri praznični dogodki ključni del

javnega življenja in so odprti za vse člane družbe, na primer **karnevali, začetek pomladi in konec žetve, zimski ali poletni solsticij** itd. so ključni in pomembni trenutki v kmetijskih družbah in s tem v podeželskem svetu.

Fotografija:
SERVIMA SL

Fotografija:
SERVIMA SL

Unesco kot družbene prakse navaja obrede in praznične dogodke, ki vključujejo najrazličnejše oblike, na primer **"obrede čaščenja; obrede prehoda; obrede rojstva, poroke in pogreba; prisego zvestobe; tradicionalne pravne sisteme; tradicionalne igre in športe; obrede sorodstva in obredne obrede sorodstva; vzorce dogovorov; kulinarčne tradicije; sezonske obrede; posebne prakse samo za moške ali ženske; lov, ribolov in nabiranje ter številne druge prakse, vključno z a najrazličnejši telesni izrazi in elementi: posebne geste in besede, recitacije, pesmi ali plesi, posebna oblačila, procesije, žrtvovanje živali, posebna hrana"**. Raznolikost elementov, ki jih je mogoče najti v tej kategoriji, je tako velika, da mora tolmač

Fotografija:
SERVIMA SL

Fotografija:
SERVIMA SL

Fotografija:

evropske kulturne dediščine na podeželju prepoznati vsakega od njih in nadaljevati z njihovo valorizacijo, tako da jih bodo tisti, ki jih opazujejo prvič, poskušali razumeti na enak način kot tisti, ki jih na podeželju izvajajo že generacije.

Eno od velikih tveganj, s katerimi se soočajo družbene prakse, obredi in praznični dogodki na evropskem podeželju, je nenehno praznjenje in zapuščanje podeželskih območij. Spremembe, ki jih doživljajo sodobne družbe, modernizacija podeželskega okolja, "urbanizacija" podeželja zaradi vmešavanja mestnih načinov, so velika grožnja, proti kateri se je zapleteno boriti. Splošno uvajanje formalnega izobraževanja, naraščajoči vpliv glavnih svetovnih religij in drugi učinki globalizacije še posebej izrazito vplivajo na te prakse.

Obstajajo številni primeri, ko je določen dogodek, na primer praznik, ki naj bi se praznoval na določen dan v letu, zaradi pomanjkanja ljudi, ki bi ga praznovali, v koledarju premaknjen in se na koncu praznuje v letnem času ali tednu, ki mu prvotno ni bil namenjen. To dejstvo ogroža kontekstualizacijo obreda, tako da je vrnitev k njegovim koreninam lahko strategija, ki ji je treba slediti in ki lahko

pomaga pritegniti obiskovalce ali družinske člane, ki so nekoč zapustili podeželsko okolje, ter ponovno potrdi identiteto in povezavo s tradicijo skupnosti.

Za zagotavljanje kontinuitete družbenih praks, obredov ali prazničnih dogodkov je pogosto potrebna mobilizacija velikega števila ljudi in institucij. Res je, da vključevanje lokalnega in regionalnega turizma v takšne dogodke pripomore k njihovi trajnosti in trajnosti, vendar so zaradi zgoraj navedenih tveganj potrebni socialni, politični in pravni mehanizmi, saj so priprave, kostumi in maske ter vzdrževanje udeležencev pogosto zelo dragi, zlasti v podeželskem okolju, za katerega so značilni zapuščeni ali napol zapuščene populacije.

5.5. ZNANJE IN PRAKSE O NARAVI IN VESOLJU.

V disciplino znanja in praks, povezanih z naravo in vesoljem, Unesco vključuje "**znanje, vednosti, spretnosti, prakse in predstavitve, ki so jih razvile skupnosti v interakciji z naravnim okoljem**".

Ti načini razmišljanja o vesolju se izražajo z jezikom, ustnim izročilom, občutki pripadnosti ozemlju, spomini, ki se prenašajo iz roda v rod, in posebnim videnjem vesolja.

Ta disciplina na poseben način vpliva na vrednote ali prepričanja določenega kolektiva in je temelj številnih družbenih praks in kulturnih tradicij. Hkrati so te vrednote pogojene z okoljem, v katerem se nahaja določena družba.

Znanje, veščine, spretnosti, prakse in predstavitve, ki so jih skupnosti razvile v interakciji z naravnim okoljem, vključujejo **ekološke modrosti prednikov, znanje o lokalni favni in flori, tradicionalne sisteme zdravljenja z naravnimi zdravili, zelo različne obrede**, za katere je značilno, da so značilni za določeno ozemlje in se razlikujejo celo od sosednjih ozemelj, **prepričanja o obstoju in življenju, praznike, povezane z letnimi časi, in celo verska prepričanja, jezike in narečja ali besede, značilne za določeno območje**, ter številne druge.

Tako kot na drugih področjih nesnovne dediščine so tradicionalna znanja in prakse v središču kulture in identitete skupnosti, vendar jih **globalizacija močno ogroža**.

Številne tradicionalne prakse izginjajo, nekatere od njih pa so lahko v veliko pomoč znanosti, na primer znanje prednikov, ki izhaja iz farmakološke uporabe nekaterih rastlin. Potreba po zemljiščih za gojenje negativno vpliva tudi na gozdove, ki so vir številnih tradicionalnih zdravil. Poleg tega vplivajo na splošne nevarnosti, kot so podnebne spremembe, krčenje gozdov in širjenje puščav.

Zaščita kulture nekega kraja, zlasti njegovega svetovnega nazora in prepričanj, je izziv za sodobne družbe, ki se včasih težko povežejo s tem načinom videnja in razumevanja življenja. Tolmač evropske kulturne dediščine na podeželju mora oblikovati njihov sistem prepričanj in povezati se s posebnimi prepričanji na določenem območju in razumeti, zakaj so ta in ne druga prepričanja prevladujoča v določenem kraju.

Za UNESCO je "**varstvo naravnega okolja pogosto tesno povezano z varovanjem kozmologije skupnosti in drugih primerov njene nesnovne kulturne dediščine**".

5.6. TRADICIONALNE OBRTI.

Unesco meni, da so tradicionalne obrti morda **najbolj oprijemljiva manifestacija nesnovne kulturne dediščine**. Čeprav se je sprva razmišljalo, da bi bila ta disciplina povezana z učnim modulom Arhitekturna dediščina podeželja, je bilo na koncu odločeno, da se ta disciplina obravnava v kategoriji nesnovne dediščine, kot jo predvideva Unesco.

Konvencija iz leta 2003 obravnava predvsem spretnosti in znanja, povezana z obrtjo, in ne samih obrtnih izdelkov. Z drugimi besedami, ni pomembneje ohraniti posamezne predmete (saj bi s tem postala naloga ohranjanja neobvladljiva), temveč se mora varstvo osredotočiti na podporo obrtnikom, da še naprej izdelujejo obrtne izdelke ter prenašajo svoje spretnosti in znanje na druge, zlasti v svojih skupnostih.

V to kategorijo lahko uvrstimo številne primere: posode za shranjevanje, oblačila, nakit, dekorativne umetnine in ritualne predmete, glasbila in gospodinjske pripomočke, igrače, pa tudi orodja in stroje za njihovo izdelavo.

Fotografija:
SERVIMA SL

Mnogi od teh predmetov imajo zelo pomembno funkcijo v vsakdanjem življenju ljudi, saj se uporabljajo vsakodnevno, na primer predmeti za shranjevanje, keramika, ki se uporablja v kuhinjah, drugi, kot so kostumi ali obredni nakit, pa se uporabljajo priložnostno in so bili ustvarjeni za praznične obrede. Oboje se prenaša iz roda v rod, pri čemer nekateri dosežejo več sto let prenosa, bistveno zanimivo pa je, da **se prenaša tudi znanje o tem, kako te predmeti in**

pripomočki.

Tako kot pri drugih oblikah nesnovne kulturne dediščine globalizacija predstavlja velik izziv za preživetje tradicionalnih oblik obrti. Industrijska proizvodnja na koncu družbam, tudi podeželskim, omogoči dostop do dobrin, potrebnih za vsakdanje življenje, po nizkih stroških in zelo hitro v časovnem smislu, veliko bolj kot ročna in domača proizvodnja. Zelo težko se je prilagoditi tej konkurenci, še toliko bolj, če se morajo boriti tudi proti ponaredkom in imitacijam svoje posebne umetnosti, saj nastajajo replike, ki jih je težko prepoznati, kar resno škoduje lokalnim in tradicionalnim obrtem.

Fotografija:
SERVIMA SL
kribov za deli pomlajkanja generacijske

Izseljevanje podeželskih območij, opuščanje tradicionalnih načinov življenja in selitve s podeželja v mesta ogrožajo prenos znanja med generacijami. Učenje teh tradicionalnih obrtnih tehnik zahteva veliko časa in predanosti, zato jih nove generacije pogosto opuščajo in se odločajo za druge, hitrejše načine preživljanja. Številne obrtne tradicije vključujejo učenje določenih skrivnosti v proizvodnji, receptov, posebnih načinov ustvarjanja izdelka, zamenjave verjetno izgubljeni in pozabljeni.

Zato je bolj kot sami predmeti pomembno in nujno ohraniti znanje in spretnosti, povezane s tradicionalnimi obrtni, da bi zagotovili prenos tega znanja na prihodnje generacije, tako da bi se obrti lahko še naprej proizvajale v njihovih skupnostih, zagotavljale preživetje njihovim ustvarjalcem in odražale ustvarjalnost ter njihove posebnosti in osebnost.

Spodbujanje novih vajencev, da se lotijo proizvodnje tradicionalnih lokalnih obrti, in spodbujanje tradicionalnih lokalnih trgov za obrtne izdelke je lahko dobra strategija za prihodnjega tolmača evropske kulturne dediščine na podeželju, da se razvije pri varovanju in zaščiti te nesnovne dediščine.

Unesco spodbuja kulturne ustanove in industrije, naj imajo vlogo pri zagotavljanju preživetja tradicionalnih oblik, bodisi z zakonodajo, omogočanjem ali lažjanjem dostopa do lokalnih naravnih virov ali zaščito intelektualne lastnine in registracijo patentov ali avtorskih pravic. To so lahko nekatere od strategij, ki jih je treba izvajati pri varovanju in zaščiti te kategorije nesnovne dediščine na podeželju.

5.7. PRIMERI NESNOVNE DEDIŠČINA IN TRADICIONALNEGA ZNANJA V EVROPI.

5.7.1. UNESCO

5.7.1.1. "Caretos de Podence", kraj: Podence (Macedo de Cavaleiros), Bragança država: Portugalska

Kratek opis: Karneval Caretos de Podence je družabno dogajanje, povezano s koncem zime in začetkom pomladi. V osrčju severovzhodne pokrajine Trás-os-Montes se v februarjem pustnem tednu praznuje zelo znani karneval v Podence, kjer Caretos de Podence (poganske uprizoritve) s svojimi kostumi popestrijo vas in številne turiste, ki gredo mimo. Ta obredni dogodek, ki izvira iz tako imenovanega "dolgega časa" organizacije življenja v skladu z ritmi agrarnega cikla, se nanaša na praznovanje konca zimskega cikla in začetka spomladanskega proizvodnega cikla.

<http://caretosdepodence.pt/>

<https://www.facebook.com/Caretos-de-Podence-229759826113/>

Fotografije: SERVIMA SL

5.7.1.2. Metoda Táncház: madžarski model za prenos nesnovne kulturne dediščine, kraj: država: Madžarska:

Metoda Táncház, madžarski model prenosa nesnovne kulturne dediščine, je od leta 2011 vpisana v Unescov register dobrih praks varovanja.

Gibanje Táncház (dobesedno "plesna hiša") se je rodilo v madžarski prestolnici Budimpešta v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja in se je začelo kot civilna pobuda od spodaj navzgor proti socialističnemu političnemu in kulturnemu režimu. Kmalu je postalo vse bolj priljubljeno in se je hitro širilo v

na podeželju, pozneje pa tudi zunaj madžarskih meja in v srednjeevropski regiji (Poljska, Slovaška). Družbeno-kulturno gibanje je nastalo zaradi skupnih prizadevanj folklorističnega raziskovanja, javnega izobraževanja in umetniških dejavnosti.

Obstajajo številni lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni primeri interpretacijskih izkušenj z uporabo metod Táncház, na primer vsakoletni nacionalni festival in sejem Táncház, ki je največje srečanje nosilcev, posrednikov in navdušencev, pa tudi delavnice, tabori, igralnice in rokodelski klubi ali večeri Táncház v okviru rednih intenzivnih tednov skupnega magistrskega programa TEMA+ European Territories Heritage and Development Erasmus Mundus, na katerih se lahko mednarodni študenti z vsega sveta zberejo, učijo in prenašajo ta edinstven del nesnovne kulturne dediščine.

5.7.2. NA NACIONALNI, REGIONALNI ALI LOKALNI RAVNI.

5.7.2.1. "Filandón", kraj: provinca León (tudi v regijah Asturija in Galicija), država: Španija.

Tradicija "Filandón" spada v kategorijo nesnovne kulturne dediščine. Gre za starodavno tradicijo, značilno za različna podeželska območja pokrajine León, ki vključuje večerna družabna srečanja ob ognjišču po končanem kmetijskem in živinorejskem delu, na katerih si udeleženci pripovedujejo zgodbe, legende in različne pripovedi, pojejo tradicionalne pesmi z uporabo tradicionalnih instrumentov, ženske pa predejo (zato se ta tradicija imenuje "filandón" - stara leonska narečna beseda latinske etimologije, ki izhaja iz "filum", kar pomeni nit). Na ta način se je ustna kultura prenašala s starih staršev na sinove in vnuke.

Ta tradicija je bila v Kastilji in Leónu razglašena za "dobrino kulturnega pomena" in je bila pred nekaj leti predlagana za vpis na Unescov seznam svetovne dediščine.

5.7.2.2. "Aluches" (rokoborba), kraj: pokrajina León, država: Aluches, kraj: provinca León, država: Španija.

Leónska rokoborba, imenovana tudi "aluches", je eden najstarejših športov na evropski celini, ki izvira iz pokrajine León.

Borba poteka v parih na krožnem prostoru s premerom približno 17 metrov, pri čemer obstajajo različne kategorije glede na težo. Borci morajo nositi usnjen pas, ki ga nasprotnik lahko zgrabi. Cilj je z določenimi tehnikami doseči, da se nasprotnik s katerim koli delom hrbta dotakne tal.

Avtonomna skupnost Kastilja in León ga je razglasila za nesnovno dobrino kulturnega pomena na regionalni ravni.

Fotografije: SERVIMA SL

5.7.2.3. Leonske zastave (Pendones leoneses), kraj: vse vasi province León, država: Španija.

Zastave Leóna so element lokalne identitete vsake občine v pokrajini, ki v svojem izročilu ohranjajo nenapisano zgodovino podeželskih skupnosti in imajo simbolni značaj, ki ga potrjujejo družbene in kulturne vrednote leónske institucije, znane kot "concejo" (svet). To izročilo prednikov vsebuje globoke pomene in prispeva k občutku identitete ljudi kot skupine ter k simbiozi z geografskim okoljem, v katerem živijo.

Zastave so izdelane iz svile, damaščanskega ali žametnega blaga, visoke približno 5 metrov, v eni ali več barvah, razporejene v črtah in zaključene z dvema črtama. Leseni drog je dolg od 5 do 15 metrov in tehta približno 30-40 kg. Zato je za njegovo nošenje potrebna spretnost in veščina, številni nosilci pa ga izmenično nosijo na poti, procesiji ali romanju.

Fotografije: Jesús Núñez y SERVIMA SL

5.7.2.4. Museo degli Usi e Costumi Della Gente Trentina, kraj: Michele all'Adige, Trento, država: S: Italija

Muzej je eden najpomembnejših muzejev ljudske kulture in tradicije v Italiji. Je eden največjih v Alpah in se nahaja v starodavnem avguštinskem samostanu. Prek njega je mogoče odkrivati tradicije, povezane z ljudsko arhitekturo in obrtjo dežele Trentino.

https://www.visittrentino.info/it/guida/da-vedere/musei/museo-degli-usi-e-costumi-della-gente-trentina_md_2657

<https://www.museosanmichele.it/>

5.7.2.5. Ime: *Capa de Honras*, kraj: *Miranda do Douro*, država: , država: *Portugalska*

"Capa de Honras" Mirandesa je izdelek z veliko etnografsko vrednostjo in zaradi svoje kompleksnosti zahteva natančno delo obrtnika. Gre za rokodelski izdelek, katerega namen je zaščititi "boieiros" (rejce krav) in pastirje pred vsemi vremenskimi razmerami v najtežjih mesecih, tj. pozimi. Danes se uporablja pri plemenitih obredih.

<https://folclore.pt/capa-de-honras-mirandesa/>

https://www.cm-mdouro.pt/pages/38?news_id=394

Fotografije: *SERVIMA SL*

5.7.2.6. Ime: *Associazione Arte Sella Impresa Sociale*, kraj: *Associazione Arte Sella Impresa Sociale: Borgo Valsugana, Trento*, država: *Italija*

Arte Sella: sodobna gora. Že več kot trideset let predstavlja kraj, kjer se združujejo umetnost, glasba, ples in drugi izrazi človeške ustvarjalnosti ter oživljajo edinstven dialog med človekovo iznajdljivostjo in naravnim svetom. Arte Sella je socialno podjetje, kulturno združenje, ki se poslužuje sodelovanja usposobljenega osebja ob podpori pomembne mreže partnerjev. V preteklih letih je pri rasti Arte Sella sodelovalo več kot 300 umetnikov, ki so dali življenje trem razstavnim potem, posejanim z umetniškimi deli.

5.8. BIBLIOGRAFIJA

Dippon, Peter in Johannes Moskaliuk. "Souporaba nesnovne kulturne dediščine: razlike v distribuciji." *Journal of Heritage Tourism* 15 (2019): 450 - 471.

Petković, Jelena. "EVROPSKA KULTURNA POLITIKA: PREDNOSTNE NALOGE IN PRAKSE NA PODROČJU KULTURNE DEDIŠČINE." (2020).

Pirkovič, Jelka. "Upravljanje dediščine na lokalni ravni: dediščinske skupnosti in vloga lokalnih oblasti." *Issues in ethnology and anthropology* 15 (2020): n. pag.

UNESCO, Ich. "Osnovna besedila Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine iz leta 2003, izdaja 2016." (2016).

"Varovanje in krepitev nesnovne kulturne dediščine v Evropi." (2018).

Qiu, Qihang et al. "Intangible Cultural Heritage in Tourism: Land (2022): n. pag.

Unescova spletna stran <https://www.unesco.org/en>

MODUL 6. NARAVNA DEDIŠČINA IN KULTURNE KRAJINE

Indeks:

- Uvod
- Evropska naravna dediščina
- Pomen ukrepov za ohranjanje in varstvo naravne dediščine
- Biosferni rezervati UNESCO
- Pojem krajine in kulturne krajine
- Interpretacija pokrajine
- Primeri naravne dediščine in kulturnih krajin v državah partnerstva
- Bibliografija

6.1. UVOD

Namen tega poglavja je seznaniti s pomembnim odnosom med naravno in kulturno dediščino, ki je še posebej pomemben v podeželskem okolju, ter predstaviti koncept krajine kot jasnega izraza te tesne povezave med obema vidikoma in posledično zelo zanimivega interpretacijskega vira na podeželju.

Poskušali bomo tudi pokazati, kako raznolika je Evropa z vidika naravne dediščine in pokrajin ter kako pomembni so ohranitveni ukrepi za ohranjanje te dragocene dediščine.

"Kulturna in naravna dediščina je del neprecenljivega in nenadomestljivega premoženja vsega človeštva. Izguba teh dragocenih dobrin zaradi degradacije ali izginotja pomeni osiromašenje dediščine vseh ljudi na svetu." (UNESCO, Konvencija o svetovni dediščini, 2014).

Naravna dediščina je nekaj zelo vrednega, kar je ustvarila narava in kar je treba ohraniti ter podedovati iz roda v rod. Na naravno dediščino se lahko sklicujemo, kadar govorimo o nečem materialnem, živem, spomeniku ali čem drugem z veliko vrednostjo, ki ga je ustvarila narava, običajno gre za območja, ki so zaščiteni z različnimi varstvenimi kategorijami.

Fotografija:
SERVIMA SL

Po podatkih Organizacije Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo naravna dediščina pomeni:

- 1) Naravni spomeniki, ki jih sestavljajo fizične in biološke tvorbe ali skupine takih tvorb z izjemno univerzalno vrednostjo z estetskega ali znanstvenega vidika.

- 2) Geološke in fiziografske formacije ter strogo omejena območja, ki so habitat ogroženih živali in rastlinske vrste, ki imajo izjemno univerzalno vrednost z vidika znanosti ali ohranjanja.

- 3) Naravne znamenitosti ali strogo omejena naravna območja z izjemno univerzalno vrednostjo z vidika znanosti, ohranjanja ali naravne lepote. Lahko rečemo, da naravna dediščina obsega območja ohranitvenega in zgodovinskega pomena, slikovitost, skratka območja, ki prebivalstvu posredujejo pomen naravnega okolja, da se lahko spomnimo, kdo smo, kaj počnemo, od kod smo prišli in posledično, kakšni bomo. Za ta cilj je ohranjanje biotske raznovrstnosti temeljni steber, saj pomeni raznolikost življenjskih oblik in procesov, ki so z njimi povezani, vključno z vsemi živimi organizmi, genetskimi razlikami med njimi ter skupnostmi in ekosistemi, v katerih se pojavljajo.

Kot smo videli v prejšnjih modulih (glej Modul 1 in Modul 2), je kultura širok pojem, ki predstavlja skupek tradicij, običajev in prepričanj določenega območja ali družbene skupine, ki se lahko prenaša v različnih oblikah in z vsemi vrstami komunikacije. Kulturo predstavlja družbena dediščina skupine in regije, zato je vsota vseh vidikov, ustvarjenih v nekem kraju. Kulturna dediščina je skupek vseh dobrin, kultov, tradicij, ki so lahko materialni (snovni) ali nematerialni (nesnovni). Oboje je mogoče prepoznati glede na njihov izvor, zgodovinski in kulturni pomen. Dediščina predstavlja simbolno in materialno trajnost. Zato je vse, kar sledi dogovoru o pomembni posebnosti ali kateri koli drugi obliki kulturnega izražanja, razvrščeno kot kulturna dediščina.

Po drugi strani pa je **pokrajina** pomembna, zlasti v Evropi, kjer so znaki človekove interakcije z naravo in pokrajino tako raznoliki, kontrastni in lokalizirani. Kljub

ogromnih družbeno-gospodarskih sprememb, ki so v tem stoletju spremljale val industrializacije in urbanizacije v številnih delih Evrope, se je ohranilo veliko te raznolikosti, ki daje državam, regijam in lokalnim območjem poseben značaj.

V Evropi praktično ni območij, ki bi lahko veljala za "naravna" v strogem pomenu besede, saj na njih človek nima nikakršnega vpliva, in le malo je takih, kjer človek ni prisoten. Kulturne krajine označujejo to značilno medsebojno povezanost med naravo in ljudmi ter vključujejo skupino večinoma podeželskih krajin. Ker prevladujejo nad preostalimi naravnimi tipi pokrovnosti, imajo kulturne krajine pomembno vlogo za stanje evropskega okolja.

Spletna stran
Medsebojni
odnosi med naravo in
ljudmi se razlikujejo od
kraja do kraja zaradi
razlik v fizičnih pogojih,
kot so topografija,
podnebje, geologija, tla
in biotski dejavniki, ter
vrste človekove rabe ali
poselitve, ki je lahko od
minimalne do
intenzivne.

Vzorci rabe zemljišč so se razvijali na podlagi dveh pomembnih dejavnikov: vrste in dostopnosti naravnih virov ter dinamike demografskih procesov. Oba dejavnika sta tesno povezana z mrežo gospodarskih, ekoloških, socialnih in kulturnih elementov. Ker delujejo kot vizualni dokumenti

Fotografije:

za kompleksno naravo
teh povezav, pokrajine
pogosto predstavljajo
estetske vrednote v
dojemanju našega
okolja.

Koncept okolja se je
pred leti razvil iz skoraj
izključno naravnih,
fizičnih in bioloških
elementov v širši
koncept, ki vključuje
kulturne vidike in
poudarja interakcije
med različnimi vidiki, s
poudarkom na

gospodarskih in družbeno-kulturnih vidikih.

Človek je tako kot vse druge vrste zelo tesno povezan z okoljem; gre za dvosmerni odnos: medtem ko okolje pogojuje način življenja ljudi, človek vpliva na okolje in ga spreminja. Od svojega nastanka so ljudje neposredno ali posredno preoblikovali okolje, veliko bolj kot katera koli druga vrsta, pri čemer so preoblikovali naravno okolje ter ustvarili nove prostore in pokrajine. Odnos ljudi do ekosistemov, v katerih so živeli, se je skozi zgodovino spreminjal v skladu s povečevanjem števila ljudi in razvojem njihove tehnologije.

Okolje lahko opredelimo z mnogimi in **različnimi definicijami**, kot so na primer naslednje:

"Okolje je zapleten in dinamičen sistem ekoloških, družbeno-ekonomskih in kulturnih medsebojnih odnosov, ki se razvija skozi zgodovinski proces družbe. Vključuje naravo, družbo, zgodovinsko-kulturno dediščino, tisto, kar je ustvaril človek, človeštvo samo ter kot glavni element družbene odnose in kulturo.

"Okolje je sistem, ki ga tvorijo naravni in kulturni elementi, ki so med seboj povezani in jih spreminja človek."

Zato lahko v okolju razlikujemo med **naravnimi elementi** (podnebje, geografija, živalstvo, rastlinstvo in vse, kar najdemo v naravi) in **kulturnimi elementi** (vse, kar je ustvaril človek ali njegove družbeno-ekonomske in kulturne dejavnosti).

Na žalost je človek s svojo dejavnostjo že desetletja povzročil zelo močne spremembe v okolju, ki so povzročile izgubo habitatov in izumiranje vrst, onesnaževanje, preseljevanje živalskih in človeških populacij zaradi uničenja njihovih habitatov, podnebne spremembe itd.

Poleg tega proces globalizacije in splošna težnja po koncentraciji prebivalstva v mestih povzročata izgubo bogate podeželske kulturne dediščine, povezane s tradicionalnimi podeželskimi običaji in praksami, ustnim izročilom, ljudskim znanjem, prazniki in obredi, ljudsko arhitekturo itd., kot je bilo predstavljeno v prejšnjih modulih.

Ko je bil v šestdesetih letih prejšnjega stoletja postavljen pod vprašaj model človeške rasti in obsojen njegov vpliv na okolje, so bile postavljene številne diagnoze okoljske krize. Postopoma se je začela pojavljati nova razlaga okolja, v katerega so ljudje potopljeni, in nova vizija njihovega odnosa z okoljem.

Na **konferenci ZN o okolju v Stockholmu (1972) je postalo jasno**, da ima model gospodarskega razvoja negativne učinke na okolje in da gospodarska rast povzroča prevelike obremenitve. Ta konferenca je bila predhodnica vrha v Riu de Janeiru, ki je potekal leta 1992 in katerega posledice so bile veliko bolj znane.

Brundtlandovo poročilo iz leta 1987 je dokončno povezal razvoj in okolje kot neizogibno soodvisna področja in prvič popularno uporabilo pojem **trajnostnega razvoja**.

V zadnjih desetletjih se vse bolj uveljavlja ideja, da okoljski problemi niso le problemi narave, temveč tudi človeški ali družbeni problemi. Okoljska kriza ima družbeno razsežnost, ki se začenja splošno priznavati. Zato danes kot okoljski niso opredeljeni le klasični problemi, povezani z izgubo naravnih ekosistemov in biotske raznovrstnosti, onesnaževanjem, odpadki itd. ampak tudi drugi, ki so bolj povezani s socialnimi, gospodarskimi, kulturnimi itd. vprašanji.

Leta 2015 so **Združeni narodi sprejeli agendo za trajnostni razvoj do leta 2030**, ki je priložnost za države in družbe, da se podajo na novo pot za izboljšanje življenja vseh ljudi. **Cilje trajnostnega razvoja**, znane tudi kot globalni cilji, so **Združeni narodi** sprejeli leta 2015 kot univerzalen poziv k ukrepanju za odpravo revščine, zaščito planeta in zagotovitev, da bodo do leta 2030 vsi ljudje uživali mir in blaginjo.

17 ciljev trajnostnega razvoja je integriranih - priznavajo, da bodo ukrepi na enem področju vplivali na rezultate na drugih področjih in da mora razvoj uravnovežiti socialno, gospodarsko in okoljsko trajnost. Države so se zavezale, da bodo prednostno obravnavale napredek tistih, ki najbolj zaostajajo. Za uresničitev ciljev do leta 2030 so v vseh okoliščinah potrebni ustvarjalnost, znanje, tehnologija in finančna sredstva celotne družbe. Zelo pomembno je lokalno delovanje za globalne rešitve (odprava revščine, boj proti podnebnim spremembam, izobraževanje, varstvo okolja, trajnostne skupnosti itd.)

6.2. EVROPSKA NARAVNA DEDIŠČINA

Evropa je kraj, poln zgodovine. V njej so se rodili številni misleci, odkritelji in vplivneži današnjega sveta. Zanj je značilen mozaik, ki je kulturno zelo bogat, z več zapuščinami prejšnjih generacij. Naravna dediščina evropskim državljanom prinaša še več bogastva v različnih sektorjih in ima med drugim veliko vlogo pri evropskem socialnem vprašanju ter za gospodarsko rast.

Čeprav je Evropa po površini druga najmanjša celina za Oceanijo, ima veliko naravno raznolikost, saj so na njej gore, ravnine, gozdovi in polotoki. Pravzaprav je to veliko število polotokov z izhodi na morja in oceane omogočilo stike z drugimi ljudstvi z različnih celin; to so polotoki: Skandinavski, Jutski, Iberski, Italski in Balkanski polotok, ki so najpomembnejši na evropski celini.

Relief celine je pretežno raven, z nizkimi nadmorskimi višinami, predvsem v Zahodni Evropi, kjer najdemo Nizozemsko, ta regija pa ima to ime prav zato, ker je pod morsko gladino. Vendar evropska naravna dediščina ni omejena le na ravnine, Evropa ima obsežen niz visokih območij, primer katerih so Alpe, ki se nahajajo v severnem delu osrednjega dela celine in obsegajo območje Francije, Švice, Italije, Avstrije, Nemčije, Lihtenštajna in Slovenije. Z najvišjim vrhom, ki leži na 4808 metrih nadmorske višine in je znan kot Mont Blanc (Francija/Italija). Podnebje v Alpah je večji del leta nizkotemperaturno. Alpska gorovja služijo kot lovilci dežja v Evropi, saj gore tvorijo obsežno pregrado za zračne mase, ki prihajajo z Atlantika in Sredozemlja, in tako tvorijo

"zid", ki sili

na vrhovih gora se zadržuje vlaga in tako nastane sneg. V toplejših mesecih se ta led topi in napaja jezera in vodne poti.

Evropa ima po vsej celini več naravnih parkov, ki jih Unesco uvršča med naravno dediščino človeštva.

Omrežje Natura 2000 je evropsko omrežje za varstvo naravnih območij, ki je bilo vzpostavljeno leta 1992 s sprejetjem Direktive o habitatih: 92/43/EGS o ohranjanju naravnih habitatov ter prosto živečih živalskih in rastlinskih vrst. Vključuje dve vrsti območij:

1. **Območja v interesu Skupnosti (OPS)** so območja, na katerih se nahajajo naravni habitatni tipi ali vrste s posebno vrednostjo na ravni EU. Ta območja so določena v skladu z Direktivo o habitatih. Ko jih države članice EU uradno razglasijo, postanejo **posebna ohranitvena območja (SAC)**.
2. **Posebna varstvena območja za ptice (SPA)** so območja, na katerih živijo prostoživeče vrste ptic, ki jih je treba ohraniti na ravni Evropske unije. Posebna območja varstva so določena v skladu z Direktivo o pticah: Direktiva Sveta 79/409/EGS z dne 2. aprila 1979 o ohranjanju prosto živečih ptic.

Cilj varstva teh območij je zagotoviti dolgoročno preživetje najbolj dragocenih in ogroženih vrst in habitatov v Evropi. V ta namen morajo države članice EU sprejeti ustrezne ukrepe za ohranitev ugodnega stanja ohranjenosti teh območij.

Omrežje Natura 2000 je na področju kopenskega okolja večinoma popolno, povezljivost - prostorska in funkcionalna - območij Natura 2000 prek državnih meja pa je razmeroma dobra. Vendar je morska komponenta omrežja v številnih državah še vedno precej nepopolna in večinoma vključuje obalne vode, pri čemer so morske vode na morju slabo zaščitene. Več informacij o napredku omrežja Natura 2000 je na voljo v [Barometru Natura 2000](#).

V zadnjem stoletju se je močno povečalo število zavarovanih območij in skupna površina, ki je dobila status zavarovanega območja. V Evropi je več kot 120 000 območij v 52 državah, ki so vključena v omrežje Natura 2000, zato je v Evropi več zavarovanih območij kot v kateri koli drugi regiji na svetu.

Velikost določenih območij v Evropi je zelo različna, kar odraža velik pritisk na rabo zemljišč, ki ga povzročajo kmetijstvo, promet in razvoj mest v Evropi.

6.3. POMEN UKREPOV ZA OHRANJANJE IN VARSTVO NARAVNE DEDIŠČINE

Po drugi svetovni vojni se je zaradi vse večjega priznavanja naravne vrednosti uveljavila zamisel, da je glavna vloga zavarovanega območja varovanje biotske raznovrstnosti. Od sedemdesetih let prejšnjega stoletja pa se je pojavil bolj mešani model, v katerem so zavarovana območja

obravnavana kot ključni sestavni del sistema za podporo življenju, skladišče biotske raznovrstnosti in hkrati potencialni vir gospodarskega bogastva, če se to bogastvo trajnostno uporablja.

Družbena in gospodarska vrednost zavarovanih območij je vse bolj priznana, saj se ljudje vse bolj zavedajo ekosistemskih storitev (npr. uravnavanje temperature, zagotavljanje hrane), ki jih zavarovana območja zagotavljajo poleg ohranjanja biotske raznovrstnosti (Evropska agencija za okolje). <https://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/europe-protected-areas>).

Mednarodna zveza za varstvo narave (IUCN) je za opis in kategorizacijo različnih upravljaljskih pristopov na posameznih območjih opredelila sedem različnih kategorij zavarovanih območij, ki temeljijo na upravljaljskih ciljih.

Po podatkih IUCN *"človek s svojo dejavnostjo, predvsem zaradi pridelave hrane in gozdarstva, spreminja pokrajine. Danes je tretjina vseh zemljišč degradiranih ali propadajočih, kar škoduje biotski raznovrstnosti in ogroža bistvene ekosistemske storitve. Zavarovana območja ponujajo rešitev. Če so učinkovito upravljana in pravično vodena, lahko takšna območja varujejo naravne in kulturne vire, varujejo zdravje in dobro počutje ljudi, zagotavljajo trajnostne načine preživljanja in tako podpirajo trajnostni razvoj."*

Ta sprememba v dojemanju, kaj je zavarovano območje, je vključevala tudi premik od pojmovanja zavarovanega območja kot izoliranega prostora k prepoznavanju zavarovanega območja kot dela ekološkega omrežja. Mreže zavarovanih območij omogočajo učinkovitejše in bolj usklajeno upravljanje skupne naravne dediščine.

Od sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je uveljavil tudi koncept spodbujanja mednarodnega sodelovanja za ohranjanje in smotrno rabo naravne dediščine, kar je botrovalo nastanku mednarodnih vrst zavarovanih območij in mrež, kot so Ramsarska mokrišča mednarodnega pomena.

Pomen ohranjanja biotske raznovrstnosti

Ohranjanje in trajnostna raba biotske raznovrstnosti sta ključna elementa za prehod k trajnostnemu načinu življenja, ki zmanjšuje vpliv človekovih dejavnosti ter priznava vrednost in pomen ekosistemskih storitev za razvoj in blaginjo. Ohranjanje biotske raznovrstnosti, povezano z ohranjanjem naravnih ekosistemov, je eden od izzivov, s katerimi se sooča človeštvo.

Izraz "biotska raznovrstnost" se nanaša na raznolikost različnih živih bitij, ki živijo na določenem ozemlju. Z drugimi besedami, v poenostavljenem biološkem smislu je biotska raznovrstnost število različnih vrst živih bitij, prisotnih v naših ekosistemi. Izraz je mogoče opisati z vidika **genov, vrst in ekosistemov**.

Izguba avtohtonih pasem živine ali sort semen in poljščin prav tako pomeni izgubo biotske raznovrstnosti, ki je tesno povezana z izgubo tradicionalne rabe in znanja na podeželju.

Biotska raznovrstnost je poleg svoje lastne ekološke vrednosti temeljnega pomena za človekov obstoj na našem planetu in je ob trajnostni rabi vir najrazličnejših virov in storitev.

Biotska raznovrstnost je tesno povezana z zdravjem in blaginjo ljudi ter je eden od temeljev družbenega in gospodarskega razvoja.

stran

Spletna
zaščita
biotske raznovrstnosti,
različnih vrst živih bitij, je
zato skupen izziv, ki ga je
treba obravnavati z globalne
perspektive in s celostnim
pristopom, ob upoštevanju
. vse
družbene in
akterje.

okolj
ske,
gospodar
ske

Biotska raznovrstnost na planetu se je v zadnjih desetletjih drastično zmanjšala, zato je nemogoče natančno določiti, koliko vrst izginja. Mednarodna zveza za varstvo narave (IUCN), ki objavlja tako imenovani rdeči seznam mednarodno ogroženih vrst, navaja zaskrbljujoče podatke o ogroženosti in izumiranju vrst in naravnih habitatov.

Medsebojna povezanost med različnimi vidiki in težavami je jasna. Zato se na ravni političnega okvira in globalne strategije različne obstoječe okoljske krize obravnavajo skupaj.

6.4. BIOSFERNI REZERVATI UNESCA

Biosferni rezervati spodbujajo rešitve, ki usklajujejo ohranjanje biotske raznovrstnosti z njeno trajnostno rabo. So učna območja za trajnostni razvoj v različnih ekoloških, družbenih in gospodarskih okoliščinah, ki se dotikajo življenja več kot 250 milijonov ljudi. Trenutno je 738 biosfernih rezervatov v 134 državah, vključno z 22 čezmejnimi območji, ki so del **Svetovne mreže biosfernih rezervatov**.

Biosferni rezervati so mesta za preizkušanje interdisciplinarnih pristopov k razumevanju in upravljanju sprememb in interakcij med družbenimi in ekološkimi sistemi, vključno s preprečevanjem konfliktov in upravljanjem biotske raznovrstnosti. So kraji, ki zagotavljajo lokalne rešitve za globalne izzive.

Biosferni rezervati morajo izpolnjevati tri osnovne funkcije:

- 1) ohranjanje biotske raznovrstnosti in ekosistemov, ki jih vsebujejo,
- 2) razvoj lokalnega prebivalstva
- 3) logistična funkcija v podporo raziskavam, usposabljanju in komunikaciji.

Zato so biosferni rezervati **podeželski kraji, kjer ima interpretacija dediščine poseben pomen na več različnih področjih uporabe** (ohranjanje dediščine, komunikacija, usposabljanje lokalnega prebivalstva, lokalni trajnostni turizem, gospodarski razvoj itd.)

Vključujejo kopenske, morske in obalne ekosisteme. Vsako območje spodbuja rešitve, ki usklajujejo ohranjanje biotske raznovrstnosti z njeno trajnostno rabo. Biosferne rezervate imenujejo nacionalne vlade in ostajajo v suvereni pristojnosti držav, v katerih se nahajajo. Biosferne rezervate v okviru medvladnega programa MAB določi Unescov generalni direktor na podlagi odločitev Mednarodnega koordinacijskega sveta MAB (MAB ICC). Njihov status je mednarodno priznan. Države članice lahko predlagajo območja v postopku imenovanja.

V 134 državah je 738 biosfernih območij, od tega 22 čezmejnih. Razdeljeni so na naslednji način:

- 90 lokacij v 33 afriških državah
- 36 lokacij v 14 arabskih državah
- 172 lokacij v 24 azijskih in pacifiških državah
- 308 lokacij v 41 državah v Evropi in Severni Ameriki
- 132 lokacij v 22 državah Latinske Amerike in Karibov.

V partnerskih državah so zlasti: Na Madžarskem jih je 6, v Italiji 20, na Portugalskem 12, v Sloveniji 4 in v Španiji 52. (Za več informacij glej <https://en.unesco.org/biosphere>).

<http://rerb.oapn.es/red-espanola-de-reservas-de-la-biosfera/reservas-de-la-biosfera-espanolas/mapa>

6.5. KONCEPT KRAJINE IN KULTURNE KRAJINE

Pojem pokrajine je mogoče analizirati z različnih vidikov. V geografiji lahko pokrajino razumemo kot "osnovni geografski dokument, v katerem se v konkretnem geografskem prostoru med seboj prepletajo različni elementi". V njih najdemo biotske, abiotske in antropične elemente (tiste, ki so rezultat človekove interakcije z naravo).

V večini primerov ne gre le za naravnogeografske prostore, temveč jih je spremenil človek. Na splošno govorimo o kulturni krajini, kadar ima določen prostor veliko zgodovinsko ozadje ali kadar so se v njem odvijale za državo ali regijo pomembne dejavnosti. UNESCO, Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo, podeljuje posebna priznanja, imenovana "svetovna dediščina", pri čemer upošteva posebno kategorijo za kulturne krajine.

Lahko bi govorili o drugih, bolj estetskih ali umetniških pomenih za analizo in opredelitev pokrajine.

Evropska konvencija o krajini Sveta Evrope, znana tudi kot Firenška konvencija, je prva mednarodna pogodba, ki se ukvarja izključno z vsemi vidiki evropske krajine. Velja za celotno ozemlje pogodbenic in zajema naravna, podeželska, mestna in obmestna območja. Nanaša se tako na krajine, ki jih lahko štejemo za izjemne, kot tudi na vsakdanje ali degradirane krajine. Namen konvencije je: varstvo, upravljanje in načrtovanje vseh krajin ter ozaveščanje o vrednosti žive krajine.

V preambuli te konvencije je zapisano, da *je pokrajina ...*

... ima pomembno vlogo v javnem interesu na kulturnem, ekološkem, okoljskem in socialnem področju ter je vir, ki je ugoden za gospodarsko dejavnost in katerega varstvo, upravljanje in načrtovanje lahko prispeva k ustvarjanju delovnih mest;

... prispeva k oblikovanju lokalnih kultur in ... je osnovna sestavina ... naravne in kulturne dediščine, ki prispeva k blaginji ljudi...;

... je pomemben del kakovosti življenja ljudi povsod: v mestih in na podeželju, na degradiranih območjih in na območjih visoke kakovosti, na območjih, ki so priznana kot izjemne lepote, in na vsakdanjih območjih;

... je ključni element blaginje posameznika in družbe ter ... njegovo varstvo, upravljanje in načrtovanje pomenijo pravice in odgovornosti za vse.

Konvencija opredeljuje krajino kot območje, katerega značaj je rezultat delovanja in medsebojnega delovanja naravnih in/ali človeških dejavnikov. Konvencija opredeljuje tudi "varstvo krajine" kot ukrepe za ohranjanje in vzdrževanje pomembnih ali značilnih lastnosti krajine in "upravljanje krajine" kot ukrep, ki zagotavlja redno vzdrževanje krajine, da se usmerjajo in usklajujejo spremembe v njej.

Zato povzetek pokrajine:

- je ključni element posameznikove in družbene blaginje;
- prispeva k oblikovanju lokalnih kultur in da je osnovna sestavina evropske naravne in kulturne dediščine;
- je pomemben del kakovosti življenja ljudi po vsem svetu.

Evropska konvencija o krajini Sveta Evrope je pravno besedilo na mednarodni ravni, ki obravnava varstvo in upravljanje naravne in kulturne dediščine ter regionalno in prostorsko načrtovanje. Dopolnjuje druge mednarodne pogodbe, kot so:

- Konvencija Unesca o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (Pariz, 16. november 1972);
- Konvencija Sveta Evrope o ohranjanju prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter naravnih habitatov (Bern, 19. september 1979);
- Konvencija Sveta Evrope o varstvu arhitekturne dediščine Evrope (Granada, 3. oktober 1985);
- Konvencija Sveta Evrope o varstvu arheološke dediščine (revidirana) (Valletta, 16. januar 1992)[13].

Opredelitev "krajine" v Evropski konvenciji o krajini je širša od opredelitve "kulturne krajine" v Unescovi Konvenciji o svetovni dediščini; prva vključuje vse vrste krajine, druga pa označuje območja izjemne univerzalne vrednosti, ki so bila opredeljena kot območja svetovne dediščine.

Leta 1992 je **Unescova Konvencija o svetovni dediščini** (pomemben instrument mednarodnega sodelovanja za ohranjanje naravnih območij velikega mednarodnega pomena) postala prvi mednarodni pravni instrument za priznavanje in varstvo kulturnih krajin. Odbor je na svojem 16.

zasedanju sprejel smernice za njihovo uvrstitev na seznam svetovne dediščine.

Ugotovljeno je bilo, da so

Fotografija:

SERVIMA SL

kulturne krajine predstavljajo "združena dela narave in človeka" iz člena 1 Konvencije. Ponazarjajo razvoj človeške družbe in poselitve skozi čas, pod vplivom fizičnih omejitev in/ali priložnosti, ki jih ponuja naravno okolje, ter zaporednih družbenih, gospodarskih in kulturnih sil,

zunanje in notranje.

Te krajine pogosto odražajo posebne tehnike trajnostne rabe zemljišč ob upoštevanju značilnosti in omejitev naravnega okolja, v katerem so nastale, ter poseben duhovni odnos do narave. Varstvo kulturnih krajin lahko prispeva k sodobnim tehnikam trajnostne rabe zemljišč in ohranja ali krepi naravne vrednote v krajini. Nadaljnja obstoj tradicionalnih oblik rabe zemljišč podpira biotsko raznovrstnost v številnih regijah sveta. Varstvo tradicionalnih kulturnih krajin je zato koristno za ohranjanje biotske raznovrstnosti.

Kulturne krajine se delijo v **tri glavne kategorije (opredeljene v Konvenciji o svetovni dediščini)**:

1. **Pokrajina, ki jo je namenoma oblikoval in ustvaril človek.** Od vseh treh je najlažje prepoznavna. Zajema vrtno in parkovno krajine, ustvarjene iz estetskih razlogov, ki so pogosto (vendar ne vedno) povezane z verskimi ali drugimi monumentalnimi stavbami in ansambli.
2. **Organsko razvita pokrajina.** Ta je posledica prvotne družbene, gospodarske, upravne in/ali verske potrebe in je svojo sedanjo obliko razvila v povezavi z naravnim okoljem in kot odziv nanj. Takšne krajine odražajo proces razvoja v svoji obliki in sestavnih elementih.
3. **Asociativna kulturna krajina.** Vključitev takšnih krajin na seznam svetovne dediščine je upravičena zaradi močnih verskih, umetniških ali kulturnih asociacij naravnega elementa in ne zaradi materialnih kulturnih dokazov, ki so lahko nepomembni ali celo odsotni. (<https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>)

Medtem ko je mednarodna razsežnost naravnih krajin že vrsto let zlahka prepoznana v okviru varstva narave, so kulturne krajine po navadi obravnavane skoraj izključno kot nacionalni problem. Varstvo krajin in upravljanje sprememb v njih je zagotovo predvsem stvar nacionalnih in lokalnih ukrepov, vendar pa je jasno, da gre tudi za evropsko raven.

Kompleksnost dejavnikov, ki prispevajo k oblikovanju evropskih kulturnih krajin, se odraža v raznolikosti vrednot, ki so povezane z njimi. Te vrednote in problemi kulturnih krajin toliko bolj temeljijo na gospodarskih in družbenih vidikih, da jih je treba izrazito ločiti. Vendar pa ohranjanje krajin prispeva tudi k varovanju vrst in habitatov v njih ter z ukrepi za varstvo vrst in habitatov prispeva k varovanju bogastva in raznolikosti krajine.

(<https://www.eea.europa.eu/publications/92-826-5409-5/page008new.html>)

Zaradi posebnega bogastva in raznolikosti evropskih pokrajin, obiskovalcev iz Evrope in zunaj nje ter številnih kulturnih povezav so pokrajine zanimive in pomembne za vse. Regionalna raznolikost in edinstvenost pokrajin na koncu skupaj tvorita skupno evropsko dediščino.

Ker je večina pokrajin stranski proizvod človekovih dejavnosti, so še posebej izpostavljene spremembam. To je pomembna značilnost kulturnih krajin, ki *sama po sebi* ni škodljiva za okolje. Kljub temu je pomembno opredeliti optimalni potencial, pri katerem so gospodarske in ekološke vrednosti krajin uravnotežene.

6.6. INTERPRETACIJA POKRAJINE

Pokrajina je medij, ki **vsebuje materialne in nematerialne vrednote**. Zagotavlja življenjski prostor rastlinam, živalim in drugim oblikam preživetja na Zemlji. Oblikujejo površje z morfologijo, vodo, vegetacijo, tlemi in se s časom spreminjajo. V krajini je mogoče prebrati informacije o človekovih dejavnostih in zgodovinskem razvoju kraja. **V razlago pokrajine pa so vključeni tudi občutki, občutki, čutila, spomini, sanje ...**

Poleg naravnega pojava pokrajine jo ustvarjajo osebni in kolektivni spomini. Spomini na nekem kraju se vedno znova zbirajo kot palimpsest in postanejo plasti spomina na kraj. Mnemotehnična sredstva v pokrajinah so spominski elementi spomina na kraj. Uporabljamo jih lahko za spominjanje preteklosti, dogodka, osebe ali česa drugega globoko v naši podzavesti.

Vsak opazovalec že s tem, da je opazovalec, posega v resničnost in jo spreminja v svojo subjektivno izkušnjo.

Zato lahko trdimo, da pred isto pokrajino dva človeka ne bosta imela enakih izkušenj, čeprav bosta tehnično gledala isto stvar.

Interpretacijo pokrajine je mogoče razlagati na različne načine, ki izhajajo predvsem iz družbeno-kulturnih odnosov in okoljskih procesov. Za klasična dela o pokrajini v Evropi je bilo značilno, da so se osredotočala predvsem na zgodovinsko preoblikovanje fizičnih oblik s strani kulturnih skupin. Interpretacija krajine je bila v bistvu razlaga, kako naravne in kulturne sile skupaj oblikujejo okolje.

Od sedemdesetih let 20. stoletja dalje so se pojavili novi tokovi, ki so se oddaljili od tega tradicionalnega pojmovanja. Pod vplivom humanističnega razumevanja se je interpretacija krajine približala drugim metodološki pomisleki glede pomena človeškega subjekta in kulturnih vrednot so spodbudili široko angažiranost pri interpretaciji pokrajin v njihovem spreminjajočem se družbenem kontekstu, med drugim kot krajev kulturne vrednosti, estetskega užitka ali običajne izkušnje.

Fotografija:
SERVIMA.SI

Na razlago krajine je vse bolj vplival razvoj družbene in kulturne teorije. Medtem ko so bile klasične razlage pokrajine razumljene kot premalo teoretično razumevanje kulture in družbenega boja, je bilo humanistično delo postavljeno pod vprašaj zaradi omejene pozornosti do moči in politike pokrajine.

Druga vplivna dela v zgodovini umetnosti so poudarjala pomen krajine kot vizualnega prostora, ki ga oblikujejo družbeni procesi in izraža spreminjajoče se načine gledanja. Za novo kulturno geografijo poznih osemdesetih in devetdesetih let 20. stoletja je bilo ključno, da je treba pokrajino obravnavati z vidika praks predstavljanja, kar je pomenilo, da je interpretacija pokrajine vključevala sledenje izrazom družbene moči tako v zunanjem in grajenem okolju kot v diskurzivnih prostorih slik, zemljevidov in besedil.

Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja se je zlasti v nordijskih državah vztrajno povečevalo zanimanje za pokrajino kot državno ureditev in kraj pravice.

Druga potrditev geografske materialnosti, vključno s pozornostjo do utelešenih praks, čustev, afektov in nečloveškega, se je pojavila pred kratkim, ko so se pojavile nereprezentacijske teorije.

6.7. PRIMERI NARAVNE DEDIŠČINE IN KULTURNIH KRAJIN V DRŽAVAH PARTNERSTVA

6.7.1. Italija

Italija je ena najbolj očarljivih držav na svetu, od severa do juga je dežela, polna naravnih lepot, bogata s kulturo in gastronomijo. Zibelka in prestolnica rimskega cesarstva, država ima številne

spomenike in naravne pokrajine, od katerih imajo mnogi večstoletno zgodovino in so zdaj uvrščeni na seznam svetovne dediščine. Unesco je s tem znakom priznal 58 znamenitosti na italijanskem ozemlju. Prvo območje, ki je bilo leta 1979 v Italiji promovirano kot območje svetovne dediščine, je bila "Rupestrijska umetnost v dolini Camonica". Na področju naravne dediščine pa je Italija prav tako zelo raznolika, od notranjosti do obale, z območji od leta 1997, s plažami na Amalfijski obali, mestom Portovenere, Cinque Terre, otoki Palmaria, Tino in Tinetto. Alpe zavzemajo majhen del italijanskega ozemlja in s tem je Italija blagoslovljena s čudovito naravno dediščino, kot je Lago di Carezza, to je alpsko jezero s kristalno čisto vodo, sestavljeno iz približno 300 metrov dolžine in 130 metrov širine, vse to na nadmorski višini 1534 metrov, v pokrajini Bolzano.

6.7.1.1.1.- Gore Dolomiti - Unescova svetovna dediščina

V Dolomitih so številna zavarovana območja. Poleg nacionalnih, regionalnih in deželnih parkov so tu tudi območja, pomembna za skupnost (SCI), in posebna varstvena območja (SPA). Zato se je Unesco že od nekdaj posebej zanimal za zavarovana območja v Dolomitih, saj je meje vsakega od devetih Unescovih dolomitskih sistemov določil tako, da se skoraj popolnoma ujemajo z njihovimi mejami.

6.7.2. Španija

Španija je država z zelo raznolikimi fizičnimi in podnebnimi razmerami, zato so naravni prostori, rastlinske in živalske vrste ter pokrajine zelo raznoliki. Nahaja se na Iberskem polotoku, zato ima dolgo obalo, ki jo obliva Atlantski ocean, Kantabrijsko morje in Sredozemsko morje. Ima tudi dva otoka, Balearske in Kanarske otoke, ter različne gorske verige, ki zagotavljajo še večjo raznolikost bioklimatskih razmer.

Geografski položaj Španije kot križišča med Evropo in Afriko spodbuja obstoj zelo različnih vrst, saj se na njenem ozemlju nahaja več podnebnih in biogeografskih regij, znotraj katerih

omenjene reliefne razmere zaradi orografije zagotavljajo še večjo raznolikost. Obstajajo tri bioklimatske regije:

- **Evrosibirski:** sovpada s severnim obrobjem (Galicija, Kantabrija in Pireneji); to so območja z oceanskim ali atlantskim podnebjem, za katera so značilne velike in redne padavine ter zmerne temperature z rastlinskimi oblikami zmernega listnatega gozda.
- **Sredozemlje:** Ta regija zavzema večino polotoka in se razteza na sredozemskih podnebnih območjih, za katera so značilne redke in neredne padavine z močno poletno sušo in toplimi ter zmernimi temperaturami. Značilne rastlinske oblike so sredozemski gozd in grmičevje s prevladujočimi vrstami, kot so hrast, plutovec, oljke itd.
- **Makaronezijski:** sovpada s Kanarskimi otoki, kjer prevladuje subtropsko podnebje s toplimi temperaturami skozi vse leto in malo padavinami. Zaradi podnebnih značilnosti in izoliranosti so pogoste endemične rastline in živali, tj. ne živijo na drugih ozemljih.

Španija je država z največ biosfernimi rezervati na svetu, saj jih ima skupaj 52, kar ustreza več kot 12 % njenega ozemlja. Kastilja in León je avtonomna skupnost z največ biosfernimi rezervati v Španiji, skupaj 10, sledijo Andaluzija z 9, Kanarski otoki in Asturija s po 7 ter Galicija s 6.)

6.7.2.1.- Biosferni rezervat Ancares in naravni park Somiedo (območje na začasnem seznamu Unescove svetovne dediščine)

To spletno mesto vključuje dve zelo različni območji: Na eni strani ozemlje Ancares, ki se nahaja med provincama León (regija Castilla y León) in Lugo (regija Galicia), na drugi strani pa naravni park Somiedo, ki se nahaja v kneževini Asturija.

Kulturna pokrajina na gorskem območju Kantabrijskega gorovja, ki združuje slikovitost s socialnoekonomsko strukturo, zakoreninjeno v preteklosti, in ponazarja način življenja prednikov, ki v Evropi ni več običajen. Zanj je značilno soobstajanje izjemnih ekoloških vrednot in edinstvene etnografske dediščine, ki priča o načinu izkoriščanja virov po prednikih.

Pomemben element je tradicionalni sistem živinoreje, ki temelji na sezonski paši in se uporablja še danes ter opredeljuje lokalno pokrajino in družbo ter predstavlja živo dediščino, ki edinstveno združuje naravo in kulturo. Antropološke študije so pomagale razumeti pomen teh pašnikov kot racionalnega in učinkovitega tehnično-ekološkega pojava. Skupna značilnost je sezonsko delo in paša živine na "čvrstih travah" pašnikov.

<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5132/>

Fotografije: SERVIMA SL in Jesus Nuñez

6.7.2.2. Območja z "deheso" na jugozahodu Iberskega polotoka (predvsem v Ekstremaduri, Andaluziji, Kastilji in Leónu, Kastilji-La Manchi in Madridu v Španiji ter tudi na Portugalskem)

Dehesa je edinstven ekosistem na jugozahodu Iberskega polotoka. Gre za sredozemski gozd, ki ga je spremenil človek in obsega približno 5 milijonov hektarov v Španiji. Gre za umetni ekosistem, kjer je bil z modelom trajnostne rabe ustvarjen prostor z veliko biotsko raznovrstnostjo. V "dehesi" živi več kot 20 vrst sesalcev in 60 vrst ptic, med katerimi so nekatere ogrožene vrste, kot sta ris in cesarski orel. Združuje kmetijsko, živinorejsko in gozdarsko rabo. Del prvotnega gozda je bil odstranjen, da so nastali pašniki in optimalni prostor za ekstenzivno živinorejo (ovce, koze, govedo in iberski prašiči). Drevesa iz rodu *Quercus* (hrastovec, plutovec, hrast in hrastovec) predstavljajo skoraj celotno drevesno maso v "dehesi" in dajejo zelo cenjene želode za prehrano iberskega prašiča, ki je zelo prilagojen "dehesi".

Druga zanimiva tradicionalna uporaba je proizvodnja plute iz plutovega hrasta.

<https://www.youtube.com/watch?v=DsbMCO4dwtk>

Fotografije: SERVIMA SL

6.7.3. Madžarska

Madžarsko, ki leži v vzhodni Evropi, med letom obiše tudi veliko turistov, predvsem zaradi znamenitosti, ki so uvrščene na Unescov seznam svetovne dediščine. Ena od njih se nahaja na severu Madžarske, v mestu Borsod-Abaúj-Zemplén, občini, ki je znana po velikem številu jam v narodnem parku Aggtelek. Park je bil ustanovljen leta 1985, v njem je več kot 270 jam, park pa je bil prvi madžarski park, namenjen varstvu plitvih zemeljskih oblik in jam. Naloga parka je razvoj ekoturizma v regiji, ki se širi na ozemlje Madžarske in Slovaške. Najbolj znana jama je jama Baradla, ekoturizem v največjo jamo na Madžarskem je dobro razvit, tam poleg sprehodov v jami park ponuja posebne vodene ogledne (zoološke in botanične), za najradikalnejše so na voljo kolesarski izleti. Zaradi vse te strukture in naravnih lepot je narodni park Aggtelek od leta 1995 del Unescovega seznama svetovne dediščine.

6.7.3.1. Zgodovinska kulturna pokrajina vinorodnega okoliša Tokaj, Madžarska

Zgodovinska kulturna pokrajina vinorodnega okoliša Tokaj (ena od treh madžarskih kulturnih pokrajin) je od leta 2002 vpisana na Unescov seznam svetovne dediščine. Regija predstavlja

posebno, tisočletno vinogradniško tradicijo, ki se je nedotaknjena ohranila vse do danes (merilo iii), celotna pokrajina, vključno z vinogradi in dolgoletnimi naselji, pa ponazarja specializirano obliko tradicionalne rabe tal, ki jo predstavlja.

Eden prvih sistemov razvrščanja vinogradov na svetu je bil vzpostavljen leta 1737 v kraju Tokaj na severovzhodu Madžarske. Podobno kot druga območja svetovne dediščine ima Tokaj dolgo simbolno vrednost za nacionalno samopredstavitev, ki je ustvarila posebno kategorijo varstva tudi na nacionalni ravni. Celotno območje svetovne dediščine in njegov varovalni pas - s 27 naselji (kmetije, vasi in majhna mesta), izrazitim vinogradništvom (npr. proizvodnja vina aszú) z zgodovinsko mrežo več kot 3000 kleti ter raznoliko bulitno, arheološko, naravno in nesnovno dediščino - je od leta 2012 zakonsko zaščiteno kot prva "zgodovinska pokrajina" Madžarske. Namen zaščite je ohraniti zgodovinske stavbe in naravno okolje, ohraniti tradicionalno rabo zemljišč ter zagotoviti trajnostno upravljanje izjemne univerzalne vrednosti tega območja. Poleg nacionalno zavarovanih območij več kot polovica zgodovinske pokrajine spada v omrežje Natura 2000, zato je zaščitena na ravni EU kot naravno območje, pomembno za skupnost. Poleg tega je veliko število zgodovinskih spomenikov zaščiteneh tudi individualno (lokalno). Regija je tudi članica mednarodne mreže ViTour Landscape, ki vključuje 6 evropskih vinogradov, uvrščenih na seznam svetovne dediščine.

6.7.4. Slovenija

Še ena vzhodnoevropska država, ki pritegne pozornost s svojimi naravnimi lepotami, zlasti z jamami. Škocjanske jame s svojim čudovitim jamskim sistemom tvorijo eno najbolj čudovitih podzemnih pokrajin v Evropi. Jame, ki jih koplje reka Reka, izginejo pod zemljo in se ponovno pojavijo 34 km daleč, svojo pot pa nadaljujejo na italijanskem ozemlju. Podzemni jamski sistem v Skocjanu je tisočletni, kar v regijo pripelje številne turiste, poleg tega obstajajo zapisi o jamah iz leta 60 pred našim štetjem. V vseh 6200 metrov dolgih Škocjanskih jamah lahko poleg njihove naravne lepote, najdemo živalske vrste, ki so edinstvene za to območje, lep primer tega je mali zmajček, jamski salamander. V jamah najdemo več vrst netopirjev, podzemnih hroščev in rakov.

6.7.4.1.- Škocjanske jame, Slovenija

Škocjanske jame se nahajajo v slovenski skrivnostni regiji kart, kjer zagotovo ne manjka naravnih čudes. Škocjanske jame, ki so bile z največjim podzemnim kanjonom v Evropi kot prve v Sloveniji vpisane na Unescov seznam svetovne naravne in kulturne dediščine. Škocjanske jame so bile na Unescov seznam svetovne dediščine vpisane 28. novembra 1986. Škocjanske jame so predvsem naravni pojav svetovnega pomena, ki se uvršča ob bok Velikemu kanjonu,

Velikemu koralnemu grebenu, Galapaškim otokom, Mount Everestu in drugim. Škocjanske jame so edinstven naravni pojav, ki ga je ustvarila reka Reka. Reka izvira izpod planote Snežnik in na površju teče približno petinpetdeset kilometrov. Ko reka doseže Kras, to je apnenčasto površje, svoje struge ne pogloblja le z erozijo, temveč tudi s korozijo - apnenec raztaplja.

<https://www.park-skocjanske-jame.si/en/>

<https://www.park-skocjanske-jame.si/en/read/educational-programmes/skocjan-izobraževalna-pot>

Fotografija 1: [Borut Lozej, arhiv javni zavod Park Škocjanske jame/](#) Foto 2: Jošt Gantar

6.7.4.2.- Primarni bukovi gozdovi v Sloveniji

Območja prvotnih bukovih gozdov v Karpatih in drugih evropskih regijah, ki so del Unescovega seznama svetovne dediščine, so najbolj ohranjeni deli bukovih gozdov, ki so imeli pomembno vlogo pri razvoju in vplivu bukovih ekosistemov v Evropi od zadnje ledene dobe pred 12.000 leti. Med temi območji sta gozdna rezervata pragozd Krokar in Snežnik-Ždrocle. [Pragozd Krokar](#) je čudovit košček neokrnjene narave v osrčju kočevskih gozdov. Tega pragozda se ljudje še niso dotaknili, v njem pa živijo avtohtone vrste zveri in ptic. Starodavni bukovi gozdovi, ki so si z ohranitvijo zagotovili mesto na Unescovem seznamu, šumijo tudi v rezervatu Snežnik Ždrocle. Oba rezervata sta del zaščitene mreže Natura 2000.

Deviški gozd Krokar predstavlja lepoto in neokrnjenost prvotnih **bukovih gozdov** na površini več kot 75 hektarjev. Je strogi rezervat, ki je tudi del območja **Natura 2000**, in predstavlja ekosistem nenehno spreminjajočega se ravnovesja med tlemi, podnebjem in nešteti živimi organizmi - od mikroskopskih organizmov do medvedov. Tu veljajo le zakoni narave, zato se ljudje zavestno držijo stran. Vanjo lahko vstopimo le tako, da si jo ogledamo z **Borovške naravne poti**. Krokar je z gozdnim rezervatom Snežnik-Ždročlje uvrščen na **Unescov seznam svetovne dediščine**, kar priča o njegovem izjemnem pomenu.

Fotografije: [Jaka Arbutina](#), Vhod v pragozd

6.7.5. Portugalska

Portugalska je dežela z edinstveno kulturo in dediščino, zato je zelo lahko prepoznati, da je nekaj portugalsko, pa naj gre za ploščice, kose, arhitekturo in naravne pokrajine. Unesco je 25 portugalskih krajev že uvrstil na seznam svetovne dediščine, med njimi: zgodovinska središča, arheološka najdišča, parki, kulturne pokrajine in drugi. Številna od teh najdišč že tisočletja prispevajo k portugalski in svetovni zgodovini.

Severna regija Portugalske je še posebej bogata s kulturno in naravno dediščino, primer katere so porečja rek Douro, Minho, Lima Cávado in Ave. Sever je poln raznolikosti, s hidrografskimi porečji do gora, kot na primer v regiji Trás-os-Montes, Alto Douro in Meseta Ibérica.

Trás os Montes se nahaja za gorama Marão in Alvão, ki sta severno od reke Douro.

6.7.5.1.- Alto Douro Vinhateiro (evolucijska in živa kulturna krajina)

Vinska regija Alto Douro je posebej reprezentativno območje pokrajine, ki je značilna za obsežno razmejeno regijo Douro, najstarejšo urejeno vinorodno regijo na svetu. Kulturna pokrajina Alto Douro združuje monumentalno naravo doline reke Douro, ki jo sestavljajo strma

pobočja in revna, neenakomerna tla, s predniki in nenehnim delovanjem človeka, ki je prostor prilagodil sredozemskim kmetijskim potrebam regije.

Ta tesen odnos med človekovo dejavnostjo in naravo je omogočil oblikovanje ekosistema edinstvene vrednosti, v katerem se vzorno uporabljajo značilnosti zemljišča z oblikovanjem pokrajine v terasah, kar jo varuje pred erozijo in omogoča gojenje vinske trte.

Fotografije: SERVIMA SL

6.8. BIBLIOGRAFIJA

Duncan, James S. in Nancy Duncan. "Kako interpretirati pokrajino". In *The SAGE Handbook of Qualitative Geography*. Edited by Dydia Delyser, Steve Herbert, Stuart C. Aitken, Mike Crang, and Linda McDowell, 225-247. Los Angeles: SAGE, 2010.

Evropska agencija za okolje. *Okolje v Evropi - ocena Dobris*. Poglavlje 8. Pokrajine. (23. november 2020).

Evropska agencija za okolje <https://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/europe-protected-areas>).

Evropske pokrajine

(<https://www.eea.europa.eu/publications/92-826-5409-5/page008new.html>)

Howard, Peter. *Uvod v krajino*. Farnham, Združeno kraljestvo: Ashgate, 2011.

Mednarodna zveza za ohranjanje narave (IUCN) <https://www.iucn.org/our-work/protected-areas-and-land-use>

Johnson, Matthew. Ideje krajine: : Uvod. Oxford: Blackwell, 2006.

Morin, Karen M. "Pokrajina: Pokrajina: predstavljanje in razlaganje sveta." In Key Concepts in Geography. 2d ed. Edited by Nicholas J. Clifford, Sarah L. Holloway, Stephen P. Rice, and Gill Valentine, 286-299. Los Angeles: SAGE, 2009.

Omrežje Natura 2000

<https://natura2000.eea.europa.eu/>

https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/sites_hab/index_en.htm

<https://www.renovablesverdes.com/pt/patrimonio-natural/>

Unescova kulturna krajina

<https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>

Biosferni rezervati UNESCO

<https://en.unesco.org/biosphere>).

<https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage>

Winchester, Hilary P. M., Lily Kong in Kevin Dunn. Pokrajine: Krajine: načini predstavljanja sveta. Harlow, Združeno kraljestvo: Pearson, 2003.

Wylie, John. "Pokrajina." V The SAGE Handbook of Geographical Knowledge. Edited by John A. Agnew and David N. Livingstone, 300-315. Los Angeles: SAGE, 2011.

DEL III. INTERPRETACUA DEDIŠČINE

**RURAL
HERITAGE**

MODUL 7. INTERPRETACIJA DEDIŠČINE. POVEZAVA Z OHRANJANJEM DEDIŠČINE.

Indeks:

- Uvod v interpretacijo dediščine
- Kaj je interpretacija dediščine?
- Interpretacija dediščine in njena povezava z ohranjanjem dediščine podeželja.
- Bibliografija

7.1. UVOD V INTERPRETACIJO DEDIŠČINE

Interpretacija dediščine (Heritage Interpretation - HI) je komunikacijska strategija, ki temelji na priznanih izkušnjah Službe nacionalnih parkov ZDA, kjer je bila razvita, in na prispevkih različnih avtorjev o metodologiji interpretacije, zlasti Sama Hama, ki je razvil tematsko interpretacijo, tj. interpretacijo, pri kateri je tema izhodišče za razmišljanje obiskovalcev.

HI je običajno opredeljen kot strateška komunikacijska tehnika, ki si z razumljivimi in privlačnimi sporočili prizadeva intelektualno in čustveno povezati javnost z virom, ki ga je treba spoznati, v tem primeru s podeželsko dediščino.

Namen interpretacije je v sproščenem in prijetnem vzdušju razkriti pomen kraja ali elementa dediščine, da bi pri obiskovalcih vzbudili odobravanje in zavzetost.

Lahko ga opišemo tudi kot **"umetnost" posredovanja vrednot dediščine in situ nestrokovnim skupinam splošne javnosti, ki območje obišejo v svojem prostem času**. Seznanjanje z dediščino homogenih skupin strokovnjakov (etnografov, geografov, zgodovinarjev, arheologov, biologov, antropologov, arhitektov ali turističnih strokovnjakov), katerih motivacijo in znanje je lahko razumeti, je razmeroma enostavno. Delo s heterogenimi skupinami, ki jih sestavljajo družine ali skupine prijateljev, zelo različnih starosti in z različnimi interesi, pa je bolj zapleteno. Za delo s temi heterogenimi skupinami je HI še posebej primerna strategija.

Področje uporabe interpretacije dediščine
• Zaščitena naravna območja
• Turizem
• Razvoj podeželja
• Upravljanje in ohranjanje dediščine
• Izobraževanje

Interpretacija dediščine se uporablja na številnih področjih. Rodila se je kot metoda posredovanja obiskovalcem na **zavarovanih naravnih območjih**, sčasoma pa se je razširila na področje **turizma**, saj ponuja privlačnost, da **se javnost na drugačen način približa kraju**.

Drugo zanimivo področje uporabe je **razvoj podeželja**, ki povezuje lokalne prebivalce in obiskovalce s strategijami, v katerih sta oba protagonista.

Uporablja se lahko tudi pri **upravljanju in ohranjanju dediščine** ter seveda na **izobraževalnem področju** kot privlačna učna strategija.

HI je orodje, ki lahko podpira razvoj turizma in upravljanje dediščine, saj omogoča, da se območja ali viri obravnavajo kot proizvodi in se predstavijo javnosti z vzpostavljanjem intelektualnih in čustvenih povezav med elementi naravne in kulturne dediščine (snovne in nesnovne), izkušnjami in potrebami lokalnega prebivalstva ter pričakovanji obiskovalcev.

7.2. KAJ JE INTERPRETACIJA DEDIŠČINE?

Interpretacija dediščine je komunikacijska tehnika (ustna, vizualna, pisna, slušna, interaktivna), katere namen je **razkriti vrednote dediščine ljudem, ki kraj obišejo v** svojem prostem času, in **jim omogočiti izkušnje na kraju samem**, bodisi s prikazovanjem in preizkušanjem predmetov in krajev bodisi z vsemi sredstvi, ki **jim omogočajo razumeti bistvo kraja**.

Po podatkih Evropskega združenja za interpretacijo dediščine: "interpretacija pomeni dodajanje pomena izkušnjam, ne glede na to, ali ta izhaja iz občutkov ali misli. Kako interpretiramo dediščino, je ključnega pomena za oblikovanje naše skupne prihodnosti. Interpretacija dediščine je globoko zakoreninjena v človeški kulturi. Celo odločitev, da nekaj obdržimo kot dediščino, zahteva dejanje interpretacije. V starih časih so šamani in duhovniki veljali za profesionalne razlagalce, po obdobju razsvetljenstva pa so evropski filozofi razvili lastne ideje o tem, kako bi lahko razlagali dediščino.

Prvo temeljno knjigo o "interpretaciji naše dediščine" pa je leta 1957 napisal Freeman Tilden za službo nacionalnih parkov ZDA. V svoji knjigi je Tilden to opredelitev postavil v kontekst najpomembnejšega cilja razkrivanja pomena kraja nestrokovnim obiskovalcem. Od objave Tildenove knjige so drugi različno izpopolnili njegovo opredelitev, vendar so njegova ključna načela še vedno splošno sprejeta."

Opredelitve interpretacije dediščine

"To je umetnost pojasnjevanja položaja ljudi v okolju, da bi povečali ozaveščenost in prebudili željo po prispevanju k ohranjanju okolja" (DON ALDRIGE, 1973).

"Gre za komunikacijski proces, katerega namen je javnosti razkriti pomene in medsebojne odnose naše naravne ali kulturne dediščine s sodelovanjem pri neposrednih izkušnjah s predmeti, značilnostmi, pokrajinami ali kraji" (BOB PEART, 1977).

"To je umetnost, kako na kraju samem razkriti pomen naravne, kulturne in zgodovinske dediščine javnosti, ki te kraje obiše v svojem prostem času" (ŠPANSKO ZDRUŽENJE ZA INTERPRETACIJO DEDIŠČINE, 1996).

"Predstavlja prevod tehničnega jezika iz naravoslovja ali sorodnih področij v izraze in ideje, ki jih lahko razume splošna javnost" (SAM HAM, 1992).

"Izobraževalna dejavnost, katere cilj je razkrivanje pomenov in odnosov z uporabo izvirnih predmetov, neposrednih izkušenj in nazornih medijev, ne pa zgolj posredovanje dejanskih informacij. (FREEMAN TILDEN, 1968).

Zelo preprosto lahko HI opredelimo kot **strateško komunikacijsko tehniko, ki heterogenim skupinam omogoča razumevanje in uživanje dediščine.**

Interpretacija dediščine je disciplina, ki ima širok nabor metodoloških smernic in navodil za komunikacijo z javnostjo in za predstavitev dediščine in situ, ki prenaša močno sporočilo, ki presega obisk (MARTÍN M., 2008).

Razlaga dediščine je razširjena po vsem svetu. Temelji na obsežnih raziskavah in se poučuje na vseh ravneh, od poklicnega usposabljanja do univerzitetnega študija.

7.3. INTERPRETACIJA DEDIŠČINE IN NJENA POVEZAVA Z OHRANJANJEM DEDIŠČINE PODEŽELJA.

V krajih z dediščino (naravno in kulturno) živi tudi lokalno prebivalstvo, ki je odvisno od virov kraja in je lahko vključeno v dejavnosti interpretacije, ki zagotavljajo globalno vizijo dediščine in služijo krepitvi občutka pripadnosti kraju s poznavanjem in vrednotenjem lastne dediščine, hkrati pa pomagajo razumeti koristi, ki jih ima njeno ohranjanje za skupnost.

Poleg tega ima lahko od teh dejavnosti koristi tudi lokalno prebivalstvo, saj lahko interpretacija lokalne posebnosti spremeni v "izdelek", ki ustvarja ali širi turistično ponudbo. Interpretacija dediščine krepí storitve, ki lahko pomenijo ekonomski prihodek, in tako lahko postane močno sredstvo lokalnega razvoja, ki ustvarja glavni ali dopolnilni prihodek z različnimi storitvami (lokalni vodniki, gostinska ponudba, trgovine z lokalnimi izdelki in obrtjo, obiski proizvajalcev, obnova in izboljšanje lokalne dediščine itd.)

Dobra interpretacija zagotavlja, da se "obiskovalci vračajo, delijo svoje navdušenje nad izkušnjo s prijatelji in naslednjič ostanejo dlje" (Lisa BROCHU in Tim MERRIMAN, 2003).

Ker je dediščinski, podeželski, kulturni in naravoslovni turizem v razcvetu, je treba za njegovo preživetje poskrbeti za ohranjanje same dediščine in se ne osredotočati le na družbeno-gospodarski razvoj in zadovoljstvo turistov. Prav HI je instrument, ki lahko k vsemu temu prispeva z dobrim interpretacijskim načrtovanjem.

Interpretacija dediščine je zato zaveznik pri upravljanju in ohranjanju naravnih območij in kulturne dediščine, saj lahko obiskovalcem zagotovi informacije in ozaveščenost za ohranjanje, pomaga pri načrtovanju uporabe dediščine, kraja ali vira, ne da bi pri tem ogrožala uživanje javnosti. Interpretacijske storitve bodo vedno na voljo na območjih ali ob virih, ki niso posebej ranljivi in kjer pritisk javnosti ne vpliva bistveno na

vpliv.

Je učinkovito orodje za upravljanje, s katerim se lahko izognemo negativnim vplivom in vzpostavimo pozitivno vedenje do dediščine. Je odlično orodje za upravljanje javne rabe in priložnost, da se družba zaveda vprašanj ohranjanja dediščine na podeželju in sodeluje pri njihovem reševanju.

Obstaja velika razlika v ciljih, namenu in pristopu med interpretacijo dediščine in preprostim informiranjem ali razširjanjem kot družbenimi dejavnostmi ali instrumenti, ki zasledujejo in sodelujejo v politikah, načrtih in ukrepih za ohranjanje dediščine, narave ali kulture. Naslednja preglednica povzema te razlike po mnenju avtorjev González, M.; Lezcano M.E., Serantes A. (2014), str. 3 (Interpretacija umetniške dediščine. Vodnik za turistične delavce. CEIDA- Centro de Extensión Universitaria e Divulgación Ambiental de Galicia).

Vrste orodij za ohranjanje				
Orodje	Informacije	Razširjanje	Tolmačenje	Izobraževanje
Cilj	Pravilno vedenje Pridobitev znanje o kraja, vira, dediščine		Sprememba stališč Čustvena vključenost Sodelovanje v dejavnostih	
Cilji	Upoštevanje pravil Varnost		Opolnomočenje/ posledic dejanj	Razumevanje
Protagonisti	Uprava Ponudniki informacij/vodniki		Obiskovalci Lokalno prebivalstvo	

Vir: González, M.; Lezcano M.E., Serantes A. (2014). *Interpretación do Patrimonio Artístico. Guía para profesionais do turismo*. Ed. CEIDA- Centro de Extensión Universitaria e Divulgación Ambiental de Galicia.

Interpretacija dediščine je tudi izobraževalna strategija, povezana s komunikacijo, ozaveščanjem in okoljskimi ali dediščinskimi izobraževalnimi programi, namenjenimi lokalnemu prebivalstvu, študentom, učiteljem, občinskim upraviteljem ali tehnikom, obiskovalcem itd.

Ukrepi za ohranjanje dediščine se razvijajo na naslednjih področjih: postopki za prevrednotenje dediščine, spodbujanje razvoja podeželja, okoljski ali dediščinski izobraževalni programi, turizem na podeželju ali ekoturizem ter upravljanje dediščine.

Načela interpretacije dediščine se uporabljajo v lokalnih skupnostih, še bolj pa pri vključevanju obiskovalcev na zavarovanih območjih, spomenikih, v muzejih in na številnih drugih mestih, kjer je mogoče doživeti dediščino.

Profesionalni tolmači ne olajšujejo učnega procesa le kot vodniki v neposrednih dialogih. Uporabljajo tudi druge medije, ki podpirajo doživljanje dediščine, vključno z zvočnimi vodniki, besedilnimi tablamami, multimedijskimi aplikacijami itd.

Spodbujajo radovednost in zanimanje ljudi tako, da povezujejo mesto ali predmete z lastnim znanjem, izkušnjami, predznanjem in vrednotami udeležencev. Profesionalni tolmači tudi ne sporočajo zgolj nepovezanih dejstev ali strogo opredeljenih sporočil.

Za vse to je nujno razviti ustrezen proces interpretacije in načrtovanja, ki ju bomo predstavili v naslednjem modulu.

7.4. BIBLIOGRAFIA

Aldridge, Don. 2005. La interpretación como indicador de la convicción cultural. Boletín de Interpretación número 12: 11-21. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ambientarte, D.L. 2012. Interpretación del patrimonio: una herramienta eficaz para la conservación. Fuentes Nuevas. Ponferrada. En: <http://www.adam-europe.eu/pri/7760/prd/12/1/INTEPA%20Didactic%20Guide%20ES.pdf>

Fernández Balboa, Carlos (ur.). 2007. La interpretación del Patrimonio en la Argentina. Administración de Parques Nacionales de Argentina. Buenos Aires. Argentina. En: <http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/docs/docs/LA%20INTERPETACION%20DEL%20PATRIMONIO.pdf>

Fratto, Víctor. 2004. La interpretación... lamentablemente de moda. Boletín de Interpretación número 10: 6-7. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Glen, Michael Hamish. 2009. Interpretación: (¿profesión, disciplina, arte o ciencia?) Boletín de Interpretación número 21: 28-33. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

González Molina, P. 2018. Ecología e interpretación del paisaje. Ed. Tutor Formacion.

Gorospe, Gorka. 2005. Interpretación espontánea. Boletín de Interpretación número 12: 4-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2005. Audiencias cautivas y no-cautivas. Un relato de cómo llegué a esa idea y a qué me refiero con esto. Boletín de Interpretación número 13: 2-4. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2007. ¿Puede la Interpretación marcar una diferencia? Respuestas a cuatro preguntas de psicología cognitiva y del comportamiento. Boletín de Interpretación número 17: 10-16. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2008. De la Interpretación a la Protección ¿Hay una base teórica? Boletín de Interpretación número 18: 27-31. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2011. La interpretación es persuasiva cuando el tema es convincente. Boletín de Interpretación número 25: 18-20. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2014. Interpretación - Para marcar la diferencia intencionadamente. Edita: Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2014. Un poco de psicología ayuda mucho. Boletín de Interpretación número 29: 17-20. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Holmes, T., Blackmore, E., Hawkins, R. in Wakeford, T. 2011. Common Cause Handbook. Machynlleth: Public Interest Research Centre.

Knudson, D.; Cable, T.; y Beck, L. 1995. Interpretacija kulturnih in naravnih virov. Venture Publishing, Inc. State College. Pennsylvania.

Lewis, William J. 1981. Interpreting for Park Visitors. 2. izdaja; Eastern National Park and Monuments Association. ZDA. ISBN 0-89062-079-2

Morales, Jorge. 1989. Rojstvo tolmačenja v Španiji. En: D. Uzzell (ur.), Heritage Interpretation, Vol. 1, Belhaven Press, London.

Morales, Jorge. 2001. Guía Práctica para la Interpretación del Patrimonio - El Arte de Acercar el Legado Natural y Cultural al Público Visitante. Consejería de Cultura (Junta de Andalucía) y TRAGSA. Segunda edición.

Morales, Jorge. 2005. Bases para la capacitación en interpretación del patrimonio. Boletín de Interpretación número 12: 24-27. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Morales, Jorge; Guerra, Francisco José; Serantes, Araceli. 2010. Bases para la definición de competencias en Interpretación del Patrimonio. Fundamentos teóricos y metodológicos para definir las Competencias Profesionales de Especialistas en Interpretación del Patrimonio en España. Seminarios de Interpretación Natural y Cultural. CENEAM. http://www.magrama.gob.es/es/ceneam/grupos-de-trabajo-y-seminarios/interpretacion-del-patrimonio-natural-y-cultural/anexo2_bases_competencias_interpr_tcm7-13296.pdf

Moreira-Wachtel, S.; y Tréllez Solís, Eloísa. 2013. La interpretación del patrimonio natural y cultural: Una visión intercultural y participativa. Lima. En: http://www.eco-consult.com/fileadmin/user_upload/pdf/interpretacio%C3%ACn_patrimonio_web.pdf

Peart, Bob. 2005. La definición de interpretación. Boletín de Interpretación número 13: 13-16. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Peart, Bob. 2006. Razprava se nadaljuje. La definición de interpretación. Boletín de Interpretación número 14: 13-14. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Seminario de Interpretación del Patrimonio. Centro Nacional de Educación Ambiental (CENEAM). <http://www.marm.es/es/ceneam/grupos-de-trabajo-y-seminarios/interpretacion-del-patrimonionatural-y-cultural/>

Serantes Pazos, Araceli. 2006. Tilden: las palabras que dieron voz a los intérpretes. Boletín de Interpretación número 15: 4-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Sharpe, Grant W. 1982. Interpretacija okolja. 2. izdaja. John Wiley & Sons, Ltd., London.

Tilden, Freeman. 1957. Interpretiranje naše dediščine. The University of North Carolina Press, Chapel Hill (izdaja v španščini, 2006). "La interpretación de nuestro patrimonio". Asociación para la Interpretación del Patrimonio.

Uzzell, David (ur.). 1989. Heritage Interpretation, Vol. 1, Belhaven Press, London. ISBN 1-85293-077-2

Vander Stoep, Gail. 2003. La interpretación es un instrumento para la gestión. Boletín de Interpretación número 8: 2-4. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Veverka, J.A. 1994. Interpretacijsko glavno načrtovanje. Falcon Press Publishing Co., Inc., Helena, Montana, ZDA. ISBN 1-56044-274-

MODULE 8. KAKO OBLIKOVATI IN RAZVIJATI DEJAVNOSTI IN GRADIVA ZA INTERPRETACIJO DEDIŠČINE.

Indeks:

- Osnove
- Postopek interpretacije
- pomen analize občinstva
- Tehnike razlage
- Mediji za tolmačenje
- Kako oblikovati in razvijati interpretacijske poti
- Kako oblikovati in razviti interpretacijske plakate
- Primeri interpretativnih projektov in turističnih izkušenj z interpretacijo podeželske dediščine v državah partnerstva
- Bibliografija
- Dodatki

8.1. OSNOVNI TEMELJI

Za oblikovanje in razvoj interpretativnih izdelkov in storitev je treba poznati osnovne temelje dobre interpretacije dediščine, med katerimi je vrsta načel (razvitih iz šestih Tildenovih načel), ki skupaj z dobro znano metodo, znano kot TORA, tvorijo glavne metodološke elemente, na katerih temelji vsaka interpretacija dediščine.

Teoretična podlaga interpretacije dediščine izhaja iz dela Freemana Tildena "Interpreting Our Heritage", kjer so temeljne ideje interpretacije opredeljene s šestimi načeli, ki sta jih kasneje Larry Beck in Ted Cable v svojem delu "Interpretacija za 21. stoletje - petnajst vodilnih načel za interpretacijo narave in kulture", izdanem leta 1998, revidirala Tildenovo delo, ponovno opredelila njegovih šest načel in predlagala devet novih (zaradi potrebe po prilagajanju in preoblikovanju metod interpretacije dediščine novim profilom obiskovalcev, na primer bolj tehnološkim).

Glavna načela, ki izhajajo iz dela Tildena in Becka ter Cablea, lahko povzamemo na naslednji način:

1. Da bi zbudili zanimanje obiskovalcev, mora biti vsebina interpretacijskih sporočil povezana z življenjem in izkušnjami obiskovalcev.
2. Namen interpretacije je več kot le posredovanje preprostih informacij; njen namen je razkriti globlji pomen, ki temelji na informacijah.
3. Vsaka interpretacijska predstavitev mora biti zasnovana kot zgodba, ki obvešča, zabava in razsvetljuje.
4. Namen razlagalnega sporočila je navdihniti in spodbuditi ljudi, da "razširijo svoja obzorja".

5. Interpretacija mora predstaviti celoto in ne posameznih delov; predstaviti mora celovito temo ali pristop, hkrati pa posameznika obravnavati kot celoto.
6. Pri tolmačenju za otroke, najstnike in starejše je treba uporabiti različne pristope.
7. Vsak kraj ima svojo zgodovino, zato lahko tolmači podoživijo preteklost, da bi sedanost postala prijetnejša, prihodnost pa bolj smiselna.
8. Tehnologija lahko razkrije svet na nove in zabavne načine. Vendar jo je treba v interpretacijske programe vključiti previdno in previdno.
9. Tolmači morajo biti pozorni na količino in kakovost informacij, ki jih je treba predstaviti (v smislu njihove izbire in natančnosti). Tolmačenje, ki temelji na dobri raziskavi in je dobro sintetizirano, bo imelo večjo moč kot odličen govor.
10. Pred uporabo oblikovanja pri tolmačenju je treba poznati osnovne komunikacijske tehnike. Kakovostno tolmačenje temelji na spretnostih in znanju tolmača, ki se nenehno razvijajo.
11. Razlaganje besedil mora posredovati tisto, kar bi občinstvo rado vedelo, z znanjem, ponižnostjo in odgovornostjo, ki jih to vključuje.
12. Interpretacijski program mora biti sposoben pridobiti podporo (politično, finančno, upravno, prostovoljno ...), vse, kar je potrebno za njegov uspeh.
13. Interpretacija mora spodbujati sposobnosti ljudi in v njih vzbuditi željo po občutenju lepote, ki jih obdaja, dvigovati duha in spodbujati ohranjanje interpretiranega.
14. Tolmači morajo biti sposobni spodbujati optimalne tolmaške dejavnosti z dobro zasnovanimi in namensko oblikovanimi programi in storitvami.
15. Strast je nepogrešljiva sestavina močne in učinkovite interpretacije; strast do interpretiranega vira in do obiskovalcev, ki jih ta vir navdihuje.

Metoda TORE:

Gre za eno najsodobnejših in najučinkovitejših metodologij tolmačenja, ki jo je na podlagi kognitivne psihologije in njenih znanstvenih dokazov oblikoval Sam Ham (1992).

Model TORE (Thematic, Organized, Relevant and Enjoyable) opisuje, kakšna naj bi bila interpretacija, da bi pri obiskovalcih že v izhodišču sprožila razmišljanje.

Model TORE je bil prilagojen tolmaškimi programom po vsem svetu in je zdaj osrednji del usposabljanja tolmačev. Usposabljanje o osnovah modela TORE je bistven element usposabljanja tolmačev.

Vsaka od črk prinaša sistem metod in tehnik, ki jih mora tolmač razumeti in uporabljati za kakovostno izvedbo:

T - Tematski: ima glavno idejo ali temo, ki organizira in daje pomen drugim informacijam. O - organiziran: informacije so enostavne za sledenje in razumevanje. R - relevantno: ima pomen za prejemnika.

E - zabaven: ki zabava, zadržuje pozornost in razveseljuje. Ta

avtor ponuja številne vire za izpolnitev teh zahtev:

- 1. Tematika.** Sporočilo je predstavljeno v obliki zgodbe, ki na preprost način, s kratkimi in preprostimi stavki, z vnaprej določenim namenom ali ciljem, predstavi temo.
- 2. Organizirano.** Z določitvijo kategorij si ljudje lažje zapomnijo komunikacijski proces z omejenim številom idej (približno 5 idej, povezanih z glavno temo). Zaradi prevelikega števila idej je proces neučinkovit.
- 3. Pomembno.** Relevantnost je dosežena, če se lahko poveže z izkušnjami in znanjem obiskovalcev.
- 4. Prijetno.** S pravo mero humorja bo razlaga bolj zabavna, lahko pa je tudi prijetna, če je predstavljena neposredna povezava med vzroki in posledicami, če se uporabljajo vizualne metafore, ilustracije, ki grafično prikazujejo zapletene procese, primeri, analogije itd.

V nadaljevanju je predstavljen "**Kontrolni seznam dobrih praks pri interpretaciji dediščine**", ki ga je razvila delovna skupina Stalnega seminarja za interpretacijo naravne in kulturne dediščine španskega centra za okoljsko izobraževanje CENEAM (2017) in ki poleg smernic za ocenjevanje interpretativnega izdelka vsebuje tudi navodila, kako ga oblikovati, da bo v skladu z načeli modela T.O.R.E.

Za analizo različnih točk ali vidikov ocenjevane metode lahko upoštevamo določeno lestvico ali ključ, ki je po mnenju prejšnjih avtorjev naslednji:

n/a = ne velja za to situacijo.

0= se ne uporablja (vendar bi se lahko uporabilo)

1= uporablja se, vendar ga je treba izboljšati ali

prilagoditi 2= dobro se uporablja

3= zelo dobro uporabljen

Razumeti moramo koncept **zaporedne in nesledične razlage**. Sekvenčno tolmačenje je tolmačenje, ki ga osebno izvaja tolmač-vodnik, ki nadzira vrstni red posredovanja informacij občinstvu tako, da na urejen način predstavi "temo". Pri nesekvenčnem tolmačenju je občinstvo tisto, ki odloča o vrstnem redu, v katerem bo pristopilo k tolmačenju, in ne tolmač, npr. v muzeju, na razstavi v centru za obiskovalce, zunanjih panojih/znakih, avdio vodnikih, aplikacijah za mobilne telefone itd.

**KONTROLNI SEZNAM DOBRIH PRAKS PRI INTERPRETACIJI DEDIŠČINE
(CENEAM - Nacionalni center za okoljsko izobraževanje v Španiji, 2017)**

	n/a	0	1	2	3	Komentarji
A. ZAPOREDNA INTERPRETACIJA (z vodnikom-tolmačem)						
1. Tematski						
a. Ima močno temo, ki v občinstvu sproži razmišljanje.						
2. Organizirano						
a. Slediti mu je mogoče brez velikega napora						
b. Ima 4 podteme ali manj						
c. Strategija "Uvod, jedro sporočila in Učinkovita uporaba izraza "zaključek"						
3. Ustrezno						
a. upošteva ozadje, posebnosti in izkušnje obiskovalcev.						
b. Jezik je razumljiv in primeren za občinstvo.						
c. Sporočila vključujejo univerzalne koncepte						
d. uporablja primere, analogije, primerjave in druge tehnike, ki prispevajo k ustreznosti						
e. Neposredna aluzija na javnost (vi...)						
4. Prijetno						
a. Vodnik-tolmač je prijazen, se nasmehne						
b. Uporablja smisel za humor in ironijo						
c. Uporablja strategijo vprašanj						
d. Predlaga miselne naloge						
e. Spodbuja uporabo več kot enega čuta						
f. Nekatero dogodke poveže z ljudmi ali osebnostmi.						
g. postavlja hipotetične situacije						
h. Spodbuja domišljijo						
i. Spodbuja fizično sodelovanje (gibanje, uporaba predmeti itd.)						
Druge tehnike						
a. Prehodi med postajališči na poti ali med bloki vsebine						
b. Uporablja podporno gradivo						
c. Zanaša se na komentarje občinstva.						

d. Izvaja preproste demonstracije.						
e. Uporablja citate avtorjev ali osebnosti						
	n/a	0	1	2	3	Komentarji
B. NE-POSLEDIČNA INTERPRETACIJA (plakati, razstave, avdio sistemi itd.)						
1. Tematski						
a. Ima močno temo, ki v občinstvu sproži razmišljanje.						
b. Ima naslov, ki je enak temi, ali pa naslov na to napeljuje.						
2. Organizirano						
a. temo razvija organizirano (brez večjega truda ji je mogoče slediti).						
b. Besedila ali posnetki so jasni						
c. Struktura sporočila ima logičen vrstni red						
d. Vidno besedilo (plakati, razstavní prostori, znaki itd.) je kratko.						
e. Obstaja del z dodatnimi informacijami za tiste, ki želijo za več informacij						
3. Ustrezno						
a. Jezik je razumljiv in primeren za občinstvo.						
b. Sporočila vključujejo univerzalne koncepte						
c. uporablja primere, analogije, primerjave in druge tehnike, ki prispevajo k ustreznosti						
d. Neposredna aluzija na javnost (vi...)						
e. Upošteva različne vrste javnih						
4. Prijetno						
a. Sporočilo vsebuje humor in ironijo.						
b. Vključuje nekaj odprtih vprašanj						
c. Spodbuja domišljijo obiskovalcev						
d. Oblika je privlačna in pritegne pozornost						

Vir: "Kontrolni seznam dobrih praks pri interpretaciji dediščine", ki ga je pripravila delovna skupina Stalnega seminarja o interpretaciji naravne in kulturne dediščine španskega Nacionalnega centra za okoljsko izobraževanje CENEAM (2017).

Po mnenju Leslie DAWSON (1999) je treba pri načrtovanju ali programiranju interpretativne dejavnosti upoštevati štiri elemente:

- 1) občinstvo ali obiskovalci, ki jim je sporočilo namenjeno.

- 2) Predlagane dejavnosti v skladu z značilnostmi tega občinstva
- 3) Izbrana sredstva (ob upoštevanju tega, kaj je mogoče ali treba prikazati).
- 4) Vodnik-razlagalec ali razlagalno sredstvo, ki ga je treba uporabiti.

Najboljše teme so tiste, ki otipljive stvari povezujejo z neoprijemljivimi idejami. Slednji olajšajo povezave z mešanjem idej s pomeni in uporabo univerzalnih pojmov, ki so nam vsem skupni, kot so ljubezen, solidarnost, družina, svoboda, prijateljstvo, materinstvo itd.

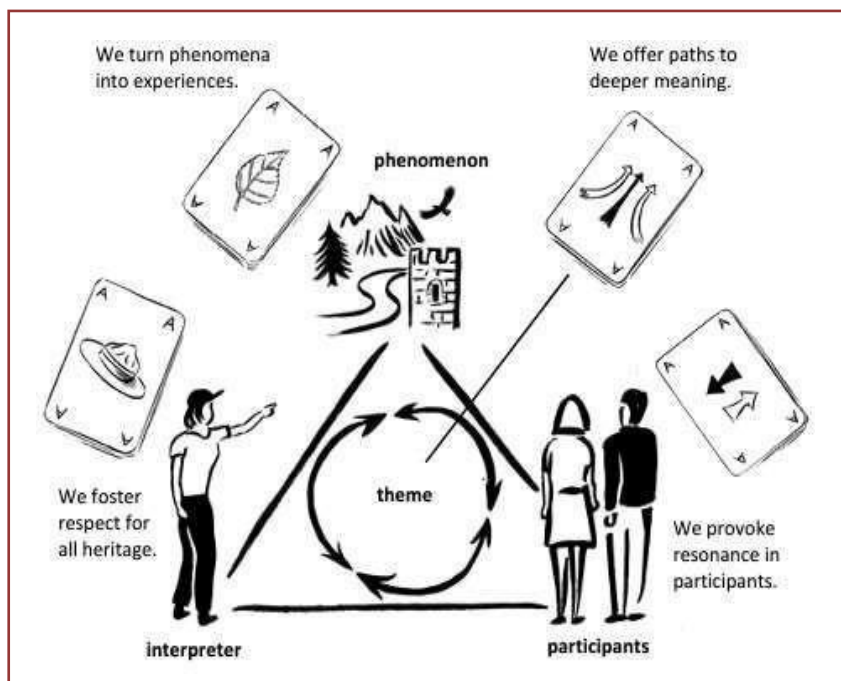
Včasih je rezultat intelektualna povezava (razumevanje konteksta, vpogled, odkritje, razodetje itd.), včasih pa pride prek čustev (uživanje, občutenje, duh, prenova, empatija, čudenje, izziv ...).

Izkušnja je interpretativna, kadar obiskovalci prostovoljno sodelujejo v svojem prostem času (niso "ujeto občinstvo"); ne poskušamo jih poučevati, temveč vzbuditi njihovo zanimanje in občutljivost, zadovoljiti njihova pričakovanja in jih povabiti k spoštovanju ukrepov za ohranjanje in upravljanje dediščine.

8.2. PROCES INTERPRETACIJE

Na področju interpretacije dediščine je pomemben t. i. **interpretativni trikotnik**, ki ima v vsakem interpretativnem procesu tri temelje:

- 1) Območje dediščine, predmet ali pojav, ki ga je treba doživeti.
- 2) Ljudje, ki jo doživljajo
- 3) tolmač ali mediji, ki omogočajo tolmačenje

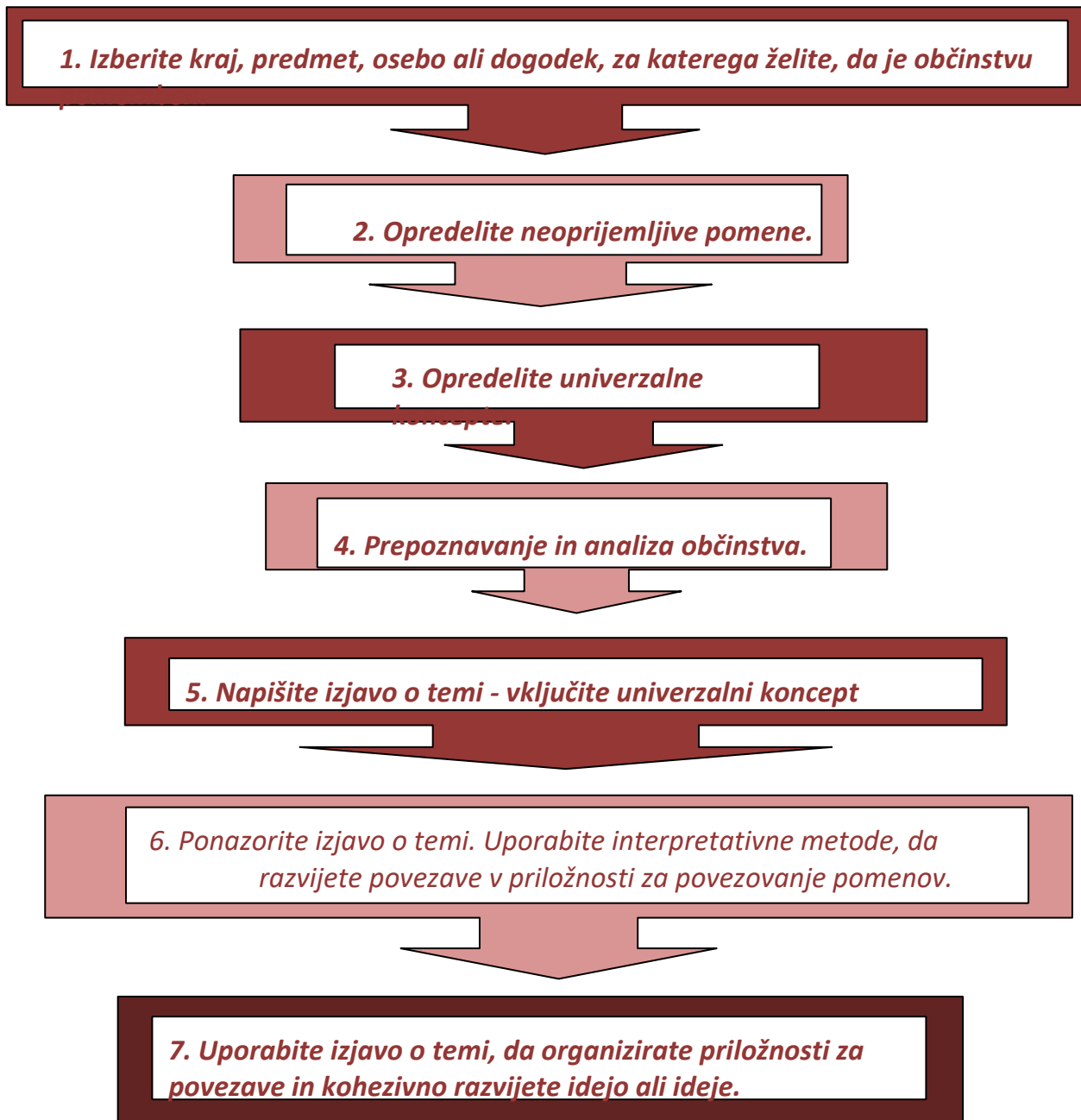
Po mnenju Evropskega združenja za interpretacijo dediščine so z interpretacijskim trikotnikom povezani štirje elementi, ki jih imenujejo **štirje asi interpretacije**, z njimi pa so povezane štiri trditve:

- ponujanje poti do globljega pomena;
- Preoblikovanje pojavov v izkušnje;
- Sprožiti odmev in sodelovanje;
- Spodbujanje spoštovanja vse dediščine.

Obstaja **model interpretativnega procesa**, ki tolmačem pomaga pri ustvarjanju vseh vrst interpretativnih izdelkov, ki občinstvo povežejo s pomeni kraja, predmeta, dogodka ali osebe.

Model interpretativnega procesa, ki bo predstavljen v nadaljevanju, temelji na načelih učnega načrta za razvoj interpretacije Službe nacionalnih parkov ZDA (www.nps.gov/idp/interp).

Procesni model (NATIONAL PARK SERVICE OF U.S.A.)

Vir: *National Park Service of U.S.A.* (www.nps.gov/idp/interp)

Model interpretativnega procesa se osredotoča na elemente, zaradi katerih je izdelek interpretativen, in zagotavlja zaporedje faz, s katerimi lahko interpret razvije priložnosti za svoje

občinstvo, da se čustveno in intelektualno poveže s pomenom vira in kohezivno razvije ideje, ki so pomembne za vir in občinstvo.

1. Izbira otipljivega kraja, predmeta, osebe ali dogodka

Čeprav lahko interpretativni izdelek ali storitev vključuje več materialnih virov, je običajno en materialni vir, ki deluje kot ikona. To je materialni vir, za katerega želite, da bi občinstvo skrbelo zanj.

Ikona je motor, ki poganja predstavitev. Je sidro, ki zajame in razkrije konstelacijo idej, odnosov, konteksta, sistemov, vrednot in procesov. Ikona je izhodišče za raziskovanje povezanih oprijemljivih virov in več pomenov virov.

Interpretativni izdelek ali storitev lahko kot simbol uporablja več kot en materialni vir. Interpretativni ogled se običajno na vsaki postaji osredotoča na drug predmet ali element, da bi raziskal edinstven pomen ali pomene. Včasih sta v eseju ali pogovoru uporabljena dva ali več simbolov za opis več vidikov v zvezi z isto temo. Več ikon kot jih interpretativni izdelek uporablja, bolj zapletena sta njegov razvoj in izvedba.

2. Prepoznajte neoprijemljive pomene.

Ugotovite, katere procese, ideje, odnose, koncepte in vrednote lahko materialni vir smiselno predstavlja. Ti pomeni, povezani z materialnim virom, so njegove povezave med materialnim in nematerialnim. Seznam povezav mora biti dolg.

Če tolmač nima dovolj znanja o viru, bo moral opraviti nekaj raziskav in upoštevati več vidikov in interesov.

Če je nekaj oprijemljivega povezano s širšimi neoprijemljivimi pomeni, postane njegova vrednost pomembna za več ljudi, njegov pomen pa je pomembnejši in dostopnejši.

Vsak materialni vir ima neverjetno veliko različnih nematerialnih pomenov. Ti pomeni so lahko očitni in priljubljeni ali nejasni in sporni.

Več kot ima tolmač znanja o viru (KR) in znanja o občinstvu (KA), več pomenov lahko poveže z materialnim virom.

Povezovalne izkušnje se pojavijo, ko je materialni vir povezan z nekim večjim neoprijemljivim pomenom na način, s katerim se občinstvo lahko poveže in ki izzove razumevanje in/ali spoštovanje.

Neopredmeteni pomeni na različne ljudi delujejo na različne načine. Posameznik se z virom poveže le, če je povezava med materialnim in nematerialnim pomenom osebno pomembna.

3. prepoznavanje univerzalnih pojmov.

Nekateri nematerialni pomeni na prejšnjem seznamu bi morali biti univerzalni pojmi, saj so najbolj pomembni za najširše občinstvo.

Univerzalni pojmi so neoprijemljivi pomeni, ki so pomembni za večino ljudi. So močna sredstva, ki na pomemben način dosežejo veliko ljudi.

Univerzalni pojmi so lahko povezani z oprijemljivim virom, če pa so predstavljeni sami po sebi, so lahko abstraktni in pomagajo ljudem vzpostaviti osebne povezave s pomenom vira. Povezave, ki vključujejo univerzalni koncept, običajno najbolje delujejo, če so predstavljene z drugimi oprijemljivimi/neoprijemljivimi povezavami; tako lahko univerzalni koncepti, združeni z drugimi oprijemljivimi/neoprijemljivimi povezavami, sprožijo željo po razumevanju in vrednotenju neoprijemljivih pomenov, ki bi se sicer zdeli nezanimivi.

4. Opredelitev občinstva

Vse občinstvo išče nekaj vrednega ali posebnega zase, ko obišče spletno mesto ali element ali bere o njem.

Vsak obiskovalec ima osebni občutek, kaj mu kraj pomeni (veliko o njem ve, kaj so mu povedali družinski člani ali prijatelji ali pa preprosto domneva, da vir vsebuje nekaj vrednega).

Pomeni, ki jih občinstvo pripisuje viru, so v veliki meri povezani z uspešnostjo interpretacije. Strokovno občinstvo potrebuje drugačne pristope kot splošno občinstvo, tako kot otroci, starejši ali mednarodni obiskovalci. Seveda se lahko od določenega interpretacijskega izdelka zahteva, da zadovolji katero koli kombinacijo teh občinstev, pa tudi mnoga druga občinstva.

Vsem interpretatorjem lahko med priložnostnim pogovorom, ki se pogosto ponudi, koristi, če obiskovalce vprašajo, kaj jim vir pomeni, da bi opredelili materialne vire, ki se nanašajo na te pomene občinstva, in ustvarili interpretacijske izdelke, ki te pomene uporabljajo, da bi spodbudili nove povezave s pomeni vira. Tolmači lahko pridobijo razumevanje pomenov občinstva tako, da postavljajo vprašanja, kot so: "Kaj vas je danes pripeljalo sem?" "Kaj ste pričakovali, da boste našli?" "Kaj upate, da boste tu pridobili?" "Kaj upate, da bodo vaši otroci odnesli s seboj?"

5. Napišite izjavo o temi, ki vključuje univerzalni koncept.

Interpretativne teme so posamezni stavki, ki izražajo pomen, povezujejo materialni vir z njegovimi nematerialnimi pomeni in organizirajo interpretativne izdelke. Interpretativna tema je najmočnejša, kadar povezuje materialni vir z univerzalnim pojmom.

Uspešna interpretacija se zgodi, ko se občinstvo samo poveže s pomeni vira. Morda se zdi protislovje - interpretativni izdelek prenaša idejo, občinstvo pa mora odnesti lastne pomene. Interpretativna tema rešuje to težavo.

Razlagalna tema je orodje, ki razvija zamisel ali zamisli, da bi spodbudilo povezave. Ne gre toliko za sporočilo kot za pomembno točko, ki spodbuja nove misli in občutke. Dobro predstavljen program, ki temelji na trdni interpretativni temi, bo verjetno sprožil povezave, ki jih interpretator

ni predvidel in se jih morda nikoli ne bo zavedal. Nihče v občinstvu morda ne bo mogel natančno ponoviti tolmačeve teme, vendar mora biti poudarek jasen in različice večine ljudi bodo povezane in prepoznavne. Tema tolmaču omogoča, da komunicira, občinstvu pa, da se na podlagi te komunikacije osebno angažira.

Za pripravo interpretacije je potrebna skrb, čas in urejanje. Pogosto je potrebnih več osnutkov teme in izdelka, da si tolmač razjasni, kaj naj pove.

6. Ponazorite izjavo o temi.

Uporabljajte interpretativne metode za razvijanje povezav v priložnosti za povezovanje pomenov. Dobra izjava o temi omogoča interpretatorju, da izbere oprijemljive/neoprijemljive povezave, ki ponazarjajo tema. Povezave pa je treba razviti v priložnosti za povezovanje pomenov, da se vir predstavi na prepričljiv in spodbuden način.

Obstaja veliko načinov, kako razviti povezavo v priložnost za čustveno ali intelektualno povezavo s pomenom vira: zgodbe, razlage, citati, dejavnosti, prikazi, primeri, dokazi, ilustracije, vprašanja in razprave so le nekatere od metod, ki jih uporabljajo tolmači.

Sam H. Ham je predlagal, da se v interpretativnem izdelku pripravi največ pet glavnih točk, ki ne bodo preobremenile občinstva, vendar bo imel interpretator na voljo dovolj gradiva, da bo lahko povezal pomen vira.

Nekatere od teh povezav je treba namenoma razvijati tako, da bodo omogočale čustvene povezave, druge pa intelektualne povezave. Tolmač mora načrtovati posebne priložnosti, katerih namen je spodbuditi ali izzvati občutke, kot so strahospoštovanje, čudenje, sočutje, radovednost, osuplost, obžalovanje, žalost in jeza. Druge posebne priložnosti naj bi sprožile vpogled, razumevanje konteksta, odkrivanje in razkrile odnose.

7. Uporabite izjavo o temi, da organizirate priložnosti za povezave in koherentno razvijete ideje.

Da bi bil interpretativni izdelek ustrezen in provokativen, mora med predstavitvijo koherentno razvijati idejo ali ideje. Pomembna ideja pritegne in ohrani pozornost občinstva ter mu omogoči, da vzpostavi lastne povezave s pomeni vira.

Priložnosti za čustvene in intelektualne povezave s pomeni vira, ki si sledijo z učinkovitimi prehodi in so razporejene tako, da podpirajo dobro interpretacijsko izjavo o temi, zagotavljajo arhitekturo za koherentno razvite ideje.

8.3. POMEN ANALIZE CILJANIH SKUPIN UDELEŽENCEV

Obiskovalce je mogoče opredeliti glede na njihovo starost, spol, etnično pripadnost, socialnoekonomski status, kraj izvora, skupino prijateljev ali družin itd. in komunikacijo prilagoditi njihovim edinstvenim značilnostim.

Raziskovanje in analiza občinstva za pridobitev poglobljenega znanja o občinstvu bosta uporabljena za zagotavljanje priložnosti za intelektualno in čustveno povezavo s pomeni in pomembnostjo vira za različne ljudi (ne glede na njihove perspektive ali interese bodo vsi potencialni skrbniki vira).

Za pripravo razlage, ki je primerna za najrazličnejše občinstvo, je treba poznati njegove značilnosti, interese, pričakovanja in različne poglede. Poznavanje življenjskih obdobij, vključno z različnimi oblikami učenja občinstva in funkcionalnega razvoja pri različnih člani občinstva, je ključnega pomena za izpolnjevanje različnih pričakovanj in interesov tega občinstva. Razumevanje številnih motivov za obisk kraja, ki ima vrednost dediščine, in poznavanje stališč, ki jih imajo obiskovalci do vira, sta lahko zelo pomembna elementa za to, da je interpretacija primerna za čim več obiskovalcev.

Pomembno je poznati interese, okuse in preference občinstva ter način, kako v njem uživajo (Sam Ham, osebna komunikacija).

Končni izdelek tolmačenja in sporočila morajo biti ustrezni za občinstvo.

Poznavanje občinstva je ključnega pomena za uspešno navezovanje stikov z obiskovalci. Občinstvo želi vedeti, kako se to nanaša nanj osebno ali "kaj je v tem za mene".

Vse občinstvo, ki želi obiskati spletno mesto ali brati o njem, išče nekaj, kar ima vrednost zase. Pričakujejo nekaj posebnega.

Načini povezovanja z udeleženci:

* očesni stik (tudi preverjanje reakcij)

- * soočanje z udeleženci in uporaba primerne telesne govornice.
- * Humor (previdno!)
- * Odprtost (na primer pripravljenost odstopati od osebnih idej).
- * medsebojno predstavljanje in uporaba imen udeležencev
- * Poslušanje, da bi izvedeli več (Torej - ste iz te regije?)
- * zaznavanje in prepoznavanje podobnih interesov in pogledov.
- * sklicevanje na prijatelje ali skupine, povezane z udeleženci.
- * sklicevanje na svet udeležencev (delo, hobiji, družina...)
- * Razumljivost (jezik in vsebina)

Spoštljivo do občinstva

Poznavanje občinstva ni pomembno le za zagotavljanje priložnosti za interpretacijo, ampak je pomembno tudi spoštovanje. Tolmači morajo prepoznati in spoštovati posebne osebne vrednote in interese, ki jih obiskovalci povezujejo z viri. Zato morajo tolmači vedeti, kakšne so te vrednote in interesi. Tolmači morajo upoštevati, da imajo obiskovalci pravico do: spoštovanja zasebnosti in neodvisnosti; ohranjanja in izražanja lastnih vrednot; vpljudnega in spoštljivega odnosa; prejemanja natančnih in uravnoteženih informacij.

Razlagalec mora biti sposoben zagotoviti priložnosti za povezovanje s pomeni vira, ki so pomembni (smiselni in osebni) za najrazličnejše obiskovalce.

8.4. TEHNIKE INTERRETACIJE

Interpretacija ima veliko različnih tehnik, ki lahko ob ustrezni uporabi ustvarijo priložnosti, da se obiskovalec "poveže" z virom.

Izbira tehnik mora vedno temeljiti na posebnih ciljih programa ter razumevanju možnosti in omejitev vsake tehnike.

Razlagalec mora biti sposoben izbrati in uporabiti ustrezne razlagalne tehnike, da naravne in kulturne vire poveže z neoprijemljivimi pojmi, ki jih predstavljajo, in da so pomembni za občinstvo.

Čeprav morajo biti tehnike primerne za občinstvo, morajo biti primerne tudi za vir. Zaščita vira in kraja je vedno najpomembnejša. Izogibati se je treba tehnikam, ki degradirajo vir.

Tehnike morajo prispevati k spodbujanju intelektualne ali čustvene povezanosti s pomenom in pomembnostjo vira, narediti vir privlačen, interpretacijsko dejavnost pa čim bolj participativno. Ne glede na to, katera tehnika je izbrana, mora biti interpretacijska storitev motivacijska. Postavljanje vprašanj, ki spodbujajo razmišljanje, je lahko enako participativno kot ročna dejavnost, zato so lahko vse interpretativne storitve, vključno z mediji, participativne. Učinkovite tehnike omogočajo določeno stopnjo sodelovanja in vključevanja občinstva.

Da bi bila interpretacija učinkovita, je bistvenega pomena, da je obiskovalec neposredno vpleten, in sicer tako, da mu izkušnjo približamo z njegovimi lastnimi vprašanji, pomisleki in opažanji ali da

mu damo nekaj za početi, pomisleki in opažanji ali da mu damo nekaj konkretnega ali otipljivega, s čimer se lahko osebno poveže.

Interpretativni mediji (kot so brošura ali znaki za samovodenje po poti) z dobro oblikovanim besedilom lahko obiskovalce spodbudijo k sodelovanju pri interpretaciji, če so vključena vprašanja, ki jim omogočajo, da razmislijo o svojih izkušnjah ali delijo svoje zamisli z drugimi člani skupine.

Komunikacijske spretnosti

Tolmači in njihove storitve so komunikacijska vez med obiskovalcem in virom. Tolmač ima lahko načrtovan čudovit program, vendar če nima dobrih komunikacijskih sposobnosti ali sposobnosti prenosa informacij, lahko tudi najbolje načrtovana storitev spodleti.

Preobremenjene informacijske plošče imajo lahko nasprotni učinek od želenega (ustvarjanje povezav).

Pri storitvah, ki jih vodi osebje, imajo pri izvajanju programa pomembno vlogo očesni stik, pogled v skupino, primerna glasnost in ton, pravilna uporaba jezika in nekaj samozavesti.

Spretnosti komuniciranja in prenosa lahko vključujejo tudi dešifriranje in odzivanje na neverbalni jezik ter premagovanje komunikacijskih ovir.

Pri storitvah s fizičnimi mediji je ključnega pomena, da so besedila in zasnove jasne, jedrnate in urejene, da učinkovito dosežejo občinstvo.

Tolmač mora spretno izvajati različne tehnike tolmačenja v interpretacijskih programih, pri medijskem izvajanju in v neformalnih stikih.

Obstajajo številne tehnike razlage, kot so:

- Pripovedovanje zgodb
- Omenjanje pomembnih besedil
- Razvoj praktičnih dejavnosti
- Uporaba humorja
- Spodbujanje domišljije
- Primerjave in analogije
- Ironija
- Demonstracije
- Igra (tudi igra vlog)
- izražanje v uprizoritveni umetnosti (poezija, rima, pesem...)
- Skrivnost
- Poosebljanje elementov
- Uprizoritev, kostumi, pripovedi itd.
- Spodbujanje čutnega zaznavanja (uporaba vseh čutil)
- Strategija vprašanj in odgovorov
- Razprave
- Pregovori
- Od posebnega k splošnemu - Predlagajte miselne naloge.
- postavljanje hipotetičnih situacij

- Fizično sodelovanje (premikanje, manipuliranje s predmeti itd.). - Zanašajte se na komentarje obiskovalcev
- itd.

Tolmači morajo razumeti vlogo tehnik interpretacije ter poznati prednosti in slabosti vsake posamezne tehnike, pri čemer morajo opredeliti primernost posamezne tehnike glede na vir, lokacijo, okoljske okoliščine in občinstvo.

8.5. MEDIJI ZA INTERPRETACIJO

Programi tolmačenja so lahko predstavljeni v različnih medijih. Najpogostejša klasifikacija je:

- 1) Neosebni mediji (plakati, publikacije, zloženske, samovodene poti itd.)
- 2) Osebni mediji (obiski in itinerarji z vodniki tolmači).

Najpogostejši so poti ali itinerarji, interpretacijske table ali plakati in interpretacijski centri ali centri za obiskovalce, ki imajo trenutno velik potencial tudi v aplikacijah za mobilne naprave ali tablične računalnike).

8.6. KAKO OBLIKOVATI IN RAZVIJATI INTERPRETACIJSKE POTI.

Poti ali itinerarji so pogosto uporabljen vir pri interpretaciji dediščine, saj obiskovalcem omogočajo spoznavanje dediščinskih vrednot kraja na participativen, zabaven in načrtovan način za dobro razumevanje in interakcijo obiskovalcev z virom. Prav tako omogočajo obiskovalcem, da postanejo akterji lastne izkušnje in neposredno sodelujejo z dediščino. Njihov cilj mora biti tudi, da obiskovalcu predstavijo nekaj novega, posebnega in pomembnega (Freeman TILDEN, 2006).

Pri načrtovanju interpretacijske poti je treba obiskovalcem predstaviti edinstvene kraje in izjemne značilnosti dediščine ter se vedno izogibati nevarnim območjem in tistim, ki so bolj občutljiva na človekovo delovanje.

Interpretativne poti morajo biti tematske (imeti morajo močno temo, ki v občinstvu vzbudi razmišljanje) in imeti organizirano, logično in urejeno pripoved, ki ji je lahko slediti in ne zahteva veliko, da ljudje razumejo pomen kraja ali dediščine.

Razviti jih je treba okoli ideje, ki navdihuje interpretativno zasnovo, in okoli te teme vzpostaviti tematske postaje (tematske postaje, ki jih je mogoče opredeliti v enem stavku), hkrati pa vzpostaviti več podtem ali različnih videnj z različnih zornih kotov ali perspektiv. Na vsaki postaji bodo uvod, sporočilo in zaključek; priporočljivo je, da se na koncu vsake postaje naredi prehod ali tematska povezava (Sam Ham, 1992).

Priporočljivo je, da se ne oblikujejo linearne poti, ki se začenjajo in končujejo na različnih točkah, pa tudi tiste, ki potekajo in se vračajo po isti poti, zlasti če so zelo obiskane, saj imajo obiskovalci občutek zasičenosti, ker se nenehno križajo z drugimi obiskovalci, kar negativno vpliva na izkušnjo.

Bolje je oblikovati enosmerne krožne itinerarje, še bolj priporočljivo pa je oblikovati 8-oblikovne itinerarje, ki omogočajo več alternativ in po potrebi skrajšanje obiska.

Pri turističnih ali rekreacijskih itinerarjih in itinerarjih, namenjenih predstavitvi kraja, je vrstni red postankov običajno sekundaren, tj. lahko se spreminja, ne da bi se spremenil rezultat.

Poti se delijo na **vodene** in **samostojne**, odvisno od tega, ali jih spremlja osebni vodnik-tolmač ali so samostojne. Prednosti prvih so med drugim v tem, da omogočajo osebni stik, omogočajo prilagoditev poti značilnostim določene skupine in iskanje nadomestnih možnosti v primeru morebitnih ovir.

Prednost samovodenih poti je, da lahko vsak uporabnik ali skupina uporabnikov prilagodi pot svojemu urniku, tempu, razpoložljivemu času itd. Poleg tega so cenejši, sprejmejo več obiskovalcev in so lahko na voljo v več jezikih.

1) Vodeni itinerarji

Pri vodenih potovanjih se uporablja tako imenovana "**zaporedna razlaga**", tj. tolmač je tisti, ki nadzoruje vrstni red podajanja informacij javnosti. Pri vodenih ogledih je mogoče slediti strategiji "Uvod, jedro sporočila in zaključek" kot način za urejeno in učinkovito predstavitev in razvijanje "teme" obiskovalcem (čeprav lahko vodnik izvaja tudi prehode in uporablja druge tehnike tolmačenja, ki se uporabljajo samo pri storitvah z osebjem).

Pri vodenih potovanjih si mora vodnik-tolmač prizadevati, da ne bi bil v središču pozornosti, **poudarjanje kraja ali vira dediščine in obiskovalcev**. Dober vodnikinterpretator si bo med potjo prizadeval doseči naslednje:

- Spodbujajte **interakcijo in stik z virom**; omogočite opazovanje in, kolikor je mogoče, rokovanje s predmeti in njihovo uporabo.
- Spodbujajte **uporabo vseh čutil** (vonj, okus, dotik, poslušanje).
- Spodbujajte **živa doživetja**, tako se bodo obiskovalci bolje poistovetili s krajem (z uporabo uprizoritev, kostumov, pripovedi in besedil itd.).
- Izlet čim bolj prilagodite **interesom in značilnostim skupine**.
- Izkoristite občasne vire, ki se lahko pojavijo.

- Neposredno se obrnite na občinstvo na poti.
- Uporabite znane, vsakdanje situacije, da pojasnite značilnosti vira, ki ga je treba interpretirati.
- Govorite o vidnih elementih in izpustite tiste, ki se ne pojavljajo.
- Uporabite **primere, analogije, primerjave, metafore** ali druge tehnike, ki pripomorejo k ustreznosti informacij.
- Obiskovalcu pojasnite vse dvome, ki se lahko pojavijo med potovanjem.

Tolmač bo prijazen, nasmejan, bo uporabljal humor in/ali ironijo. Druge zanimive strategije, ki jih mora uporabiti vodnik-tolmač, so: postavljanje vprašanj, predlaganje miselnih nalog ali hipotetičnih situacij, spodbujanje domišljije, spodbujanje fizičnega sodelovanja (sklanjanje, premikanje, manipuliranje s predmeti itd.).

Priporočljivo je narediti prehode med različnimi postajami na poti, uporabiti podporno gradivo (vodnike, risbe, povečevalna stekla itd.), se opreti na komentarje obiskovalcev, izvajati preproste demonstracije itd.

NEKAJ DRUGIH PRAKTIČNIH NASVETOV:

- Priporočamo, da se vodeni izleti pripravijo za skupine z največ 15 osebami.
- Na pot se odpravite pravočasno in poskušajte biti na mestu srečanja ali odhoda nekaj minut prej (pred tem se lahko neformalno pogovorite s skupino, kar vam omogoča, da si ustvarite predstavo o njihovih interesih in pričakovanjih).
- Najprej se predstavite in predstavite program, dejavnost, vključene organizacije itd.
- Vodnik-tolmač mora iti pred skupino, določati tempo poti in se vedno prilagajati tistim, ki so počasnejši (čeprav je v nekaterih primerih, ko je pot jasna, zaradi različnih okoliščin zanimivo iti na koncu).
- Na postajališčih poskušajte biti vidni vsem udeležencem, govoriti pa začnite šele, ko je skupina zbrana.
- Ne uporabljajte tehničnih izrazov ali zapletenih besed, ki jih obiskovalci ne razumejo.
- Ustaviti se je treba tam, kjer je dovolj prostora za celotno skupino na udoben in varen način.
- Ustaviti se je treba na mestih, kjer ni hrupa ali zvočnih motenj.
- Govorite glasno in jasno ter po potrebi uporabite opremo za javno ozvočenje.
- Prvi postanki so lahko bližje drug drugemu, z napredovanjem poti in utrujenostjo skupine pa se oddaljujejo.

- Ni priporočljivo imeti veliko postankov (priporočeno število je približno 8), čeprav se to lahko prilagodi glede na skupino.
- Na zadnjem postanku je mogoče narediti kratek povzetek obiska, ki naj bo, če je le mogoče, na simbolni točki ali točki s posebnimi značilnostmi.

2) Samostojno vodeni itinerarji

Samovodene poti so tiste, ki jih podpirajo različni mediji, da jih je mogoče samostojno opraviti, kot so letaki, avdio vodniki, table, zemljevidi itd., pa tudi znaki ali oznake, ki usmerjajo pot.

To podporno gradivo za interpretacijo je namenjeno uporabi in situ, ob prisotnosti predmeta ali vira, ki ga je treba interpretirati.

Razvijajo temo na logičen, preprost in jedrnat način.

in . z razumljivimi besedili, vendar z izčrpnimi in ustreznimi informacijami.

Vključevati morajo privlačne, sugestivne in provokativne slike ter naslove, ki pritegnejo pozornost obiskovalca. Vključevati morajo informacije o postojankah, ki so lahko oštevilčene.

Ker je velik del javnosti, ki zelo malo bere ali pa plačuje zelo malo pozornosti tej vrsti medijev, je treba najti rešitev, ki bo tudi tem obiskovalcem zagotovila, da bodo razumeli bistvo "teme". Po mnenju profesorja Sama Hama je lahko rešitev strateško oblikovanje naslovov, predstavitev kot "tematskih naslovov", v kombinaciji z nekaterimi elementi grafičnega oblikovanja (barve, fotografije, risbe itd.).

NEKAJ PRAKTIČNIH NASVETOV:

- Priporočljivo je, da se načrtujejo tako, da skupna razdalja ne presega 2 km, in da se, kadar koli je to mogoče, ponudijo druge možnosti za skrajšanje v primeru nepredvidenih dogodkov (npr. zasnova v obliki 8).
- Priporočljivo je vključiti največ 15 postankov, največ na začetku (in nikakor ne več kot 12 postankov na vsak kilometer poti).
- Prva postaja mora vključevati dobrodošlico in podrobne informacije o značilnostih celotne poti (dolžina, trajanje, težavnost, tema itd.).
- Uporabite dejavnik presenečenja, zlasti na koncu poti.

8.7. KAKO OBLIKOVATI INTERPRETACIJSKE PLAKATE

Interpretacijski plakati so zanimiv vir v krajih, kjer ni osebne vodniško-prevajalske službe, saj gre za kraje, kjer je lahko veliko število obiskovalcev ali kjer je vpliv obiskovalcev majhen.

Uporabljajo se lahko za podporo samovodenih poti na prostem ali kot del razstav, interpretacijskih centrov, zanimivih stavb (etnografskih, umetniških itd.), spomenikov, muzejev itd.

Interpretativni plakati na privlačen in jedrnat način posredujejo interpretirane informacije o viru dediščine ali spomeniku ter dopolnjujejo pisno sporočilo z ilustracijami, fotografijami, diagrami, reliefi itd., da bi bil proces interpretacije učinkovitejši.

Pri njihovem oblikovanju je pomembno, da so informacije pravilno strukturirane, da se olajša razumevanje, in sicer s spodbudnimi in privlačnimi glavnimi naslovi, bloki potem z različnimi ravnmi branja (ki se razlikujejo po velikosti besedila, dopolnilnimi informacijami v okencih in drugimi podobnimi viri).

Priporočljivo je, da je vidno besedilo znakov, plakatov, panojev ali razstavnih enot kratko, z manj kot 80 besedami v vsaki enoti, z bralno stopnjo "vedeti več" za tiste, ki želijo več informacij.

Zanimivo je interpretacijske table dopolniti z drugimi vrstami virov, ki poleg pisnih in vizualnih informacij zagotavljajo tudi zvočne ali otipljive informacije. Dodamo lahko tridimenzionalne elemente, s katerimi je mogoče manipulirati, ali elemente, s katerimi je mogoče sodelovati ali jih preizkusiti.

Poleg tega lahko sporočila na plakatih ljudi pozivajo k izvajanju dejanj, ki jim pomagajo razumeti postopek, vir ali element dediščine, kar je znano kot "kinestetično" učenje.

Prav tako je mogoče poskušati vzpostaviti interakcijo z obiskovalci prek razlagalnih plakatov s pomočjo vprašanj, ki so vključena v table, ki obiskovalcem omogočajo provokacijo, razmišljanje, opazovanje, kritiko itd.

Pri oblikovanju in izdelavi plakatov je treba dobro določiti njihovo velikost, pri čemer je treba upoštevati razdaljo, na kateri so prikazani. Obstaja nekaj splošnih priporočil, ki jih navaja Sam Ham (1992): 2,15 m kot največja višina table, naslovi naj bodo največ 30 cm nad očmi, besedilo pa naj ne bo nameščeno pod 70 cm.

8.8. BIBLIOGRAFIJA

Aldridge, Don. 1975. Guide to Countryside Interpretation, Part I: Principles of Countryside Interpretation and Interpretive Planning (Vodnik po interpretaciji podeželja, I. del: Načela interpretacije podeželja in interpretacijskega načrtovanja). HMSO za Countryside Commission in Countryside Commission for Scotland. ISBN 0-11-880156-2

Aldridge, Don. 2005. La interpretación como indicador de la convicción cultural. Boletín de Interpretación número 12: 11-21. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Aston, Michael. 1985. Interpretiranje krajine - krajinska arheologija in lokalna zgodovina. Taylor & Francis L.

Alonso Villalobos, Carlos, 2005. La interpretación y el patrimonio histórico sumergido: un problema conceptual. Boletín de Interpretación número 12: 6-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ambientarte, D.L. 2012. Interpretación del patrimonio: una herramienta eficaz para la conservación. Fuentes Nuevas. Ponferrada. En: <http://www.adam-europe.eu/prj/7760/prd/12/1/INTEPA%20Didactic%20Guide%20ES.pdf>

Beck, L. in Cable, T., 1998. Interpretacija za 21. stoletje - petnajst vodilnih načel za interpretacijo narave in kulture. Sagamore Publishing, Champaign, Il. USA.

Beckmann, Elizabeth A. 2003. Los ves aquí y allá, esos "interactivos" están por todas partes ¿pero funcionan? Boletín de Interpretación número 8: 23-27. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Benítez Mengual, Mária. 2014. Natural y cultural: ¿un amor imposible? Boletín de Interpretación nº 30: 9-10. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Evropsko združenje za interpretacijo dediščine. <https://interpret-europe.net/>

Berecz, Zs., Bőczén, Á. (Ed.). (2019) Értékelj a látogatót! - Közösségismeretek, látogatókutatás, hatásmérés. KÖME, Budimpešta.

Bertonatti, Claudio. 2005. Interpretación y turismo: ¿nos interesa dejar un mensaje al turista? Boletín de Interpretación nº 12: 2-4. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Boulanger, F. David; y John P. Smith. 1973. Educational Principles and Techniques for Interpreters (Izobraževalna načela in tehnike za tolmače). USDA Forest Service, Tech. Rep. PNW - 9.

Bradley, Gordon A. 1982. Interpretacijski načrt. En: Sharpe (Ed.), Interpreting the Environment, Wiley & Sons, Inc., London.

Brochu, Lisa. 2003. Interpretativno načrtovanje: Model 5-M za uspešno načrtovanje projektov. Nacionalno združenje za interpretacijo. InterPress, Fort Collins, Kolorado, ZDA.

Brochu, L.; y Merriman, Tim. 2003. Interpretación personal: Conectando su audiencia con los recursos patrimoniales. Nacionalno združenje za tolmačenje. InterPress, Fort Collins, Kolorado, ZDA.

Brochu, L. in Merriman, T. 2002. Osebna interpretacija. InterPress, Fort Collins, Kolorado, ZDA.

Buchholz, J., Lackey, B., Gross, M. in Zimmerman, R. 2015. The Interpreter's Guidebook. 4th ed. Stevens Point, Univerza Wisconsin, ZDA.

Buzan, T. in Buzan, B. 1993. Knjiga miselnih zemljevidov. London, BBC Consumer Publishing, ZDA.

Candelas Piña, Gema. 2013. Negra sombra. Boletín de Interpretación número 27: 19-20. Asociación para la Interpre/tación del Patrimonio, España.

Caputo, Paul; Lewis, Scea; y Brochu, Lisa. 2008. Interpretation by Design - Graphic Design Basics for Heritage Interpreters (Interpretacija z oblikovanjem - osnove grafičnega oblikovanja za interprete dediščine). Nacionalno združenje za interpretacijo. InterPress, Fort Collins, Kolorado, ZDA. (NEPOGREŠLJIVO)

Carta ICOMOS para la interpretación y presentación de Sitios de Patrimonio Cultural. Preparado bajo los auspicios del Comité Científico Internacional del ICOMOS sobre la Interpretación y Presentación de Sitios de Patrimonio Cultural. Ratificada por la 16ª Asamblea General del ICOMOS, Québec (Kanada), el 4 de octubre de 2008.

http://www.international.icomos.org/charters/interpretation_sp.pdf

Carter, James (ur.). 2001. A Sense of Place: (Priročnik za interpretacijsko načrtovanje). Prva izdaja: 1997: Tourism and Environment Initiative Bridge House, Bridge Street, Inverness IV1 1QR. <http://vircs.bc.ca/environment/files/resourcedocs/sofp.pdf>.

Carter, James. 2004. ¿Standard o estándar? Boletín de Interpretación número 10: 4-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Comisión de Calidad y Buenas Prácticas en Interpretación. 2006. Recomendaciones para las Buenas Prácticas en Interpretación del Patrimonio Natural y Cultural. Asociación para la Interpretación del Patrimonio (AIP).

Podjetje, Rafael. 2009. Una apuesta arriesgada, una realidad singular: la exposición permanente del MuVIM. Boletín de Interpretación número 20: 34-42. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Duncan, James S. in Nancy Duncan. 2010. "Kako interpretirati pokrajino" (Doing Landscape Interpretation). Uredili Dydia Delyser, Steve Herbert, Stuart C. Aitken, Mike Crang in Linda McDowell, 225-247.

Edwards, R. Yorke. 1980. The Land Speaks: (Zemlja: organiziranje in vodenje interpretacijskega sistema). 2nd ed. The National and Provincial Parks Association of Canada. Golden Star Publishing, Golden, Britanska Kolumbija. ISBN 0-920570-07-0

Espinosa Ruiz, Antonio. 2002. La accesibilidad física e intelectual de todo tipo de público al patrimonio cultural (I). Boletín de Interpretación número 6: 13-15. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Espinosa Ruiz, Antonio. 2002. La accesibilidad física e intelectual de todo tipo de público al patrimonio cultural (II). Boletín de Interpretación número 7: 4-6. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Eubanks, Ted Lee. 2015. Interpretación guerrillera: El mobiliario interpretativo. Boletín de Interpretación número 31: 5-7. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Fernández Balboa, Carlos (ur.). 2007. La interpretación del Patrimonio en la Argentina. Administración de Parques Nacionales de Argentina. Buenos Aires. Argentina. En: <http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/docs/docs/LA%20INTERPETACION%20DEL%20PATRIMONIO.pdf>

Fratto, Víctor. 2004. La interpretación... lamentablemente de moda. Boletín de Interpretación número 10: 6-7. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Glen, Michael Hamish. 2009. Interpretación: (¿profesión, disciplina, arte o ciencia?) Boletín de Interpretación número 21: 28-33. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

González, Matilde; Lezcano, M. Elvira; y Serantes, Araceli. 2014. Interpretación do Patrimonio Cultural. Guía para profesionais do turismo. Centro de Extensión Universitaria e Divulgación Ambiental de Galicia (CEIDA). <http://www.ceida.org/files/publicacions/IPCulturalTurismo2014.pdf>

González Molina, P. 2018. Ecología e interpretación del paisaje. Ed. Tutor Formacion.

Gorospe, Gorika. 2005. Interpretación espontánea. Boletín de Interpretación número 12: 4-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Grater, Russell K. 1976. Priročnik za tolmače. Earl Jackson (Ed.), Southwest Parks & Monuments Association. ZDA. ISBN 0-911408-40-1

Grinder, A. L. in McCoy, E. S. 1985. Dober vodnik. Scottsdale: Ironwood Ham, ZDA.

Sam H. 1992. Interpretación Ambiental: Una guía práctica para gente con grandes ideas y presupuestos pequeños. North American Press, Colorado.

Ham, Sam H. 2005. Audiencias cautivas y no-cautivas. Un relato de cómo llegué a esa idea y a qué me refiero con esto. Boletín de Interpretación número 13: 2-4. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2006. La psicología cognitiva y la interpretación: síntesis y aplicación. Boletín de Interpretación número 15: 14-21. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2007. ¿Puede la Interpretación marcar una diferencia? Respuestas a cuatro preguntas de psicología cognitiva y del comportamiento. Boletín de Interpretación número 17: 10-16. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2008. De la Interpretación a la Protección ¿Hay una base teórica? Boletín de Interpretación número 18: 27-31. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2011. La interpretación es persuasiva cuando el tema es convincente. Boletín de Interpretación número 25: 18-20. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2014. Interpretación - Para marcar la diferencia intencionadamente. Edita: Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ham, Sam H. 2014. Un poco de psicología ayuda mucho. Boletín de Interpretación número 29: 17-20. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Holmes, T., Blackmore, E., Hawkins, R. in Wakeford, T. 2011. Common Cause Handbook. Machynlleth: Public Interest Research Centre.

Howard, Peter. 2011. Uvod v krajino. Farnham, Združeno kraljestvo: Ashgate.

Združenje Interpret Europe. 2017. Vključevanje državljanov v evropsko kulturno dediščino. Kako najbolje izkoristiti interpretativni pristop. Ed. Interpret Europe

Združenje Interpret Europe. 2016. Pritegnite svoje obiskovalce: Smernice za doseganje odličnosti pri interpretaciji dediščine. Interpret Europe

Knudson, D.; Cable, T.; y Beck, L. 1995. Interpretacija kulturnih in naravnih virov. Venture Publishing, Inc. State College. Pennsylvania.

Kohl, J. 2018. Interpretativni terenski vodnik za pisce tem. Fort Collins: National Association for Interpretation.

Lacome, Becky. 2009 ¡Analice esto! Analizar y medir la efectividad interpretativa. Boletín de Interpretación número 19: 23-27. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Larsen, D. (ur.). 2003. Meaningful interpretation-how to connect hearts and minds to places, objects and other resources (Smiselna interpretacija - kako povezati srca in misli s kraji, predmeti in drugimi viri). U.S. National Park Service. Fort Washington, Pensilvanija, ZDA: Eastern National.

http://www.nps.gov/parkhistory/online_books/eastern/meaningful_interpretation/index.htm

Larsen, D.L. 2007. Ser relevante al público o convertirse en una reliquia. Boletín de Interpretación número 16: 18-23. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Leftridge, Alan. 2006. Interpretativno pisanje. The National Association for Interpretation, InterPress. Fort Collins, Kolorado.

Lewis, William J. 1981. Interpreting for Park Visitors. 2. izdaja; Eastern National Park and Monuments Association. ZDA. ISBN 0-89062-079-2

Lezcano González, Mavi. 2011. El Sanatorio Riazor, una auténtica experiencia interpretativa. Boletín de Interpretación número 25: 13-14. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Lipman, D. 1995. Trener pripovedovanja zgodb. Little Rock: House Publishers.

Lois, Antón. 2006. Ponga un Centro de Interpretación en su vida (o en bajada). Boletín de Interpretación número 14: 7-8. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Luque Cortina, Manuel. 2001. Atapuerca en Braille y en lengua de signos. Boletín de Interpretación número 5: 3-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Machlis, Gary (ur.). 1986. Interpretativni pogledi. National Parks and Conservation Association (Združenje nacionalnih parkov in varstva narave). Washington, D.C.

Machlis G.E.; y Field, D.R. (Eds.) .1992. O interpretaciji. Sociologija za razlagalce naravne in kulturne zgodovine. Oregon State University Press. Corvallis, Oregon. ISBN 0-87071-339-6

Martín, Marcelo. 2003. Autenticidad. Boletín de Interpretación número 9: 23-26. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Mateos Rusillo, Santos M. 2003. El peligroso éxito de los centros de interpretación - Una amenaza para la interpretación del patrimonio en España. Boletín de Interpretación número 8: 79. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Mills, E. 1990. Prigode naravoslovnega vodnika. Prijateljstvo: New Past Press.

Mitchell, Don. 2000. Kulturna geografija: : A Critical Introduction. Oxford: Blackwell.

Morales, Jorge. 1989. Rojstvo tolmačenja v Španiji. En: D. Uzzell (ur.), Heritage Interpretation, Vol. 1, Belhaven Press, London.

Morales, Jorge. 1994. ¿Centros de Interpretación? Carpeta Informativa del CENEAM (Centro Nacional de Educación Ambiental), "Firma del Mes", octubre de 1994. <http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/docs/docs/CentrosdeInterpretacion.pdf>

Morales, Jorge. 1997. Okoljska, zgodovinska, kulturna in naravna interpretacija: Španski pogled na interpretacijo dediščine. Dediščina 8(5): 10. ZDA.

Morales, Jorge. 2001. Guía Práctica para la Interpretación del Patrimonio - El Arte de Acercar el Legado Natural y Cultural al Público Visitante. Consejería de Cultura (Junta de Andalucía) y TRAGSA. Segunda edición.

Morales, Jorge. 2005. Bases para la capacitación en interpretación del patrimonio. Boletín de Interpretación número 12: 24-27. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Morales, Jorge. 2008. El sentido y metodología de la interpretación del patrimonio. En: Santos Mateos Rusillo (coord.), La comunicación global del patrimonio cultural, Gijón: Gijón: Gijón, Gijón, 1997, str. 1. (2) Trea.

Morales, Jorge; Guerra, Francisco José; Serantes, Araceli. 2010. Bases para la definición de competencias en Interpretación del Patrimonio. Fundamentos teóricos y metodológicos para definir las Competencias Profesionales de Especialistas en Interpretación del Patrimonio en España. Seminarios de Interpretación Natural y Cultural. CENEAM. http://www.magrama.gob.es/es/ceneam/grupos-de-trabajo-y-seminarios/interpretacion-del-patrimonio-natural-y-cultural/anexo2_bases_competencias_interpr_tcm7-13296.pdf

Morales, Jorge.; y Ham, Sam H. 2008. ¿A qué interpretación nos referimos? Boletín de Interpretación número 19: 4-7. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Morales, J.; Guerra, F.; Serantes, A. 2009. Bases para la definición de competencias en Interpretación del Patrimonio. IV Seminario de Interpretación del Patrimonio.

http://www.marm.es/es/ceneam/grupos-de-trabajo-y-seminarios/interpretacion-del-patrimonio-natural-y-cultural/anexo2_bases_competencias_interpr_tcm7-13296.pdf

Moreira-Wachtel, S.; y Tréllez Solís, Eloísa. 2013. La interpretación del patrimonio natural y cultural: Una visión intercultural y participativa. Lima. En: http://www.eco-consult.com/fileadmin/user_upload/pdf/interpretacio%C3%ACn_patrimonio_web.pdf

Moscardo, Gianna. 1999. Upoštevanje obiskovalcev - Načela za ustvarjanje trajnostnih izkušenj obiskovalcev z učinkovitim komuniciranjem. Champaign, Illinois, ZDA: Sagamore Publishing.

Moscardo, Gianna.; Ballantyne. R.; y Hughes, K. 2007. Oblikovanje interpretativnih znakov - načela v praksi. Applied Communication Series. Golden, Kolorado, ZDA: Fulcrum Publishing.

Navajas, Óscar. 2008. ¿Interpretación ideológica ali la ideología del intérprete? Boletín de

Interpretación número 18: 8-11. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

National Park Service y Center for Heritage Resource Studies. S.f. Učinkovita interpretacija arheoloških virov: Štiridelni program za arheologe in interpretatorje.

<http://www.heritage.umd.edu/CHRSWeb/nps/guideweb/guidehome.htm>

O'Connor, Catherine. 2002. Una experiencia de supervisión de guías en Irlanda. Boletín de Interpretación número 6: 5-6. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Peart, Bob. 2005. La definición de interpretación. Boletín de Interpretación número 13: 13-16. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Peart, Bob. 2006. Razprava se nadaljuje. La definición de interpretación. Boletín de Interpretación número 14: 13-14. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Pierssené, A. 1999. Razlaga našega sveta: A.: Razlaganje okolja: pristop k umetnosti okoljske interpretacije. London, E & FN Spon.

Regnier, Katheen; Gross, Michael; y Zimmerman, Ron. 1992. The Interpreter's Guidebook: Tehnike za programe in predstavitve. Serija priročnikov za tolmače. UW-SP Foundation Press, Inc.; University of Wisconsin. ISBN 0-932310-17-6

Ritzer, Ted. 2005. Un gigantesco retroceso para la interpretación - Mi visión personal. Boletín de Interpretación número 13: 16-18. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Ritzer, 2006. Veintiún años después. Cómo me siento ahora. Boletín de Interpretación número 14: 14-15. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Roth, S. F. 1998. Preteklost v sedanjost. Chapel Hill, The University of North Carolina Press.

Seminario de Interpretación del Patrimonio. Centro Nacional de Educación Ambiental (CENEAM).

<http://www.marm.es/es/ceneam/grupos-de-trabajo-y-seminarios/interpretacion-del-patrimonionatural-y-cultural/>

Serantes Pazos, Araceli. 2006. Tilden: las palabras que dieron voz a los intérpretes. Boletín de Interpretación número 15: 4-5. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Sharpe, Grant W. 1982. Interpretacija okolja. 2. izdaja. John Wiley & Sons, Ltd., London. Schirch, L.

in Campt, D. 2007. Dialog za težke teme. New York, Good Books.

Stergioti, V. Združenje Interpret Europe. 2016. Evropski trendi in razvoj, ki vplivajo na interpretacijo dediščine. Ed: Interpret Europe

Thorsten Ludwig. 2018 "Interpretacijski vodnik. Deljenje dediščine z ljudmi" Ed. Michael Hamish

Tilden, Freeman. 1957. Interpretiranje naše dediščine. The University of North Carolina Press, Chapel Hill (izdaja v španščini, 2006). "La interpretación de nuestro patrimonio". Asociación para la Interpretación del Patrimonio.

Trapp, Suzanne; Gross, M.; y Zimmerman, R. 1992. Znamenja, poti in obcestni eksponati. Interpreter's Handbook Series. UW-SP Foundation Press, Inc.; University of Wisconsin.

Uzzell, David (ur.). 1989. Heritage Interpretation, Vol. 1, Belhaven Press, London. ISBN 1-85293-077-2

Uzzell, David; y Ballantyne, Roy (ur.). 1998. Contemporary issues in heritage and environmental interpretation: problems and prospects (Sodobna vprašanja interpretacije dediščine in okolja: problemi in perspektive). London: The Stationery Office. ISBN 0-11-290572-2

Vander Stoep, Gail. 2003. La interpretación es un instrumento para la gestión. Boletín de Interpretación número 8: 2-4. Asociación para la Interpretación del Patrimonio, España.

Veverka, J.A. 1994. Interpretacijsko glavno načrtovanje. Falcon Press Publishing Co., Inc., Helena, Montana, ZDA. ISBN 1-56044-274-

Yarham, R. (svetovalni urednik David Robinson). 2010. "Kako brati pokrajino". Bloomsbury Publishing PLC

MODUL 9. PRIMERI INTERPRETATIVNIH PROJEKTOV IN TURISTIČNIH IZKUŠENJ Z INTERPRETACIJO DEDIŠČINE PODEŽELJA V DRŽAVAH PARTNERSTVA

Indeks:

- Madžarska
- Italija
- Španija
- Slovenija
- Portugalska

9.1. MADŽARSKA

9.1.1. Potovanje k začetkom - Százhalombatta, Madžarska (gostitelj in vodja kulturne organizacije Pro Progressione), v sodelovanju s Srbijo, Romunijo in Hrvaško.

Projekt "Potovanje k začetkom" (JTTB) je bil mednarodno sodelovanje, ki je potekalo med jesenjo 2018 in februarjem 2020, sofinancirano s strani programa Ustvarjalna Evropa Evropske komisije in je vključevalo štiri prazgodovinska arheološka najdišča in njihove muzeje: Lepenski Vir v Srbiji, Muzej regije Železna vrata v Romuniji, Muzej kulture Vučedol na Hrvaškem in Muzej Matrica na Madžarskem ter zajemalo zgodovino 9500-6000 let pred našim štetjem, 3000-2500 let pred našim štetjem in 2000-1400 let pred našim štetjem. Zsuzsa Berecz in Árpád Bóczén, operativna vodja in strokovnjaka za interpretacijo dediščine (KÖME - Združenje upravljavcev kulturne dediščine, Madžarska) projekta, sta povedala: "Glavni cilj projekta je bil spodbujati trajnostni, na umetnosti temelječi dediščinski turizem na štirih lokacijah ob Donavi, ki je predstavljal prazgodovinske arheološke kulture (Gârla- Mare, Lepenski Vir, Vučedol, Vátya) in arheološke raziskave prek sodobne umetnosti in sodobnih tehnologij" (Berecz-Bóczén 2020). Eden od posebnih ciljev je bil usmeriti se na mlado občinstvo in promovirati arheološka najdišča s pomočjo digitalnih tehnologij v okviru skupne pripovedi, hkrati pa ustvariti tudi najboljše prakse za multidisciplinarno sodelovanje.

Sodelujoči so načrtovali, da bodo ustvarili prazgodovinsko gledališko pustolovsko igro s skupno pripovedjo, ki bo prilagojena štirim najdiščem in zasnovana tudi za digitalne mobilne platforme, da bi jih virtualno povezala. Zaradi vključevanja interpretacijskih praks je bilo mogoče namesto gledališke igre v živo in njene preproste digitalizacije uresničiti ta dva različna ustvarjalna izdelka. Poleg tega je glavni cilj namesto ustvarjanja umetniškega dela, ki temelji na dediščini, postalo oblikovanje storitve, ki temelji na umetnosti in je lahko bolj osredotočena na dejanske dediščinske objekte (in njihovo interpretacijo) z jasnim izobraževalnim poudarkom. To so izkusili in zelo cenili mednarodni magistrski študenti evropskih ozemelj TEMA+: Dediščina in razvoj Erasmus Mundus Joint Master Degree in programa za študij kulturne dediščine Univerze Eötvös Loránd (ELTE) v Budimpešti, ki so sodelovali pri zgodnji demo različici gledališke pustolovske igre v

Százhalombattu. Vključevanje študentov v poskusno fazo takšnih projektov je lahko obojestransko koristno in ga priporočamo pri podobnih projektih.

Vrsta dejavnosti: gledališko-pustolovska igra, digitalna mobilna platforma (aplikacija), izobraževalna dejavnost, umetniška storitev

Berecz, Zs. - Bőczén, Á. (2020). "Interpretativno vrednotenje in arheološka dediščina. Lekcije iz projekta Potovanje k začetkom." (The Lessons from the Journey to the Beginnings Project). In: Umetnostna dediščina: zgodovinski spomeniki, ki jih je treba ohraniti. Hungarian Archaeology Vol. 9 (2020), Issue 1, str. 56-61. URL: <https://doi.org/10.36338/ha.2020.1.6>.

<http://journeytothebeginnings.eu/>

<https://www.heritagemanager.hu/en/kome/>

<https://apps.apple.com/hr/app/journey-to-the-beginnings/id1491888886>

Potovanje k začetkom Trailer: <https://vimeo.com/342985231>

TEMA+ programa Intenzivni Teden videoposnetek 2018 (Saber Qechai):

<https://youtu.be/nz48WfSe5aU?t=30>

Fotografije: Lilla Zábó (2018)

9.1.2. Prijatelji Szádvárja (Szádvárért Baráti Kör) za rešitev gradu Szádvár, Sződliget (Madžarska)

Grad Szádvár je bil eden največjih in najbolj pozabljenih srednjeveških gradov v severni regiji Madžarske (Zgornja Madžarska). Prvi viri omenjajo grad leta 1268, ki je bil v lasti družine Bebek, ki je izvedla pomembne gradnje, vključno z glavno zgradbo, rondelom in na severnem delu z dvigalom z vrvjo, tako imenovanim "polžem". V 17. stoletju je Szadvar prešel v roke različnih lastnikov. Nazadnje so Habsburžani leta 1686 ukazali grad porušiti, da ne bi postal trdnjava upornikov, in od takrat je v stanju ruševin.

Prijatelji gradu Szádvár, skupina prostovoljcev, ki se je leta 2006 združila z namenom, da bi rešila in ohranila grad Szádvár. Pridružili so se Združenju gradov v Zgornji Madžarski in sodelujejo z več oblastmi, da bi grad ustrezno ohranili in promovirali. Konservatorska dela so se začela oktobra 2006 z odobritvijo več pristojnih organov, vključno s strokovnjaki iz Narodnega parka Aggtelek

(ANP) in nekdanjega Zavoda za kulturno dediščino. Cilj društva prijateljev je sodelovati, raziskovati, izkopavati in ohranjati grad, tako da bo bolj dostopen širši javnosti. Kot rezultat njihovega dela je bil njihov projekt vključen

v nacionalni program za gradove, v ohranitev gradu pa je bilo vloženih več evropskih in nacionalnih sredstev. Kakovost in pristop k projektu ohranjanja in razvoja, ki je zahteval arheološke in zgodovinske raziskave, sta bila izjemna, ICOMOS Madžarske pa je leta 2021 programu in društvu Prijatelji Szádvára podelil nagrado.

Vrsta dejavnosti: od spodaj navzgor, participativni raziskovalni projekt in ohranjanje, študijska potovanja, Vármentő napok (datumi ohranjanja gradu), prostovoljne dejavnosti.

<https://www.szadvar.hu/az-egyeselet/egyeseletunkrol/>

<https://www.octogon.hu/epiteszet/icomos-dijban-reszesult-a-szogligeti-szadvar-ket-evig-tarto-fejlesztési-munkalata/>

Participativno ohranjanje gradu.

Fotografija: <https://www.octogon.hu/epiteszet/icomos-dijban-reszesult-a-szogligeti-szadvar-ket-evig-tarto-fejlesztési-munkalata/>

9.1.3. Mreža stavb podeželske dediščine (podeželskih hiš) na Madžarskem

Zaščita podeželske arhitekture (ljudske/vernakularne arhitekture, ki je v madžarščini bolj priljubljen izraz) se je na Madžarskem začela leta 1957. Schumacherjeva hiša v Nagyvázsonyju je bila prva emblematična uspešno ohranjena in obnovljena kmečka hiša in situ leta 1960 po zaslugi Državnega spomeniškega inšpektorata (Országos Műemléki Felügyelőség, OMF), ki je stavbo odkupil in preprečil njeno propadanje (glej modul 3). Od takrat je sledilo na stotine drugih, kar je pripeljalo do oblikovanja edinstvene mreže stavb podeželske dediščine (ali podeželskih hiš) na Madžarskem ("*tájház hálózat*" v madžarščini, ki obsega skoraj 300 stavb. Mreža, ki je bila leta 2017 dodana na začasni seznam Unescove svetovne dediščine.

Cilj mreže je ohraniti to kompleksno dediščino in situ v njeni polni prvotni obliki. Zamisel je tesno povezana z načeli varstva in ohranjanja zgodovinskih spomenikov in dediščine, da se stavba ohrani in predstavi na svoji prvotni lokaciji, skupaj s celotno prvotno okolico in vsemi dodatki s tem povezanega življenja (tako sta ohranjanje in interpretacija te kategorije materialne dediščine tesno povezana z njenimi povezanimi nematerialnimi dobrinami, npr. tradicionalnim obrtništvom).

Ta cilj je delno dosežen v muzejskem slogu: z oblikovanjem notranjosti s tradicionalnim pohištvom na prvotnem mestu, ki ga seveda spremlja celoten *dvorec*, tj. gospodarska poslopja in njihova oprema. Posledično se podeželske/deželne hiše obravnavajo kot etnografske zbirke na prostem, ki skupaj s predmeti, zbranimi in ohranjenimi in situ, predstavljajo tradicionalno materialno kulturo določenega naselja ali regije prek notranjosti hiš, včasih pa tudi delavnic, gospodarskih poslopij ali preprostejših industrijskih objektov. Notranjost vsaj ene značilne sobe vsake podeželske hiše je opremljena z izvirnimi predmeti, zbranimi v zadevnem naselju. V vsaki regiji so obnovljene in opremljene stavbe najbolj značilni ostanki lokalne kulture.

Obnovljene in opremljene kmečke hiše postanejo prave *podeželske hiše* (in ne le muzeji lokalne zgodovine), saj postanejo prizorišča dogodkov skupnosti, priložnosti za druženje različnih starostnih skupin, usposabljanja in izobraževanja ter programov za predstavitev in prenos tradicionalnih obrti. Mreža sega prek meja Madžarske, saj so v številnih državah vzhodno- in srednjeevropske regije podobni dobro ohranjeni objekti dediščine, kar ponuja možnost kasnejše širitve prek meja, predvsem s sodelovanjem Romunije, Slovaške, Avstrije, Srbije in Ukrajine.

Vrsta dejavnosti: etnografske zbirke na prostem (lokalni in regionalni muzeji), kulturni in skupnostni dogodki in dejavnosti, izobraževalni programi

<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6264/>

<https://www.tajhazszovetseg.hu>

<https://infota.org/en/projects/research-projects/the-rural-farm-house-project/>

Bassa, L. (2013). Network of Rural Heritage Farmhouses, Heritage Digitation and Preservation: a Tool for Network Management - v *Kulturni turizem*, CABI, uredili: R Raj, Leeds Metropolitan University, Združeno kraljestvo, K Griffin, Dublin Institute of Technology, N Morpeth, Senior Lecturer, Leeds Metropolitan University, Združeno kraljestvo, marec 2013. str. 151-163.

Fotografije:

1. Tard. Vir: kirandulastervezo (2022) <https://kirandulastervezo.hu/latnivalo/tard/tardi-tajhaz>

2. Notranjost podeželske hiše v Tardu, fotografija Lilla Zámbo (2021)

9.1.4. Turistično doživetje, obisk mlinov na veter v kraju Tés na Madžarskem

Dva (še vedno stoječa) mlina na veter v kraju Tés sta odprta za turiste po zaslugi družine, ki je lastnik zemljišča. Zgodovino mlina Helt je mogoče spoznati s pomočjo mobilne aplikacije (QR koda). Na sosednjem dvorišču je na ogled tudi kmetijska oprema in tradicionalna kovaška delavnica z vsemi originalnimi orodji kovačev, kovačev in furmanov, ki spominjajo na lokalno obrt.

Vrsta dejavnosti: turistično doživetje, lokalni obrtnik, odprta delavnica,

mobilna aplikacija Viri: [https://welovebalaton.hu/en/venue/windmills-and-](https://welovebalaton.hu/en/venue/windmills-and-blacksmith-s-shop-in-tes)

[blacksmith-s-shop-in-tes](https://welovebalaton.hu/en/venue/windmills-and-blacksmith-s-shop-in-tes)

<http://www.tes.hu/turizmus/10-turizmus-programok/19-tesi-szelmalmok>

<https://www.youtube.com/watch?v=zFhnX-ZNVGs>

Fotografija: Kőrösi Tamás - We Love Balaton

<https://welovebalaton.hu/en/venue/windmills-and-blacksmith-s-shop-in-tes>

9.1.5. Projekti ohranjanja in interpretacije dediščine v mestu Ózd: Nacionalni tematski park filmske zgodovine in digitalna elektrarna

Nacionalno in mednarodno priznani projekti obnove industrijske dediščine v Ózdu so vključevali več odličnih primerov celostnega varstva dediščine ter prilagodljive ponovne uporabe in interpretacije, npr. "Projekt Ózd", nagrajeni projekt "Kulturna tovarna", ki vključuje ustanovitev tematskega parka nacionalne filmske zgodovine (v hiši pihalnih motorjev), digitalno elektrarno, muzejsko zbirko Ózd in spominski park zgodovine tovarne, ki je muzej na prostem. Žal pa številne stavbe in relikvije niso imele te sreče, na primer dimniki, ki so bili prej razstreljeni (zdaj parkirišče), in 90 odstotkov velike dvorane je prav tako propadlo (preostali deli so bili rešeni po zaslugi Györgyija Csontososa in njene ekipe). Vključitev mesta Ózd

in njene okolice v regionalna in evropska omrežja bi lahko zagotovila dodatno raven zaščite in priznanja.

Tematski park nacionalne filmske zgodovine in digitalna elektrarna sta bila odprta leta 2016 na 2.800 kvadratnih metrih, kjer so na ogled interaktivna razstava filmske zgodovine, studii greenbox in arhiv madžarskega nacionalnega digitalnega arhiva in filmskega inštituta ([MaNDA](#)). Digitalna elektrarna, ki se nahaja v elektrarni nekdanje kovinske tovarne Ózd v secesijskem slogu, ki je postala večnamenska stavba z razstavnimi prostori, izobraževalnimi in pisarniškimi bloki ter konferenčnimi dvoranami.

Projekt "Kulturna tovarna" (madžarsko Kultúrgyár) je prejel nagrado *FIABCI World Prix d'Excellence Heritage Category* zaradi zaščite industrijske stavbne dediščine, revitalizacije rjavih površin in priznanja za to, kako so se stavbe industrijske dediščine spremenile v Vrsta dejavnosti: tovarna umetnin, muzej na prostem, turistične in

kulturne dejavnosti Viri:

<https://epiteszforum.hu/kiszinezett-barna-zona-az-ozdi-projekt>

<http://www.ozdimuzeum.hu/> <http://www.nfe.hu/?lang=en>

[file:///Users/admin/Downloads/21020-Artikeltext-54939-1-10-](file:///Users/admin/Downloads/21020-Artikeltext-54939-1-10-20150611.pdf)

<http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/1654->

vargapiroska_ertekezés_k.pdf

Rast, upad in okrevanje. Težkoindustrijske regije v prehodu, ur. Németh G., Miskolc 2007.

Foto: <https://www.octogon.hu/epiteszet/a-vilag-legjobbja-lett-az-ozdi-digitalis-eromu/>

9.1.6. Madžarski muzej na prostem (Skanzen) v Szentendreju

Madžarski muzej na prostem (Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum) je največji madžarski muzej na prostem, ki je bil ustanovljen leta 1967 in prikazuje madžarsko ljudsko arhitekturo in nesnovno dediščino na različnih območjih Karpatov.

Etnografski muzeji na prostem so nastali konec 19. stoletja zaradi znanstvenih in muzeoloških zahtev, pa tudi zaradi zahteve po oblikovanju etnografskega muzeja, ki bi bil primeren za prikaz ljudskega življenja na najbolj kompleksen način, vključno s pohištvo in kmetijsko opremo. Poleg tega je kapitalistično gospodarstvo povzročilo intenzivno urbanizacijo in modernizacijo od severozahoda do vzhoda Evrope. Posledično so obstoječi kosi kmečke arhitekture začeli zaskrbljujočo hitrostjo propadati. Ohranjanje spomenikov ljudske arhitekture je postalo nujno in ustanovitev "skanzena" - po prvem švedskem zgledu v Stockholmu - se je izkazala za pomembno.

Na Madžarskem so leta 1949 nekatere dele ljudske arhitekture zaščitili kot zgodovinske spomenike, vzporedno z razvojem znanstvenih raziskav na tem področju pa je bil leta 1967 ustanovljen Madžarski muzej na prostem v Szentendru. Najprej je deloval kot oddelek vaškega muzeja Etnografskega muzeja v Budimpešti, leta 1972 pa se je osamosvojil in deluje na 46 hektarjev velikem območju v dolini potoka Sztaravoda. Vzporedno z ustanovitvijo državnega muzeja na prostem je bila na Madžarskem ustanovljena tudi mreža regionalnih skanzenskih muzejev, ki so edinstveni v Evropi. namen ustanovitve muzeja na prostem v Šentendru je bil predstaviti ljudsko arhitekturo, notranjo opremo, kmetovanje in način življenja na madžarskem jezikovnem območju od druge polovice 18. stoletja do prve polovice 20. stoletja, in sicer z avtentičnimi predmeti in izvirnimi, preseljenimi hišami, urejenimi po starih vzorcih naselij. Vedno bolj dodelan načrt poselitve je v muzej umestil več kot 400 stavb, ki so na podlagi etnografskih premislekov razporejene v regionalne enote, podobne vasi. Znotraj enot so stavbe umeščene v tradicionalni sistem kmečkih gospodinjstev, ki jih dopolnjujejo sakralna, komunalna in gospodarska poslopja, ki so bila nekoč sestavni del tradicionalnih vasi. Stanovanja in gospodarska poslopja predstavljajo tipične hiše in gospodarska poslopja, ki so se zgodovinsko razvila v vsaki regiji.

Transilvanija je nedavno dokončala prvotno načrtovanih 9 regionalnih enot (vas na severu Madžarske, gorsko tržno mesto, regija Zgornja Tisa, regija Srednja Tisa, Velika madžarska nižina /Alföld/, južna, Bakony-Balatonško višavje, zahodna Transdanubija, Kisalföld).

V Skanzenu je tudi operativna enota, ki usklajuje dejavnosti varovanja nesnovne kulturne dediščine na Madžarskem: Direktorat za nesnovno kulturno dediščino (Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága, SZKÖI), ki ga vodi Eszter Csonka -Takács. Skupaj s Skanzenom redno organizirajo znanstvene, izobraževalne, kulturne in turistične dejavnosti, vključno s festivalom Withsun Heritage, ki je srečanje skupnosti nosilcev nesnovne kulturne dediščine Madžarske in tujih držav. Cilj organizatorjev je izmenjava izkušenj med različnimi skupnostmi in predstavitev tradicionalne dediščine javnosti.

Vrsta dejavnosti: muzej na prostem (skansen), kulturne, etnografske, znanstvene raziskave in programi, turistične, izobraževalne in kulturne dejavnosti ter festivali

Viri:

<https://skanzen.hu/en>

http://szellemikulturalisorokseg.hu/index_en.php

Fotografija Skanzena.

Videoposnetek nove transilvanske regije: https://www.youtube.com/watch?v=x-ult_J83Fc

9.1.7. Podonavska kulturna pot iz železne dobe

Podonavska pot železne dobe (od leta 2021 uradna kulturna pot Sveta Evrope) je nastala v okviru Podonavskega transnacionalnega programa z več partnerskimi institucijami iz Avstrije, Hrvaške, Madžarske, Slovaške in Slovenije. Cilj projekta je bil vzpostaviti skupni pristop k raziskovanju, upravljanju in varovanju kompleksnih prazgodovinskih pokrajin, za katere so značilne ne le monumentalne strukture (npr. gomilna grobišča, ploskovna grobišča, utrjene naselbine na gričih in oppidih, pa tudi pokrajine, ki sodijo v obdobje med 9. in koncem 1. stoletja pr. n. št.), temveč tudi premična in nesnovna dediščina, ki so razstavljene v številnih (regionalnih in nacionalnih) muzejih Podonavja.

Z združevanjem obstoječih virov znanja in vzpostavitvijo močne interdisciplinarne in mednarodne mreže strokovnih institucij iz Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije s področja arheologije, varstva kulturne dediščine in turizma ter lokalnih deležnikov je bilo julija 2020 ustanovljeno Društvo za železnodobno Podonavsko pot z namenom nadaljnjega razvoja in upravljanja IADR.

Skupaj s prizadevanji Društva Podonavska pot iz železne dobe se bo Podonavska pot iz železne dobe razvijala v okviru transnacionalnega projekta Interreg Danube "Virtualne arheološke pokrajine Podonavja" (julij 2020 - december 2022). Ta

Projekt se osredotoča na to, da bi arheološke pokrajine Podonavja postale bolj prepoznavne in privlačne za uspešno vključevanje v trajnostni kulturni turizem na regionalni, nacionalni in mednarodni ravni.

Vrsta dejavnosti: Evropska kulturna pot Sveta Evrope, raziskovalna dejavnost, turizem

Viri: <https://www.ironagedanuberoute.com/copy-of-about>

Fotografija: Arheološki park in njegova pokrajina v Százhalombatti (Madžarska). Fotografija: Muzej Matrica

<https://matricamuzeum.hu/>

9.2. ITALIJA

9.2.1. Prostor za umetniško delo Centrale Fies in festival House of Drodesea. Fies, Dro (Italija)

Umetniški delovni prostor Centrale Fies je neodvisno rezidenčno središče in produkcija sodobnih uprizoritvenih umetnosti, ki se nahaja v Trentinu v hidroelektrarni iz 19. stoletja, ki je delno še vedno aktivna. Projekt obnove in ponovne uporabe industrijskih arheoloških prostorov ter njenega kulturnega programa sta leta 1999 začela Barbara Boninsegna in Dino Sommadossi z društvom Cooperativa il Gaviale. Danes je Centrale Fies kulturno podjetje s hibridnim modelom trajnosti, ki ga sestavljata javno in zasebno financiranje. Hiša Drodesea (1981), mednarodnega festivala uprizoritvenih umetnosti, ki izhaja iz gledališča in vizualnih umetnosti, Centrale Fies je posvečena raziskovanju: usposabljanju kritičnega pogleda na sodobnost in eksperimentiranju z novimi umetniškimi oblikami in procesi s perspektive, ki je odprta za vse discipline, teme in področja študija. Zato Centrale Fies prispeva k ustvarjanju lateralnega razmišljanja in kulturne biotske raznovrstnosti s trdno vero v notranjo politično vlogo umetnosti in njeno neomajno zmožnost razvijanja novih vizij.

Centrale Fies, ki ga vsako leto obišče več deset umetnikov in ustvarjalcev z vsega sveta, jih podpira v vseh pogledih: od kuratorstva do produkcije (z rezidencami, razpoložljivostjo opremljenih prostorov, tehnično pomočjo, prostori za skupno delo) in praktične podpore (pomoč pri razvoju, organizaciji, zbiranju sredstev, administrativni podpori, produkciji ter vzpostavljanju nacionalnih in mednarodnih mrež).

Vrsta dejavnosti: turistično doživetje, umetniški festival, gledališče

<https://artelagunaprize.com/network/centrale-fie/>

9.3. ŠPANIJA

9.3.1. Projekti ohranjanja in interpretacije dediščine v Villar del Monte - občina Truchas - provinca León (Španija)

Pridobivanje znanja o starih poklicih (mizarstvo, lončarstvo, čipke, košararstvo itd.) in ljudski arhitekturi v majhni vasi La Cabrera (León), ki je bila pred desetletji praktično zapuščena, a je ohranila tradicionalno arhitekturo v celoti. Združenje ljudi si prizadeva za obnovo in prenovo nekaterih stavb in hiš ter je vzpostavilo delavnice za tradicionalne obrti, poleg drugih interpretativnih, izobraževalnih in turističnih dejavnosti o podeželski dediščini, materialni in nematerialni.

Vrsta dejavnosti: Vodeni obiski vasi, izobraževalne dejavnosti in delavnice ročnih del, arheologije, lončarstva itd.

Fotografije: SERVIMA SL

<https://www.youtube.com/watch?v=a-00YI9n7co>

<https://www.facebook.com/watch/?v=188650242520435>

9.3.2. Projekt interpretacije v Lago de Babia - občina Cabrillanes - provinca León (Španija)

V majhni vasi v naravnem parku Babia in Luna je bila izvedena izvirna pobuda za interpretacijo dediščine podeželja s pomočjo stenske umetnosti. To je pobuda, ki jo spodbuja soseska v okviru projekta za preoblikovanje javnega prostora v občini, da bi ga naredili bolj uporabnega in hkrati povečali ozaveščenost turistov o vrednotah podeželja. Manuel Sierra, znani leonski umetnik, je na zunanost več stavb v vasi naslikal stenske slike, ki predstavljajo najbolj značilne elemente vasi, njene prebivalce, okolje ter starodavno rabo in obrti (kot so sezonska paša, reja konj itd.), namestil pa je tudi interpretacijske table z informacijami.

Slike temeljijo na mnenju, ki ga umetnik pridobi od ljudi, ki so mu odstopili svoje zidove, zato obstajajo dela, povezana z osebno ali poklicno zgodovino prebivalcev vasi.

Vrsta dejavnosti: Razlagalne table in stenske poslikave po vasi. Nekateri drugi dogodki in dejavnosti.

Fotografije: SERVIMA SL

<https://www.facebook.com/watch/?v=269665940788270>

9.3.3. Muzej ljudstev Leóna - občina Mansilla de las Mulas - provinca León (Španija)

Ta muzej hrani etnografsko zbirko Diputación de León (pokrajinski svet León), ki skrbi za ohranjanje, raziskovanje in razširjanje tradicionalne kulture in identitete etnografske dediščine Leóna z njeno materialno kulturo, običaji in tradicijami v povezavi z ozemljem, pokrajino in raznolikostjo njenih prebivalcev.

Muzej ima zbirko z več kot 8000 predmeti, ki so razporejeni v skladišču in na stalni razstavi, ki je razdeljena na 27 tematskih področij, kjer je razstavljena neverjetna zbirka predmetov, povezanih z etnografijo Leóna, kot so čudovita predstavitev orodij ali pripomočkov za obdelovanje polj, predmetov, povezanih s prevozom, obrtjo in trgovino, ki kažejo predmete z neizmerno antropološko vrednostjo.

V okviru prazničnega cikla si lahko ogledate različne tradicionalne karnevale, v tradicionalnih nošah in nakitu so predstavljene vse regije Leona, del ogleda te muzejske zbirke pa dopolnjujejo različne rekonstrukcije nekaterih prostorov tradicionalnega bivališča, izdelava blatne stene ali izdelava slamnate strehe "palloza".

Poleg tega je na voljo obsežen program za pomoč uporabnikom s številnimi dejavnostmi.

Viri:

<https://www.institutoleonesdecultura.es/museo-de-los-pueblos-leoneses/>

<https://www.turismocastillayleon.com/es/arte-cultura-patrimonio/museos/museo-pueblos-leoneses>

Fotografije : <https://www.turismocastillayleon.com/es/arte-culturapatrimonio/museos/museo-pueblos-leoneses>

9.4. SLOVENIJA

9.4.1. Škocjanski sistem naravne in kulturne dediščine. Škocjanske jame, Slovenija

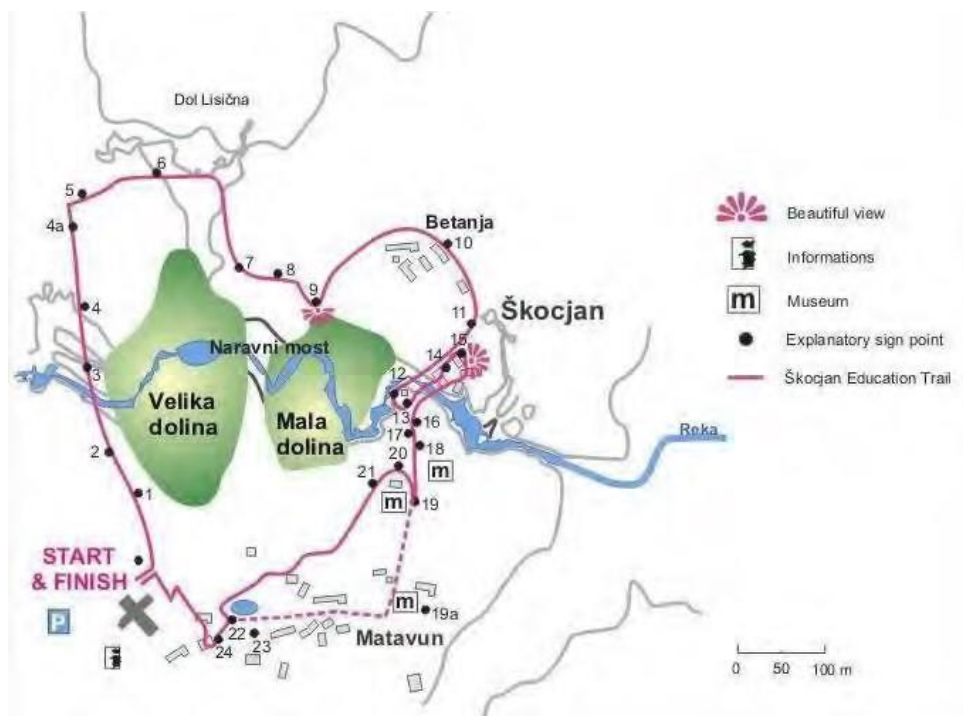
Škocjanske jame in njihova okolica so bile leta 1986 vpisane na Unescov seznam naravne in kulturne svetovne dediščine. Leta 1999 so bile jame vpisane v Ramsarski seznam mokrišč mednarodnega pomena, leta 2004 pa je bil Park Škocjanske jame vključen v svetovno mrežo biosfernih rezervatov MAB - "Človek in biosfera"; vse to pod okriljem Unesca.

Škocjanske jame so tipično in najbolj značilno kraško območje svetovnega pomena in veljajo za eno od naravnih bogastev planeta Zemlje. Zato je nujno, pravilno in etično, da jih ohranimo za naše potomce.

Območje Škocjanskih jam spada med klasične primere kontaktnega krasa, ki se je razvil na stiku neprepustnega fliša in prepustnega apnenca.

Škocjanski sistem naravne in kulturne dediščine: V regijskem parku se nahaja edinstvena pokrajina, ki združuje številne naravne vrednote oziroma naravno dediščino v obliki kraških ali drugih pojavov in zanimivosti. Regijski park predstavlja značilno "kraško arhitekturo" s sistemom jam, zrušenih dolin in posameznih naravnih spomenikov. Edinstvena razporeditev rastlinskih in živalskih vrst, ki sobivajo na izjemno majhnem območju, dokazuje, da gre za zelo raznoliko regijo z vidika biotskih in abiotskih parametrov in hkrati za ranljivo regijo. Z zaposleni v parku ob pomoči lokalnih prebivalcev skrbijo predvsem za ohranjanje naravnih ekosistemov in življenja v pristnem naravnem okolju.

[Škocjanska učna pot | Park Škocjanske jame \(park-skocjanske-jame.si\)](http://park-skocjanske-jame.si)

Fotografija: [Škocjanska učna pot | Park Škocjanske jame \(park-skocjanske-jame.si\)](http://park-skocjanske-jame.si)

9.4.2 Ponovna uporaba podeželskih stavb v Sloveniji pri izvajanju programa razvoja podeželja

<https://rm.coe.int/european-heritage-strategy-for-the-21st-century-the-golden-collection-/1680966dda>

9.5. PORTUGALSKA

9.5.1. Turistične dejavnosti na podeželju v **Quinta da Bacelada**. Rabaçal, Mêda, država: Portugalska.

Quinta da Bacelada je podeželsko turistično podjetje, ki se osredotoča na konjeniški in kinematografski turizem. Gre za kmetijsko posestvo s približno 34 hektarji. To podjetje ponuja širok nabor storitev, kot so: nastanitev, konjeniški trening, oživiljanje športnih konj, organizacija peš ali kolesarskih doživetij, organizacija prireditev, reja živali, proizvodnja in prodaja kmetijskih proizvodov, organizacija lovov in izpustov v vadbenih taborih ter ribiških tekmovanj. To posestvo, ker stavi na trajnostni razvoj skupnosti ter na spodbujanje in širjenje konjeniške kulture, je certificirana enota trajnostnega turizma.

<https://www.solaresdeportugal.pt/pt/quinta-da-bacelada>

9.5.2. Museu da Memória Rural (muzej spomina na podeželje), občina Carrazeda de Ansiães (Portugalska)

Museu da Memória Rural je muzeološka enota, ki se ukvarja z vprašanji, povezanimi s podeželsko kulturo in nematerialno dediščino regije Douro in Trás-os-Montes. Gre za projekt socialne in kohezivne muzeologije,

pri katerem sodeluje skupnost in kjer se ceni participativni pristop k dediščini, dinamična vizija preteklosti ter znanstvena in kulturna intervencija, ki deluje z "demokratskimi in participativnimi metodologijami intervencije skupnosti".

Gre za podeželski muzeološki projekt, katerega osrednja stavba je glavna stavba, središča pa so razporejena po preostalem delu občine, kjer je na voljo pet muzejskih prostorov za obisk.

Čeprav ne gre le za muzeološki projekt, vključuje tudi projekte spomina: pisno, video in avdio snemanje pojavov nesnovne dediščine in zgodovinskega spomina regije Douro in Trás-os-Montes je ena od osrednjih prednostnih nalog Muzeja spomina podeželja. V skladu z dobrimi praksami, ki jih priporoča Unesco, je cilj zapisati družbene manifestacije, obrede in praznične dogodke občine in okoliške regije, njihove tradicionalne tehnike, umetniške izraze in uprizoritvene umetnosti, ustno izročilo in izraze ter znanje o praksah, povezanih z naravo in vesoljem.

<https://museudamemoriarural.pt/projetosemvideo/>

<https://museudamemoriarural.pt/>

Fotografije: SERVIMA SL

PRILOGE

**RURAL
HERITAGE**

PRILOGE

1) EVROPSKO ZDRUŽENJE ZA INTERPRETACIJO DEDIŠČINE

<https://interpret-europe.net/>

2) NACIONALNA ZDRUŽENJA ZA INTERPRETACIJO DEDIŠČINE V EVROPI

Hrvaška:

[Interpretirajmo Hrvatsku - Hrvatska udruga za interpretacijo baštine http://interpretirajmo-hrvatsku.hr/](http://interpretirajmo-hrvatsku.hr/)

Češki Republika Češka:

[Sdružení pro interpretaci místního dědictví \(SIMID\)
https://dobrainterpretace.cz/](https://dobrainterpretace.cz/)

Portugalska:

[Associação de Interpretação do Património Natural e Cultural \(Interpretare\)
https://www.facebook.com/interpretare.aipnc/](https://www.facebook.com/interpretare.aipnc/)

Španija:

[Asociación para la Interpretación del Patrimonio - Espana \(AIP\)
https://interpretaciondelpatrimonio.com/](https://interpretaciondelpatrimonio.com/)

Švica:

[Interpret Švica - Švicarsko združenje za interpretacijo dediščine https://interpret-switzerland.org/](https://interpret-switzerland.org/)

ZDRUŽENO KRALJESTVO:

[Združenje za interpretacijo dediščine \(AHI\)
https://ahi.org.uk/ Škotska mreža za tolmačenje
http://scotinterpnet.org.uk](https://ahi.org.uk/)

3) IZBRANO GRADIVO IN DOGODKI EVROPSKEGA ZDRUŽENJA ZA INTERPRETACIJO DEDIŠČINE

<https://interpret-europe.net/material/>

[Spodbujanje skupnosti z interpretacijo dediščine:](https://www.interpret-chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/)

[chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-](https://www.interpret-chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/)

[europe.net/fileadmin/Documents/publications/interpret_europe_fostering_communities_through_heritage_interpretation_v28-05-2020.pdf](https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/interpret_europe_fostering_communities_through_heritage_interpretation_v28-05-2020.pdf)

[Vključevanje državljanov v evropsko kulturno dediščino. Kako najbolje uporabiti interpretativni pristop:](#)

[chrome-](#)

[extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/ie_engaging_citizens_with_europes_cultural_heritage_co.pdf](https://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/ie_engaging_citizens_with_europes_cultural_heritage_co.pdf)

[Smernice: Obiskovalce pritegnite k sodelovanju. Smernice za doseganje odličnosti pri interpretaciji dediščine:](#)

[chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/interpret_europe_engaging_your_visitors.pdf](https://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/interpret_europe_engaging_your_visitors.pdf)

[Bodite previdni pri svojih obiskovalcih. Cómo lograr la excelencia en interpretación del patrimonio](#)

[chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/interpret_europe_engaging_your_visitors_es.pdf](https://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/interpret_europe_engaging_your_visitors_es.pdf)

[Evropski trendi in razvoj, ki vplivajo na interpretacijo dediščine](#)

[chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/interpret_europe_trend_analysis_2016.pdf](https://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/interpret_europe_trend_analysis_2016.pdf)

[Vodnik za samostojne podjetnike. Smernice za vse, ki nameravajo začeti samostojno dejavnost na področju tolmačenja dediščine:](#)

[chrome-extension://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://interpret-europe.net/wp-content/uploads/2022/04/interpret_europe_freelancers-guide_final.pdf](https://efaidnbmnnibpcajpcgiclfndmkaj/https://interpret-europe.net/wp-content/uploads/2022/04/interpret_europe_freelancers-guide_final.pdf)

4) IZBRANO GRADIVO ŠPANSKEGA ZDRUŽENJA ZA DEDIŠČINO INTERPRETACIJA (V ŠPANŠČINI)

Boletín de Interpretación. Asociación para la Interpretación del Patrimonio.

<http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/Boletin/>

Benayas, J. "La formación sobre interpretación entra en la universidad española":

<http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/boletin/index.php/boletin/article/view/25>

Sureda, J. "Casi a punto el primer Curso de Postgrado en Interpretación Ambiental y del Patrimonio en España: Comunicar, participar, disfrutar":

<http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/boletin/index.php/boletin/article/view/47>

<http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/info/interpretacion.html>

<http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/info/documentos.html>

"Recomendaciones para las Buenas Prácticas en Interpretación del Patrimonio Natural y Cultural":

http://www.interpretaciondelpatrimonio.com/docs/Jornadas%20AIP/IVjornadas/Recomendaciones_Calidad_AIP.pdf

Spletni del Seminario de Interpretación del Patrimonio del CENEAM:

<http://www.magrama.es/es/ceneam/grupos-de-trabajo-yseminarios/interpretaciondel-patrimonio-natural-y-cultural/default.aspx>

Ham, S. Formación reglada: Los Elementos Indispensables en la Formación de Intérpretes.

http://www.marm.es/es/ceneam/grupos-de-trabajoyseminarios/interpretacion-del-patrimonio-naturalycultural/09047122801aeb8d_tcm7-13295.pdf

Fundamentos teóricos y metodológicos para definir las Competencias Profesionales de Especialistas en Interpretación del Patrimonio en España.

http://www.marm.es/es/ceneam/grupos-de-trabajoyseminarios/interpretacion-del-patrimonio-naturalycultural/09047122801b95b5_tcm7-13296.pdf

Glosario de términos de Interpretación. Blog de Jorge Morales.

<http://interpretacionpatrimonio.blogspot.com/2008/07/glosario-de-trminos-de-interpretacin.html>

5) EVROPSKE ORGANIZACIJE IN USTANOVE, POMEMBNE ZA DEDIŠČINO IN INTERPETACIJO:

Alpine Network of Protected Areas (ALPARC)

Architects' Council of Europe

Association des Centres Culturels de Rencontre (ACCR)

Association for Teacher Education in Europe (ATEE)

Association of Historic Theatres in Europe (PERSPECTIV)

Association of Zoo and Aquarium Docents and Volunteers (AZADV)

Birdlife Europe

Civilscape

Coalition Internationale pour un Tourisme Responsable (CITR)

Commission Internationale pour la Protection des Alpes (CIPRA)

Conservation Capital

Council of Europe – Department of Culture, Heritage and Diversity

Council of Europe – European Heritage Days

Council of Europe – Observatory on Policies and Values of European Heritage

Culinary Heritage Europe

Early Watercraft

eCultValue

Educ'Alpes
E-Platform for Adult Learning in Europe (EPALE)
EUROCITIES
EuroNatur Foundation
Europa Nostra
Europäische Tier- und Naturschutzstiftung
EUROPARC Federation
European Alliance for Responsible Tourism and Hospitality (EARTH)
European Association for the Education of Adults (EAEA)
European Association of Archaeologists (EAA)
European Association of Architectural Heritage Restoration Companies
European Association of Historic Towns and Regions (EAHTR)
European Association of History Educators (EUROCLIO)
European Association of Zoos and Aquaria (EAZA)
European Botanic Gardens Consortium
European Centre for the Development of Vocational Training (CEDEFOP)
European Civil Society Platform on Lifelong Learning (EUCIS-LLL)
European Commission – Centre for Research on Education and Lifelong Learning
European Commission – Cultural Heritage Forum
European Commission – DG Education and Culture
European Commission – DG Environment
European Commission – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency
European Commission – Network of European Heritage Label awarded sites
European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations (E.C.C.O.)
European Council of Spatial Planners (ECTP-CEU)
European Cultural Foundation
European Cultural Tourism Network (ECTN)
European Distance and E-Learning Network (EDEN)
European Federation for Architectural Heritage Skills (FEMP)
European Federation Associations of Industrial and Technical Heritage (E-FAITH)
European Federation of Fortified Sites (EFFORTS)
European Federation of Museum and Tourist Railways (FEDECRAIL)
European Federation of Rural Tourism (EUROGITES)
European Federation of Tourist Guide Associations (FEG)
European Geoparks Network
European Heritage Alliance
European Heritage Heads Forum
European Heritage Volunteers
European Historic Houses Association (EHHA)
European Historic Thermal Towns Association (EHTTA)
European Infonet Adult Education
European Landowners' Organisation (ELO)
European Maritime Heritage (EMH)
European Museum Academy (EMA)
European Museum Forum (EMF)
European Network for Conservation, Restoration and Education (ENCORE)
European Network for Education and Training (EUNET)

European Network for Sustainable Tourism Development (ECOTRANS)
European Network of Cultural Administration Training Centres (ENCATC)
European Network of Education Councils (EUNEC)
European Network on Cultural Management and Cultural Policy Education
European Parliament
European Tourism Association (ETOA)
European Training Foundation (ETF)
European Travel Agents' and Tour Operators' Associations (ECTAA)
European Travel and Tourism Advisory Group (ETAG)
European Travel Commission (ETC)
European University Continuing Education Network (EUCEN)
European Vocational Training Network (EVTA)
European Walled Towns (EWT)
European Wilderness Society
Europeana
EUROSITE
Expertise Centre for Biodiversity and Sustainable Development (ECNC)
Future for Religious Heritage (FRH)
Global Ecotourism Network (GEN)
Greenpeace – European Unit
Heritage Europe
Heritage Hotels of Europe
Heritage Portal
Ice Age Europe
ICOMOS Committee on Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites
Institute of European Environmental Policy (IEEP)
International Council of Museums in Europe (ICOM Europe)
International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)
International Museum Theatre Alliance (IMTAL) Europe
International National Trusts Organisation (INTO)
International Organisation for Experimental Archaeology (EXARC)
European Ranger Federation
International Society of City and Regional Planners (ISOCARP)
International Union for Conservation of Nature (IUCN) / Regional Office for Europe
International Union of Architects
IUCN World Commission on Protected Areas (WCPA)
John Muir Trust
Mad'in Europe
Michael Culture Association (MCA)
Mountain Wilderness
NABU – Naturschutzbund: NABU International Naturschutzstiftung
Network of European Museum Organisations (NEMO)
Network of European Regions for a Sustainable and Competitive Tourism
Ökologischer Tourismus in Europa (ÖTE)
Organisation of World Heritage Cities (OWHC)
Réseau Art Nouveau Network (RANN)
South East European Heritage Network

The European Nature Trust (TENT)
The European Route of Industrial Heritage (ERIH)
The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage
Trans Europe Halles (TEH)
UNESCO Forum University and Heritage (FUUH)
UNESCO Liaison Office in Brussels
UNESCO Regional Bureau for Science and Culture in Europe
Virtual Archaeology International Network (INNOVA)
Wild Europe
Wild Foundation
Wildland Research Institute
World Wide Fund for Nature (WWF)

6) EVROPSKI IZOBRAŽEVALNI PORTALI IN PLATFORME:

Open Education Europa Portal (Access to all existing European Open Educational Resources).

<http://www.european-net.org/2015/06/open-education-europa/>

EPALE- E-Platform for adults' learning in Europe

<https://epale.ec.europa.eu/>

EUROPEANA

<https://www.europeana.eu/>

Publications office of the European Union

<https://op.europa.eu/en/>

EUNET European Network for Education and Training

<http://www.european-net.org/>

eCultValue

<https://ecultvalue.wordpress.com/results/>

EUROPA NOSTRA

<https://www.europanostra.org/>

Historiana

<https://historiana.eu/>

EduOER service: Open Educational Resources Metadata Aggregation Hub & Portal Service

<https://oer.up2university.eu/>

ARIADNE

<https://www.ariadne-eu.org/category/eu-initiatives/learning-platforms/>

EUROPEAN VOCATIONAL TRAINING ASSOCIATION

<https://www.evta.eu/>

EUROPEAN SCHOOLNET

<http://www.eun.org/home>

Project RURAL HERITAGE: Training plan on European cultural heritage interpreter in rural areas. Project ERASMUS+: 2020-1-ES01-KA202-082577

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Podpora Evropske komisije za pripravo te publikacije ne pomeni potrditve vsebine, ki izraža le mnenja avtorjev, in Komisija ne more biti odgovorna za kakršno koli uporabo informacij, ki jih vsebuje.